

EESTI REGILAULUDE STEREOTÜÜPIAST.

TEORIA, MEETOD JA TÄHENDUS

LIINA SAARLO

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Eesti kirjanduse ja rahvaluule osakond, Tartu Ülikool, Eesti

Väitekirj on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks (folkloristikas) Tartu Ülikooli Eesti kirjanduse ja rahvaluule osakonna nõukogu otsusega 18. aprill 2005. a.

Juhendaja: dotsent Tiiu Jaago, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool

Oponent: Madis Arukask, PhD eesti ja võrdleva rahvaluule alal

Kaitsmise koht: Tartu Ülikooli Nõukogu saal

Kaitsmise aeg: 24. mai 2005 kell 12.15

ISSN 1406–7366

ISBN 9949–11–039–4 (trükis)

ISBN 9949–11–040–8 (PDF)

Autoriõigus Liina Saarlo, 2005

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr. 165

EESSÕNA

Väitekirjale sissejuhatust kirjutades avastasin, et olen oma kümne-aastasest arengust ja huvist stereotüüpia vastu läbinud samasuguse tee nagu Eesti folkloristid rohkem kui saja aasta jooksul. Alustades Kodavere regilaulude tüpologiseerimisega, tekitasid peavalu mitmesugused värsid ja värsirühmad, mis võisid esineda enam või vähem igasugustes tüüpidesse kuuluvates lauludes. Kuidas laulu nimetada ja kirjeldada, kui seal on selliseid iseseisvaid elemente? Erinevatest elementidest koosnevad laulud meenutasid mosaiiki või legot ja tekitasid uudishimu nende inimeste vastu, kes sellise laulutööga hakkama olid saanud. Kodavere “Vana kandle” ettevalmistustööde käigus tutvusin ka regilaulu laulnud inimeste kohta tehtud üleskirjutustega (kogujate märkmed, reisirakendused jne), mis seda uudishimu muidugi süvendasid. Kes need inimesed olid, kes neid laule laulsid? Kuidas “nad” laule tegid? Mida ja kuidas “nad” mõtlesid, kui laulu esitasid?

Kõikidele sellistele küsimustele ei ole kahjuks võimalik vastata, kuna meil ei ole kelleltki järele pärida. Meie käsutuses on regilaulud arhiivitekstidena. Kuigi arhiivitekstidesse ja nendest vastuste otsimisse on suhtumine aegade jooksul muutunud ja muutub arvatavasti veelgi, tundub mulle, et regilaulude üleskirjutused ei ole vaid “surnud” tekstid, nad suudavad oma esitajate kohta midagi öelda ka tänapäeva uurijale. Tähtis on, milliseid küsimusi esitada, kuidas seda teha ja milliseid vastuseid oodata.

Huvi regilaulude “tegemise” vastu sai kahtlemata ülimalt hoogu siis, kui ma tutvusin vormeliteooria seisukohtadega laulu komponeerimisest esituse käigus, vormellikust loomemeetodist ja mõtlemisest, mis tundus jahmatavalt õige ka eesti regilaulude kohta käivana. Võrdlemiseks – Soome folkloristika kaudu – Eesti folkloristide poole (tagasi) pöördudes hämmastusin aja möödudes aina rohkem ja rohkem. Järgides Juhan Peegli imestust: õigupoolest pole vormeliteooria käsitlustes midagi sellist, mida Eesti folkloristid poleks eesti regilaulude kohta öelnud. Erinevus on vaid lähtekohtades ja terminoloogias – ja seegi pole absoluutne.

Seega saan ma end pidada eelkõige Eesti folkloristika traditsioonide järgijaks ja oma eeskujudeks Eesti folkloriste. Nende seast mõjukaimaks pean Udo Kolki, kelle artiklid on minu uurimissuundi ja -meetodeid ajendanud ning inspireerinud, ja seda aastate jooksul korduvalt. Tema endaga ma kahjuks koostööni ei jõudnud. Pärast 1998. a juunis toimunud bakalaureusetöö kaitsmist leppisime U. Kolgiga kokku, et sügisel räägime regilaulude stereotüüpiast pikemalt. Sügisel teda kahjuks meie seas enam polnud... Siinkohal saan öelda vaid hilinenud tänusõnad. Minu kujunemist on mõjutanud kindlasti kõik folkloristid, kellega huvitavaid vestlusi olen pidanud – ja seda mitte üksnes eesti regilaulude teemadel. Minu eriline tänu kuulub dr. Senni Timosele Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluulearhiivist.

Inimesed, kelle abi ma väitekirja valmimiseks kasutasin, on palju. Kõigepealt tänan ma oma juhendajat, dotsent Tiiu Jaagot inspireerivate vestluste ning mu mõtteid ja väljendust korrastavate märkuste eest – juhendamise eest selle parimas mõttes. Tema õpetada olen ma juba tudengipõlvest saati, tema juhendada olid ka minu bakalaureuse- ja magistritöö.

Veel tänan ma oma kolleege Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivist, kes mind aastate jooksul on toetanud ja kasvatanud: Janika Orast, kes oli minu esimeste artiklite toimetaja ja kes kindlasti mind “kirjutama” õpetas; Mari Sarve, kes oma põhjalike ja täiuseni püüdlevate märkuste ja parandustega mu väljendusviisi selgitas ja täpsustas. Ja erilised tänusõnad kuuluvad Kanni Labile ja Kadri Tammele väitekirja keelilise toimetamise eest ning Katrin Hakkinenile resümee tõlkimise eest. Tänan teid kõiki.

Liina Saarlo
Tartus, 19. aprillil 2005

SISUKORD

SISSEVAATEID STEREOTÜÜPIASSE	9
SUMMARY. The stereotypy of Estonian Runo Songs: Theory, Method and Meaning.....	48
ARTIKLID	67
1. Kodavere regilaulude vormelid Summary. Formulas of Runo Songs from Kodavere	
2. Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet Summary. The Formulas of Runo Songs: Quality and Quantity	
3. Süüvides stereotüüpiasse	
4. Korduvad kordused	
5. Lisandusi ja kõrvutusi. Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulude leksikaalsest stereotüüpiast	
6. Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia	
CV.....	254

SISSEVAATEID STEREOTÜÜPIASSE

Väitekirja on koondatud kuus artiklit aastatest 2000–2005, mis käsitlevad Eesti regilaulude leksikaalset värsitasandi stereotüüpiat kolmest vaatepunktist: milliseid termineid kasutatakse stereotüüpiast kirjutades, milliseid meetodeid kasutatakse stereotüüpia määratlemiseks ja millist funktsiooni nähakse stereotüüpia kasutamisel. Need eri artiklites käsitletud teemad olen kokku võtnud väitekirja sissejuhatuses kolmes peatükis.

Sissejuhatuses esimene osa on teoreetiline sissejuhatus stereotüüpia mõistesse ja stereotüüpia-alaste terminite kasutamisse erinevates rahvalaule uurimise traditsioonides ja koolkondades. Kõigepealt esitan ajaloolis-teoreetilise ülevaate stereotüüpia käsitlustest Eesti folkloristlikus kirjanduses, kus on kasutusel suhteliselt spetsiifiline stereotüüpia mõiste: samade üksuste korduv kasutamine rahvalauludes eri kontekstides. Lühidalt tutvustan ka kolme teadustraditsiooni, mis rohkemal või vähemal määral on Eesti folkloriste mõjutanud: vormelisteooriat ning Soome ja Vene folkloristide stereotüüpiakäsitlusi.

Sissejuhatuses teises osas pühendun väitekirja põhiosa artiklites kasutatud stereotüüpia uurimise meetodile, mis seisneb regivärssides leiduvate sõnaühendite kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes analüüsides, esitades ühe võimaliku mooduse regilaulude stereotüüpia fikseerimiseks ja määratlemiseks.

Sissejuhatuses kolmandas osas süvenen stereotüüpia mõistesse laiemalt: milline tähendus on regilaulude stereotüüpial folkloristide jaoks; kuidas laululoome meetodite kirjeldustes avaldub suhtumine stereotüüpiasse ja rahvalauludesse laiemalt. Ning lõpuks – milliseid stereotüüpe folkloristid ise järgivad regilauludest kirjutades.

1. Mis on stereotüüpia? Teoreetilisi lähtekohti

1.1. Stereotüüpia mõiste

Stereotüüpia mõiste pärineb trükitehnikast, stereotüüp tähendab teatavat kõrgtrükivormi koopiat (TEA). 1936. a ilmunud “Eesti entsüklopeedia” (7. kd) esitab lisaks trükitehnilisele tähendusele ka mõiste *stereotüüpiline* ehk *stereotüüpne*, mille tähenduseks on ‘püsiv, muutumatu; kulunud, igav’. 1995. a ilmunud “Eesti entsüklopeedia” (8. kd) esitab muuhulgas ka folkloristliku tähenduse: stereotüüpia on sama sõnaühendi, iseloomustuse, kirjelduse, kompositsiooni- või struktuurivõtte kasutamine eri teoseis (sama või sarnase olukorra kujutamisel). Näideteks tuuakse stereotüüpseid vormeleid ja vastuseid, algusvärse. Lühemalt mainitakse stereotüüpsuse avaldumist muinasjututegelaste iseloomustustes.

Eesti keele tänapäevastes sõnastikes esitatakse lisaks veel stereotüüpia tavatähendusi, nt *stereotüüpiline* on harjumuslik, kindlasuunaline, *stereotüüpne* on muutumatult korduv, šablooniline, kulunud; igav; *stereotüüp* on kinnisarvamus, kivilinenud hoiak, käsitlus (TEA, ÕS 1999); aga ka psühholoogilist tähendust, mille järgi *stereotüüp* on ajutiste seoste süsteem, mis kujuneb kindlate välisärritite mõjul, kui need pidevalt samas järjekorras korduvad; *stereotüüpiline* ehk *stereotüüpne* on stereotüübile omane, kindlasuunaline, harjumuspärane (VSL).

Seega võib stereotüüpia~stereotüübi mõistele leida tinglikult kolm omavahel seotud tähendust, mis trükitehnilisest tähendusest (ühe vormi abil kopeerimine) pärinevatena tähistavad kõik mingil moel (muutumatut) korduvust.

Esiteks, stereotüüpia tähendus psühholoogias: *stereotüüp* on kinnistunud seoste kogum, mis väljendub isiku harjumustes, käitumislaadis, õppimis- ja tööjõudluses (TEA). Sellele lisandub mõiste *dünaamiline stereotüüp*, ajutiste seoste süsteem, mis kujuneb kindlate välisärritite mõjul, kui need pidevalt samas järjekorras korduvad (VSL). Rahvaluulega seob stereotüüpia psühholoogilist tähendust assotsiatiivsus ja mnemoonika, loomemeetodid, püsivate elementide kasutamise kasulikkus suulises traditsioonis jms. Eesti regilauludega seoses on stereotüüpia psühholoogilistest põhjustest kirjutanud mitmed autorid (nt Loorits 1935: 127, Laugaste 1969: 27–32), lähemalt käsitlen seda teemat sissejuhatuse kolmandas osas.

Teine stereotüüpia tähendus on kinnistunud arvamus, hoiak või käsitlus. Selle näiteks on eeldamine, et isikuid/asjad on samasugused nagu kõik teised sama liiki isikud/asjad (nt kõik professorid on hajameelsed, kõik vanaemad headsüdamlikud, kõik blondiinid teatud vaimsete võimetega). Meile tuttavates folkloristlikes traditsioonides on see stereotüüpia põhitähenduseks (Terminologia: 55, vrd nt Greer 1995), sõnastikud esitavad selle esimese (vahel ka ainsa) tähenduse.¹ Eesti rahvaluule käsitluses sellisele tähendusele viidatakse, näiteks Eduard Laugaste esitab oma õpikus selle stereotüüpia laiema tähendusena, mitte põhitähendusena (Laugaste 1975: 71). Eelkõige kasutatakse stereotüüpia laiemat tähendusena rahvajuttude iseloomustustes, regilaulude tutvustustes seda eriti ei mainita.²

¹ Näiteks kirjandusterminite interneti-sõnastik esitab stereotüüpia definitsiooni: *A stereotype was originally the name for a duplication made during the printing process; this led to its modern definition as a person or thing that is (or is assumed to be) the same as all others of its type* (Glossary). Sõnastikes antakse mõistetele *stereotyped*, *stereotyped*, *stereotyping* ka meile lähedasi tähendusi, nagu *A conventional, formulaic, and oversimplified conception, opinion, or image*; või: *To give a fixed, unvarying form to* (Dictionary). Stereotüüpia kitsamas tähenduses kasutatakse mõisteid *vormel*, *klišee*.

² E. Laugaste kasutab terminit *käibetõde*, mille järgi regilauludes on vaesed targad, rikkad rumalad (Laugaste 1976: 16).

Eesti folkloristikale on (spetsiifiliselt) omane stereotüüpia kolmas tähendus, mingi üksuse (leksikaalse, kompositsiooni- või struktuuriüksuse) kasutamine eri lauludes eri kontekstides. Sellist stereotüüpia mõiste kitsamat tähendust kasutatakse eriti regilaulu-uurimustes.³ See tähendus on seotud kirjandusteadusliku uurimissuunaga (täheldatakse mingite väljendite kordumist laulutekstides) ja seostub oma tavadefinitsioonide kaudu (kivistunud, muutumatult korduv väljend) ka stereotüüpiat halvustava suhtumisega – individualistliku, eripära ja uudsust taotleva maailmavaate jaoks on rahvalaulus toimuv pidev kordumine igav.

Oma stereotüüpiauuringuis olen pühendunud eelkõige stereotüüpiale kitsamas tähenduses, lähtudes Eesti folkloristikust traditsioonist. Järgnevalt tutvustangi regilaulude stereotüüpianähtuste tähistamiseks kasutatavaid mõisteid Eesti autorite töedes.

1.2. Stereotüüpia mõisted Eesti folkloristikas

Stereotüüpia defineerimisel lähtutakse sellele iseloomulikest tunnustest, nagu korduvus, muutumatus (traditsioonilisus) ja laulukontekst (olukord). Stereotüüpia tähendab esmajoones kordamist/kordumist ja sellena ongi seda kõigepealt märganud. Teatavate väljendite kordamist regilauludes on täheldatud juba 19. sajandi laulukäsitlustes (vt Kolk 1980: 26), kuid stereotüüpia-alasest terminoloogiast ei saa siis muidugi veel rääkida. Huvi keskmes olid tol ajal muud regilaulude omadused (ajaloolisus ja ilu) ning regilaulude poeetika alane terminoloogia polnud veel välja kujunenud (vt Roll 1992). 19. sajandi regilaulu-uurimustele toetuv Tõnu Sander oma rahvaluule ülevaates stereotüüpiat ei käsitlenud, *kordust* käsitleb ta mõttekordusena, parallelismi tähenduses (vt Sander 1920: 14–15).⁴

20. sajandi esimesel poolel valitseb stereotüüpia terminoloogias segadus, õigemini, terminoloogiat pole veel välja kujundatud. Kuigi puuduvad üksikasjalikumad regilaulude stiili käsitlused, saab toona kasutatud terminoloogiast ülevaate kirjandusloo õpikute rahvaluuleosadest, koolidele mõeldud regilaulude antoloogiatest, mis sisaldavad ka regilaulu keelt ja stiili tutvustavaid peatükke, esseistlikest käsitlustest ning üksikutest regilaulude keelt tutvustavatest artiklitest. Stereotüüpianähtustele – korduvatele väljenditele – viidatakse, nende esinemine märgitakse ära, eriuurimuste puudumise tõttu ei saa loomulikult rääkida stereotüüpsuse kriteeriumitest. Kasutatakse mõisteid *korduv*, *traditsiooniline* ja *stereotüüp(ili)ne*, ning riivamisi ka vormeli-terminit.

³ Siiski kasutatakse stereotüüpia kitsamat tähendust ka rahvajuttude iseloomustamisel, nii näiteks märgib R. Viidalepp looma- ja imemuinasjuttudes *stereotüüpset sõnastust, stereotüüpseid väljendeid* ja *kõnekäände* (Viidalepp 1959: 388–389, 401).

⁴ T. Sanderi rahvaluule ülevaate esimene trükk ilmus postuumselt, 1899. aastal.

1912. a ilmunud “Eesti kirjandusloo” alguses esitatud rahvaluule ülevaates ei käsitle ka Mihkel Kampmann stereotüüpiat, vähemalt otsesõnu mitte. Peatükk “Välised kordamised” küll viitab stereotüüpiale, eriti näide arvsõnade kasutamise kohta (Kampmann 1924: 45).

Andrus Saareste ei kasuta stereotüüpia mõistet, vaid *traditsioonilised, korduvad ütetusviisid*, mille näiteks toob värsi *Mina mõistsin, vastu kostsin*, ka laulualguseid jms (Saareste 1922: 27). Johannes Aavik kasutab mõisteid *stereotüüpsed ütlemisviisid* ja *lausused, stereotüüpsed lausungid* (Aavik 1919: 171). Mõlemad autorid seostavad stereotüüpsete värside teket regilaulude traditsioonilisuse ja pikaajase kujunemisega. Herbert Tampere nimetab regilaulu muude stiililiste võtete (alliteratsioon, parallelism, loetelud, korduslaulud jms) kõrval ka *stereotüüpseid lauseid*, mille näideteks toob ümberütlemised ja laulu-
algused (Tampere 1935: 118).

Üks mõjukamaid, siiani tsiteeritav käsitlus regilaulude stiilist on 1912. a ilmunud Fr. Tuglase essee “Kirjanduslik stiil”. Ta ei kasuta stereotüüpia mõistet, kuid iseloomustab seda nähtusena kui *mõttepiltide, võrdluste ja parallellismide* liiga sagedast kordamist (nt Tuglas 1996: 16–17). Teine esseistlike käsitluste autor on August Annist, kes algatab regilaulude kirjandusliku (esteeetilise külje) uurimise. Artiklis “Meie rahvalaulu stiili küsimusi” ei esita ta küll ülevaadet stiilivahendeist, kuid kasutab termineid: *stereotüüpilised* (setu laulude algusvärs *Tulli üles hommogulla...*), *stereotüüpne isikunimetu tegelane* (peategelased *mina, neiu, veli* vm) (Annist 1936: 785). Lähemalt kirjeldab A. Annist regilaulude stiili aga hoopis soome rahvalaulude antoloogia “Kanteletar” sissejuhatuses, kus ta soome ja eesti laule võrreldes leiab nii sarnasusi kui ka erinevusi. Nii näiteks ei pea ta vajalikuks soome laule eesti keelde tõlkides soome *kõnekäände ja keelekujundeid* eesti lauludes *tavaliste ja seega šabloonsiks kulunud* vastetega asendada (Annist 1930: 12). Ta viitab kinnisepiteedile, iseloomustades epiteeti: *niihästi “haruldane” kui “eepiliselt” korduv* (samas: 34). Stereotüüpsuse mõistet kasutab A. Annist nii laiemas tähenduses (nt *kollektiivluulele mõödapääsmatu stereotüüpsus ja üldinimlikkus; tüüpiliste valitsevate omaduste julgekäeline esiletõst*) kui ka kitsamas tähenduses (*stereotüüpne punapurjed sinimerel*) (samas: 35).

Esile peaks tõstma veel üht autorit, Villem Grünthal-Ridalat, kellelt on ilmunud näiteks artikkel regilaulude keelest (1936), kus ta lisaks grammatiliste eripärade ülevaatele teeb märkusi ka regilaulude stiili kohta. V. Ridala nimetab regilaulude stiilile iseloomulikuks *korduvaid, n.n. stereotüüpilisi lauseid*, mis esinevad eri lauludes, kuid samas olukorras. Selliste korduvate algusvärsseite, *situatsiooni edasiheituste ja küsimuse ja vastuse formulite* poolest on rikkad tema sõnul just setu laulud, Põhja-Eesti lauludes ei ole *laulufraseoloogia nii välja kujunenud ega stereotüüpiline* (kuid ei puudu päriselt). (Ridala-Grünthal 1930: 281). Selles artiklis lühidalt tutvustatud *kindlad sõnaühendid ja epiteedid* on leidnud pikemalt käsitlust tema soomekeelses artiklis, kus ta terminite *kuvaannolliset kertosanat* ja *kuvaannolliset synonymit* all käsitleb regilaulude poeetilisi sünonüüme, seostades neid muuseas ka stereotüüpiaga – varem valmis

vormitud vormelite, klišeede, stereotüüpsete ütlemissviiside ja sõnavaraga (Grünthal 1933: 102 jj).

A. Annist märgib *sõnastusvalemeid*, mida kasutatakse rohkesti nii eepikas kui üldse rahvaluules, kuid mida on eesti rahvaluules ilmselt vähem kui saksa omas (Annist 1930: 34). Kas sõnastusvalemi terminis võiks näha vormeli mõistet? Kuid ta kasutab ka otseselt määratlust *vormel* vanasõnalaadsete, loogiliste ja lühidate tarkusterade kohta (samast: 41). Vormeli mõiste ei olnud tol ajal Eesti folkloristikas tundmatu. Juba O. Kallas kasutas oma doktoritöös korduslaulude iseloomustamisel mõistet *stereotüüpne üleminekuvormel* (*stereotype Übergangsformel*), millega ta tähistas jutustust ja taasjutustust siduvat värsirühma (nn “nuttes koju”-värsirühm, milles peategelane nuttes koju läheb ja temalt nutu põhjust küsitakse) (Kallas 1901: 15). Sama nähtuse puhul on vormeli mõistet kasutanud ka V. Ridala (Ridala-Grünthal 1930: 281). Hendrik Visnapuu on mõistet *formel* kasutanud seoses palvete ja nõidussõnadega (Visnapuu 1921: 12).

Järgnevalt annan ülevaate sõjajärgse, Nõukogude perioodi Eesti folkloristika stereotüüpikäsitlustest. Peatumata siiski üksikasjalikel definitsioonidel, esitan siin vaid peamised suunad stereotüüpia iseloomustamisel.⁵

Ka selle perioodi algust iseloomustab terminoloogia paljusus: stereotüüpse tähenduses kasutatakse sõnu *kivinenud*, *traditsiooniline*, *kindlaks kujunenud*, *püsiv* (vt nt Tedre 1964a: 52), aja jooksul hakkab *stereotüüpne* tähistama pea kõiki korduvaid nähtuseid. Eesti folkloristid kasutavad stereotüüpsuse mõistet vastandamaks iseseisvamaid ja sõltumatuid stereotüüpseid värsse ja värsirühmi tüübi- ja motiivikindlatele üksustele, stereotüüpsete üksuste kohta ei ole nende päritolu (laulutüüpi) võimalik öelda, neid on peetud isegi tüpologiseerimist segavaks (vt nt Laugaste 1946a: 92, 1975: 168, 1979: 19; ka Kolk 1962, Tedre 1964).

E. Laugaste kasutab ka mõistet *rändvärss* (analoogselt rahvajutu *rändmotiiviga*), mida ta vastandab stereotüüpsele värsile lauluga seotuse alusel: stereotüüpsed värsid moodustavad laulus kindlakuulise osa (Laugaste 1969: 28). Siiski jääb täpne piir ränd- ja stereotüüpsete värsside vahel selgusetuks. Nii ränd- kui stereotüüpseteks värssideks nimetab ta laulu algusvärssse, siirdvärssse jne, mööndes ka ise, et enamik rändvärssse on stereotüüpsed värsid (Laugaste 1975: 62).⁶

⁵ Vt väitekirja esimest artiklit ning Saarlo 1999 jm.

⁶ Muuseas, O. Loorits kasutas rändvärssi mõistet 1964. a ilmunud soomekeelses artiklis, mis oli tegelikult peatükk eestikeelsest, 1941–1942 valminud käsikirjalisest “Kuldnaise” uurimusest, millest osa oli ilmunud juba 1945. aastal (vt Loorits 1964: 187 jj).

Nagu Soomeski, on Eesti traditsioonis vormeli mõistet kasutatud lühivormide kontekstis.⁷ O. Kallase (1901) ja V. Ridala (1930) käsitluses hõlmab vormeli mõiste nii funktsioonilist (teatud kindlas situatsioonis kasutatav) ja vormilist (küsimus-vastus) külge kui ka sõnalist korduvust. Seoses regilaulude stereotüüpiaga läks vormeli mõiste laiemasse kasutusse U. Kolgi käsitlusest (1962), seda eelkõige värsisise (s.t värsist väiksem üksus, sõna või sõnaühend) stereotüüpse üksuse tähenduses. Ü. Tedre (1964a) laiendas vormeli mõistet värsitervikule.

Stereotüüpseks on nimetatud nii värsitasandi kui ka värsirühmatasandi üksuseid (vt nt *värsisise vormel* ja *stereotüüpne värss* (Kolk 1962), *stereotüüpne vormel* ja *rändmotiiv* (Tedre 1964: 8–13) või *stereotüüpne motiiv* (Laugaste 1979: 19 jj)). Stereotüüpsena on nähtud nii leksikaalseid üksuseid (*ütlused*, *lisandsõnad*, *väljendid* jms) kui ka teatava funktsiooniga üksuseid (pöördumised, laulualgused, üleminekud, jätkud jms, vt nt Viidalepp 1959: 140); stereotüüpiat nähakse ka värsi- ja värsirühma struktuuris ning kompositsioonilistes üksustes (vt Laugaste 1975: 168–169). Stereotüüpiat peetakse ka üldisemalt regilaulule omaseks, stereotüüpia laiemas mõttes avaldub ka regilaulutegelaste iseloomustustes (Laugaste 1976: 16); regilaul on oma olemuselt stereotüüpne (Tedre 1964a: 52), ka regilaulu esitus võib olla stereotüüpne (Laugaste 1946: 477).

Stereotüüpia määramise kriteeriumitest, s.t sellest, millist korduvat üksust saab nimetada stereotüüpseks, ei saa Eesti folkloristikas loomulikult rääkida enne eriuurimuste ilmumist 1960. aastatel. Stereotüüpiantõusi on märganud, kogemuse põhjal öeldakse, et neid on palju. E. Laugaste nimetab, et provisoorselt võib stereotüüpseid motiive ja värsiühendeid, üksikvärse arvestamata, olla sadakond (Laugaste 1979: 19). Üldine veendumus on, et stereotüüpseid üksused esinevad eri laulutüüpides ja -teemades, mitmesuguses kontekstis.

Eesti regilaulude stereotüüpiauringutest saab rääkida alles alates 1960. aastatest – 1962. a ilmus Udo Kolgi artikkel “Värsisisesed vormelid eesti regilaulu rahvalaulus” ja 1964. a Ülo Tedre artikkel “Stereotüüpsest Karksi rahvalauludes”.⁸ Artiklid on suur edasiminekuks, kuna esmakordselt süvenetakse

⁷ E. Laugaste kasutab vanasõnade iseloomustamiseks väljendeid *lühikesed kondenseeritud vormelid* ja *piltlikud vormelid* (Laugaste 1946a: 127, 129). Ka A. Annistil on termini *vormel* kasutamine seotud vanasõnadega (vanasõnade-sarnaste fraasidega) soome lauludes (Annist 1930: 41).

⁸ Miks stereotüüpiaga lähemalt nii hilja tegelema hakati, on kahtlemata huvitav küsimus. Üks põhjus võib olla loomulikult see, et tüpologiseerimisele pühendunud eesti regilaulu-uurijad jõudsid lõpuks tõesti vajaduseni nende “eksitavate” üksustega tegeleda, enam ei olnud muud võimalust. Teine põhjus – mis on eraldi uurimistöö vääriline – oli arvatavasti see, et igasuguse kvantitatiivse ja detailse analüüsi autorit võidi sõjaajajärgsel perioodil süüdistada formalismis (vt nt Laugaste 1946: 477, 478). Sellele viitab igatahes Ü. Tedre artikli lõpus esitatud omamoodi eneseõigustus (Tedre 1964a: 84).

nähtusesse kui sellisesse, mitte üksnes ei käsitleta stereotüüpseid üksuseid kui eksitavaid raskusi regilaulude tüpologiseerija teel. U. Kolgi uurimuse põhilisemaid väärtusi on tema tähelepanek, et stereotüüpia ei avaldu mitte üksnes (tervik)värssides ja värsirühmades, vaid ka värsist väiksemal, sõna- ja sõnaühendi tasandil. U. Kolk pidas vormeli määratlemise esmaseks tingimuseks ühe ja sama värsielemendi sagedast esinemist eri laulutüüpides ja erisisulistes värssides (Kolk 1962: 76, 77).⁹ Siiski ei esita ta konkreetseid kriteeriume, mille alusel eristada vormelite esinemisvariante ja juhuslikke kokkusattumusi (nt Kolk 1980: 36). Ü. Tedre valis oma uurimisobjektiks funktsioonilt eristuvad värssid, pöördumisvärssid. Tema töö väärtuseks on detailne analüüs, mille abil on võimalik ka lugejal jälgida mingi pöördumise sagedust võrreldes teistega. Ainsana esitabki Ülo Tedre kvantiteedikriteeriumi, mille alusel ta hindab sõnaühendi stereotüüpsust: ta loeb juhuslikeks kokkulangemisteks need pöördumised ja algusvormelid, mis esinevad ainult kahes laulutüübis (Tedre 1964a: 67).¹⁰

Pärast 1960. aastaid ei toimu aga stereotüüpia uurimisel edasiminekut, samadelt autoritelt ilmuvad järgmistel aastakümnetel vaid mõned artiklid: U. Koltilt 1980. a eelneva täiendus, Ü. Tedrelt üksiklaulukute repertuaari pöördumis- ja siirdevärsside lühemad analüüsid (Tedre 1974, 1982)¹¹. 20. sajandi lõpukümnenditel pühendutakse Eestis regilaulude poeetika uurimustes enamasti detailide üksikasjalikele analüüsidele (vt Jaago 1998). Regilaulude poeetiliste sünonüümide (vt Peegel 1997), epiteetide (vt nt Roll 1992a, 1985) jms käsitlustes võib leida ka midagi stereotüüpia kohta käivat, ka tüpoloogilistes uurimustes mainitakse endiselt stereotüüpseid üksuseid (nt Laugaste 1976: 69–70, 1992: 20; Kokamägi 1983: 27, 31–32).

Kokkuvõtteks 20. sajandi Eesti folkloristika stereotüüpia käsitlustest. Sajandi esimesel poolel ei olnud Eesti folkloristikas stereotüüpia-alane terminoloogia välja kujunenud, stereotüüpia määratlemise kriteeriumitest rääkimata. Eriuurimuste puudumise tõttu mainitakse enamasti vaid tähelepanekute ja kogemuse põhjal teatavaid korduvaid värssse, mis eristuvad oma funktsiooni tõttu: laulude algusvärssid, ümberütlemised, otsese kõne saatelauseid, kinnisepiteetid jne. Ka Nõukogude perioodi alguse folkloristikas valitses terminoloogias segadus, *stereotüüpse* kõrval kasutati endiselt mõistetena *kivistunud*, *kinnistunud* jne, aja jooksul hakkab *stereotüüpne* tähistama igasuguseid korduvaid nähtuseid. Stereotüüpsust nähakse nii leksikaalsetes ühendites, funktsiooni poolest eristuvates üksustes kui ka struktuuri- ja kompositsiooniüksustes. Esimesed stereotüüpia-alased eriuurimused ilmuvad alles 1960. aastatel, mil süvendatakse

⁹ L. Harvilahti (Harvilahti 1992: 37) on vormelite kriteeriumina esile tõstnud samaste värsielementide kordumise mitmesuguses lauluaineses ja -kontekstis.

¹⁰ Vrd vormeliteoorias esitatud vormelite esinemise regulaarsusnõudega (vt nt Lord 1997: 30, Kiparsky 1976: 83).

¹¹ Ü. Tedre on 1988. a ilmunud juubeliintervjuus kahjutundega tunnistanud, et stereotüüpia-alane uurimistöök jäi tal pooleli (Tedre 1988).

arusaama stereotüüpia olemusest ja tähtsusest ning esitatakse kindlamad stereotüüpsuse kriteeriumid; kasutusele võetakse ühtne termin – *stereotüüpne vormel*. Paraku ei leidnud U. Kolgi ja Ü. Tedre artiklid innustunud järgijaid, stereotüüpianähtuste uurimine jäi endiselt unarusse, ka vormeli mõiste ei kodustunud regilaulu-uurimustes.

Järgnevalt tutvustan rahvaluule uurimise traditsioone, mis suuremal või vähe- mal määral on Eesti folkloristide – ja märkimisväärselt ka väitekirja autori – stereotüüpikäsitlusi mõjustanud. Neist esimest, vormeliteooria koolkonda (*oral-formulaic theory*) ei saa õigupoolest folkloristikuks pidada, kuigi selle esindajate arusaamad vormellikust loomemeetodist on äärmiselt sarnased folkloristide arusaamadega ning on ka folkloriste palju mõjutanud.¹² Soome folkloristidega on Eesti folkloristidel traditsiooniliselt palju kontakte ning sarna- seid uurimismeetodeid, mis on põhjustatud geograafilisest lähedusest ning uurimismaterjali suurest sarnasusest. Soome folkloristide uurimused olid kind- lasti ka teoreetiliseks põhjaks, mis sidusid Eesti folkloristide töid Lääne suundu- mustega ka Nõukogude perioodil. Vene folkloristika on vähemalt ametlikult, ja kindlasti ka sisuliselt, olnud Eesti uurijaile suureks eeskujuks. Nende uurimis- traditsioonide stereotüüpikäsitlustest olen kirjutanud käesoleva väitekirja artiklites,¹³ mistõttu järgnevas esitan neist vaid lühiülevaated.

1.3. Vormeliteooria

Vormeliteooria on välja kasvanud klassikaliste filoloogide Homerose eeposte uurimustest USA-s. 1920. aastatel esitas Milman Parry hüpoteesi, mille järgi Homerosele omistatud eeposed põhinevad kreeka laulikute suulisel tradit- sioonil. Koos oma õpilase Albert B. Lordiga uuris M. Parry Jugoslaavias lõuna- slaavi eepilise laulu elavat traditsiooni ning leidis teooriale kinnitust. A. B. Lord laiendas uurimisala veel muinasinglise, bütsantsi-kreeka jm kultuuridele. Täna- päevaks on vormeliteooria leidnud laialdast kasutust nii vanade eepiliste tekstide kui ka suulise eepilise pärimuse uurimisel (Foley 1997: 146 jj, vt ka Foley 1985).¹⁴

Vormeliteooria põhiseisukoht on, et laul komponeeritakse igal esitusel uuesti (*composition-in-performance*), laulu esitus ei põhine kunagi päheõpitud kinnistekstil. Vormeliteooria kasutab kolme põhilist analüüsiüksust, mis on 1) vormelid (*formula*), värsimõddult, keskselt ideelt ja sõnastuselt sarnased

¹² Nad ise ei seosta ennast üldiselt folkloristikaga (vt Foley 1999: 286).

¹³ Eriti “Kodavere regilaulude vormelid” (2000) ja “Rahvaluule, stereotüüpia, ideo- loogia” (2003), vt ka Saarlo 1999.

¹⁴ Lisaks Soome Kalevala-mõõdulistele lauludele on vormeliteooriat meile lähedaste laulutraditsioonide uurimustes kasutatud nt läti *dainade* puhul (vt Lord 1989, Vikis- Freiberger 1989).

värsid, värsiosad ja nende moodustamise struktuurid;¹⁵ 2) teemad (*theme*), keskselt sisult sarnased korduvad laiemad narratiivseid ühikud; 3) jutustuse püsiv skeem (*stable sceleton of narrative*), mille moodustavad laulu süžee sõlmpunktid (vt Foley 1997, Lord 1997).

Juhan Peegel on 1991. aastal tähelepanu juhtinud asjaolule, et vormeliteooria käsitlused vastavad Eesti folkloristide stereotüüpia-käsitlustele. Ühtlasi avaldas ta kahjutunnet, et eesti (ja soome) regilaulu-uurimise tulemusi on vähe tutvustatud, seega on siinsete teadlaste stereotüüpiuuringud märkamatuks jäänud ja tuntust ning tunnustust võitnud hoopis Ameerika vormeliteooria koolkond (Peegel 1997: 163–164).¹⁶ Kas Eesti folkloristid olid vormeliteooriaga tuttavad enne J. Peegli märkust, pole teada. Tõenäoliselt Soome folkloristide tööde kaudu nad seda olid, kuigi viiteid vormeliteooriale eesti regilaulude käsitlustest ei leia. Vormeliteooriat tutvustatakse Eesti folkloristide töödes alles 1990. aastatel, seda on oma uurimuste eeskujuna kasutanud nt Madis Arukask (vt nt Arukask 2000).

Vormeliteooria käsitlusi võib võrrelda Eesti folkloristika samasuunaliste uurimuste tulemustega kahest seisukohast lähtudes. Esiteks, käsitletavaid laulukultuure iseloomustab suulisele poetilisele pärimusele omane stereotüüpia ja variaabluse koosmõju laululoomingule, mistõttu on võrreldavad eri lauludes eristuvad korduvad üksused, mida kumbki uurimistraditsioon on täheldanud ja määratlenud. Teiseks võib vaadelda kummagi uurimistraditsiooni loomemeetodi käsitlust – kuidas kumbki uurimistraditsioon on laulu “tegemist”, s.t loomise/esitamise protsessi elavas laulutraditsioonis ette kujutanud ja/või kirjeldanud. Kui ma 1998. aastal bakalaureusetööd¹⁷ kirjutades olin suhteliselt optimistlik vormeliteooria kasutamise osas eesti regilaulude uurimises, siis aja jooksul süvenes veendumus, et ei ole võimalik otseselt üle võtta meetodit ja terminoloogiat, mis on välja töötatud hoopis teistlaadi materjali põhjal: vormeliteooria kujunes eepilise laulu traditsiooni uurimisest (Lord 1989: 42). Võrreldes Eesti folkloristide uurimistulemustega ei ütle vormeliteooria eesti regilaulude (vähe-malt värsitasandi) stereotüüpia kohta midagi pöördeliselt uut, terminoloogia ülevõtmine oleks mehaaniline ja selle vajadus küsitav. Küll aga on äärmiselt huvitav nende käsitlus laulude loomise vormellikust meetodist, mis on seotud suulisuse (suuliste traditsioonide) uuringutega (vt edaspidi, pt. 3).

¹⁵ Vormeli käsitluste muutumisest vt lähemalt Foley 1985: 35–63.

¹⁶ Sarnase märkuse on teinud ka M. Kuusi (1987: 108).

¹⁷ “Vormeliteooria kasutamise võimalusest eesti regilaulu uurimisel. Kodavere lüro-eepika.”

1.4. Soome folkloristika

Eesti ja Soome folkloristika on omavahel tihedalt seotud, seda juba uurimis- materjali suure sarnasuse tõttu. Soome traditsioonis pole stereotüüpiauringud niivõrd seotud laulude tüpologiseerimise problemaatikaga, nagu see oli Eestis. Pärast nn soome koolkonna, ajaloolis-geograafilise meetodi ainuvalitsemist on Soome folkloristide huviorbiidis rohkem laulikute isikud (repertuaar) ja loomemeetod (vt Lehtipuro 1974). Stereotüüpianähtustele (*kaava*, *toisto*, *klišee*) pühendatakse tähelepanu eelkõige laulude stiili analüüsides, mille poole pöörduiti 1950. aastatel (Kuusi 1987: 108). Soome folkloristikas kasutatakse stereotüüpia mõistet selle laiemas tähenduses, stereotüüp tähistab eelkõige kinnistunud kujutelma võrast inimrühmast (Terminologia: 55, vrd Virtanen 1991: 35–38).

Soome uurijad täheldasid juba 19. sajandil, et laulik kasutab lauludes kordu- vaid, sarnaseid üksusi, vormeleid käsitleti kui põhiideelt lähedasi ja/või morfoloogiliselt põhjalt üksteist meenutavaid värsirühmi (Harvilahti 1992: 30, Kolk 1980: 25). Kaarle Krohn peab 1918. a korduvate, kivistunud, klišeeliste üksuste esinemist rahvaluules üldiseks ilminguks, korduvaid tüüpsituatsioone väljendatakse suhteliselt sarnasena korduvate elementidega. Jouko Hautala nimetab 1945. aastal *kindlateks stereotüüpseteks poeetilisteks kujunditeks* üksusi, mida laulik valib laulu ülesehitamiseks ning mida saab kasutada kõige erinevates kontekstides.¹⁸ (Harvilahti 1992: 57).

Soome traditsioonis on stereotüüpia alaste mõistetena kasutatud termineid *kaava*, *toisto*, *formula* ja *klišee*. Vormeli (vrd *kaava*) mõistet on kasutatud rahvaluule lühivormide uurimustes, tähistamaks ehituslikku moodi või mudelit (Terminologia: 14, vt nt Kuusi 1994: 142–144). Kliše (vrd *toisto*) tähistab sõnasõnalist, stereotüüpset, skemaatilist väljendit, eri ühendustes ja kontekstides korduvat fraasi (Terminologia: 37). Matti Kuusi on eepilisi laule analüüsides kasutanud nii vormeli- kui klišeanalüüsi, käsitledes vormelina nii värsisisesid valikuid kui ka laulu tervikülesehitust valitsevaid kordusskeeme ning klišeena laulupilte ja sõnaühendeid (vt nt Kuusi 1949: 108–118; 1974: 50–55; 1980: 46–47).

Soome folkloristid olid vormeliteooriaga kursis,¹⁹ vaieldes selle meetodi sobivuse üle soome Kalevala-mõõduliste laulude uurimisel (vt Harvilahti 1992: 11–12; 1994: 91, 110–111). Soomes kasutatavad terminid *vormel* ja *klišee* vastavad vormeliteooria mõistetele *vormellik väljend* ja *vormel*. Arvatavasti suuresti vormeliteooria mõjul on varasem mõiste *kaava* asendunud terminiga *formula*. Vormeliteooriat on otsese eeskujuna kasutanud Lauri Harvilahti, kes

¹⁸ O. Lehtipuro (1974: 16–17) on nimetanud J. Hautala käsitlust lauliku loomemeetodist omas ajas uuenduslikuks, eel-lordilikuks.

¹⁹ M. Kuusi mainib vormelianalüüsi eepiliste laulude stiili analüüsimise võimalusena juba 1957. a ilmunud artiklis (Kuusi 1994: 38), arvatavasti oldi vormeliteooriaga tuttav juba enne seda.

oma ingeri eepiliste laulude uurimustes tarvitab *klišee* asemel juba vormeli mõistet (Harvilahti 1992: 37–38).

1.5. Vene folkloristika

Eesti folkloristide stereotüüpikäsitlusi on kindlasti mõjutanud ka Vene folkloristide kirjutised, kokkupuuteid nende töödega on pikemalt tutvustanud U. Kolk (1980: 26). Vene leksikonides on stereotüüpial kolm tähendust: 1) trükitehniline ja 2) psühholoogiline termin (dünaamiline stereotüüp) ning 3) kirjandusteaduslik, ülekantud tähendus: ilma muutuseta kordamine, üldtuntu reprodutseerimine; šabloon ja trafaretne (nt stereotüüpne fraas) (Bolšaja: 625–626). Vene folkloristlikus traditsioonis ühest küljest stereotüüpia mõistet rahvaluulega ei seota, samas tähistab sõna *stereotüüp* nähtusi, mida meil seotakse stereotüüpiaga rahvaluules.

Vene rahvalaulude stereotüüpianähtusi kirjeldatakse, nagu Eestiski, kirjandusteaduslike traditsioonide kohaselt rahvalaulude poetikat ja stiili kirjeldavates peatükkides. Erinevalt Eestist aga eristatakse (ja käsitletakse eraldi) rahvalaulu eri žanridel erisuguseid poetilisi stiile, nt ajaloolaulu iseloomustatakse võrreldes böliinaga (see, mis pole böliina) jne. Vene rahvaluule lugemikus 1963. aastast kasutatakse böliinade poetilise stiili iseloomustamisel termineid poetilised eellaulud (*завесы*), traditsioonilised laulu algused (*зачины*), eriskummalised lõpposad (*причудливые концовки*), väljatõõdatud tavalised kohad (*общие места = loci communes*), kinnisepiteedid, võrdlused, parallelismid, omapärased rütmid ja riim, rikkad eufooniad (*звуконисъ*) (Hrestomatija 1963: 243). Ajaloolisi laule iseloomustatakse, vastandades neid böliinade eepilise tseremonialismi²⁰ (*эпическая обрядность*) ja värsi eepilise ehituse vähem range järgimisega (samas: 348). Lüüriliste laulude poetika stiili iseloomustavad teatav parallelismi võte (looduspildi kõrvutamine inimese üleelamistega) ja kujundi järkjärguline konkretiseerimine, “astmeline ahenemine” (*ступенчатое сужение*), pöördumine (*обращение*), kolmekordne kordamine, kinnisepiteedid ja traditsiooniline sümboolika (samas: 394). Seega, Vene rahvaluule õpikutest leiab haruharva sõna *stereotüüpne*, küll aga sõnu *traditsiooniline*, *tavaline*, *tüüpiline* – mis tähistavad kõik Eesti mõistes stereotüüpiat.

Vormeliteooria ei olnud Vene folkloristidele tundmatu. Anna Astahhova kasutab 1966. aastal böliinade eepilise stiili ajaloolises ülevaates termineid *stereotüüpne vormel*, *vormel*, *traditsiooniline vormel* ja *püsiv leksikaalne vormel* stereotüüpsete värsirühmade (*loci communes*) tähistamiseks. Muuseas viitab ta ka M. Parry ja A. Lordi vormeliteooria põhimõtetele ja -mõistetele –

²⁰ Eepilise tseremonialismi terminit kasutas ka Felix Oinas (1999: 192), kelle sõnul kuuluvad sinna *loci communes* (korduvate situatsioonide vormelilaadsed, stereotüüpsed kirjeldused), tegevuse üksikasjalikud kirjeldused, kinnisepiteedid ja mitmesugused kordused.

leksikaalsed vormelid, esitusel komponeerimine – ning sellele, et neid on ka Vene folkloristikas kasutatud. (Astahhova 1966: 127–166.)

1.6. Artikkel “Kodavere regilaulude vormelid” (2000)

Väitekirja esimene artikkel põhineb osaliselt 2000. aastal kaitstud magistritööl “Eesti regilaulude vormelid” ja on õigupoolest eellugu stereotüüpia uurimise kvantitatiiv-kvalitatiivse meetodi väljatöötamisele. Väitekirja on artikkel lisatud seetõttu, et seal olen esitanud põhjalikuma teoreetilise ülevaate stereotüüpiat nähtustega seonduvast. Artikli esimeses osas käsitlen kahe erineva rahvaluule uurimistraditsiooni – vormeliteooria ja soome-estlase folkloristika stereotüüpiakäsitlusi, kus eri alustelt lähtudes on jõutud sisuliselt sarnastele tulemustele. Minu eesmärgiks oli neid üksteisest sõltumatult tehtud uurimuste analoogilisi tulemusi ja terminoloogiat kokku viia.

Artikli teises osas esitan vormelite liigituse, lähtudes Udo Kolgi (1962, 1980) ja Lauri Harvilahti (1992) uurimustest. Liigitus põhineb kuue Kodavere lauliku repertuaaril. Leksikaalsete vormelitena käsitlen värsisiseid vormeleid (alliteratsioonivormelid, parallelismivormelid), stereotüüpseid tervikvärse, sõnu ja sõnauhendide; meetriliste vormelitena käsitlen vormeleid värsi alul ja lõpus; struktuurivormelitena käsitlen värsisisesel kordusel põhinevaid vormeleid. Lõpuks käsitlen vormelite stereotüüpsete kombinatsioonidena korduseid ja loetelusid.

Artikli kolmandas osas keskendun regilaulude värsitasandi stereotüüpiat üksusele *vormelile*, täpsemalt selle määramise (ja määratlemise) ning liigitamise problemaatikale Kodavere regilaulude näitel. Käsitletavate probleemide seas on värsisese vormeli ja värsitüüpide eristamine; vormelite piiritlemine (nt millised sõnad värsis moodustavad vormeli) ja liigitamine (nt kas on tegemist alliteratsioonivormeli või stereotüüpse sõnapaariga); regilaulude vormelite seosed teiste eesti keele allkeeltega (kas vormellikud sõnauhendid esinevad üksnes regilauludes või ka muudes allkeeltes); ning viimaks teatud valdkonna sõnade ümber koonduvad mõistelised vormelirühmad.

2. Stereotüüpia määratlemise kvantitatiivne-kvalitatiivne meetod

Regilaulude stereotüüpia uurimise kvantitatiivse ja kvalitatiivse meetodi väljatöötamise esimeseks põhjuseks oli kindlasti küsimus, mis tähendab “palju” või “tihti”, kui räägitakse mingite üksuste kordumisest tekstis. Süvenes veendumus, et regilaulude vormeleid käsitledes ja liigitades (väitekirja esimeses artiklis) olin ise olnud subjektiivne: valisin välja sõnauhendid, mis “hakkasid silma”, tundusid olevat sagedased. Seetõttu tundus hädavajalik lugeda kõigepealt üle, kui

palju mingi ühend korpuses üldse esines. Siis kerkis loomulikult küsimus, mida see esinemise number näitab: mitu korda esinedes on ühendit “palju”, ja millega võrreldes? Toetudes Udo Kolgi väitele, mille järgi regilaulude stereotüüpia-uuringute aluseks peab olema sõna, mitte värss (Kolk 1980: 27–28), otsustasingi moodustada sõnaregistrid, et saada ülevaade regilaulude sõnavarast ja selle kaudu ka leksikaalsest stereotüüpiast.

2.1. Uurimismaterjal: Kodavere regilaulukorpus

Kuna minu stereotüüpia-alane huvi oli algselt seotud Kodavere regilaulude tüpologiseerimise problemaatikaga, siis otsustasin loomulikult analüüsitavaks laulumaterjaliks valida Kodavere regilaulud. Sellist valikut toetas muuhulgas ka Ü. Tedre kogemus, mis näitas ühe piirkonna laulude stereotüüpia uurimise häid külgi (Tedre 1964a). Kuna Kodavere laulumaterjal Eesti Rahvaluule Arhiivis on tervikuna liiga suur (ligi 1500 regilaulu), siis piirasin valiku Jakob Hurda kogus leiduvate Kodavere regilauludega (318 laulu, ligi 150 laulutüüpi, 5613 värssi). Valiku põhjuseks on eeldus, et Hurda kogu kujunemisloost tingitult – kogujaid oli palju, kogumine oli frontaalne (kogu Kodavere kihelkonnast, ei eelistatud kindlaid teemasid) – võib oletada, et Hurda kogudest saab ülevaate kogu kihelkonna regilaulurepertuaarist. Samuti oli oluline kogumise aeg (1876–1900), mil regilaulud olid veel rahval meeles: kuigi laulutraditsioon oli juba passiivne, mäletati ka elavat traditsiooni – traditsioonilisi laulikuid ja nende lauluoskust.

2.2 Sõnatüvede ühtlustamine

Regilaulude stereotüüpia kvantitatiivse uurimise aluseks oleva elektroonilise sõnaregistri põhiprobleemiks on see, et regilaulude sõnad peavad olema “tõlgitud” arvutile arusaadavaks, et formaalselt (automaatselt) oleks võimalik sarnaseid sõnu ühendada ja loendada. Sõnade “tõlkimise” vajadus tuleneb nii eesti keele eripäradest üldisemalt kui ka murdelistest ja eri kogujate kirjutusviisidest tulenevatest ebakorrapärasustest. Sõnatüvede ühtlustamise vajalikkus ja keerulisus tuleb ilmsiks, kui vaadelda ühe sõnatüve esinemisvorme – selleks esitasin lisa 1 Kodavere korpuse kümne levinuma sõnatüve kõik esinemisvormid.

Juba eelnevalt laulutekste lugedes selgus (ja hilisema sõnaühendite analüüsimise käigus see veendumus süvenes), et regilaulude sõnad moodustavad püsivaid ühendeid hoolimata sõnade vormist või liigist jms. Lisaks eri sõnavormide ühendamisele on oluline ka homonüümide eristamine, kuna sama sõne võib tähistada eri sõnu (nt *tuli* võib tähendada nii noomenit, nt *ei lõpnud tuli toasta*, kui ka verbi, nt *tuli varas varikust* jne). Seetõttu otsustasingi regilaulude sõnad taandada ühtlustatud sõnatüvedeks, mitte üksnes sõnatüvedeks. Siinkohal peab

rõhutama, et siin ja edaspidi kasutatud mõiste *sõnatüvi* kehtib ühtlustatud tüvede puhul vaid tinglikult, kuna see ei vasta rangelt võttes sõnatüve mõistele lingvistikas.²¹

Meetodi tehnilisest küljest nii palju, et regilaulude arvutitöötlemiseks kasutan MS Excel'i tabelleid, milles on ridadena esitatud iga vārsi kohta 1) laulu fondiviide, 2) laulu folkloristlik tüüp, 3) vārsi number korpusel (mis moodustab vārsi ID-numbri ja võimaldab vārsi identifitseerida), 4) vārsi number laulu piires, 5) vārss. Sellele infole järgnevad vārsis sisalduvad ühtlustatud sõnatüved (vt lisa 1). MS Excel'i tabeli kasutamine regilaulude leksika uurimiseks ei ole kindlasti sobivaim vahend, kuid ühtlane andmete esitamine tabelitena võimaldab hiljem andmete lihtsa ümbertõstmise muudesse andmebaasidesse. Ideaalses lõpptulemusel peaks iga vārss olema seotud kogu infoga tema kohta: leksi-kaalne koostis, temas sisalduvad sõnaühendid, kuulumine parallelismirühma-desse jne.

Sõnatüvede ühtlustamise põhimõtted on järgmised:

1. Sõnedel kaotasid kõik grammatilised lõpud ja tunnused, ka tuletusliited. Selle käigus ühendasin ka eri sõnaliikidesse kuuluvad samatüvelised sõnad (nt sõnatüvi *laul* hõlmab endas *laulma: laulan* jne, aga ka *laulik* jms, sõnatüvi *kiri* hõlmab sõnu *kiri, kirju, kirjaline, kirjutama* jne.). Sõnatüvede valikul eelistasin võimalikult lühikest vormi. Noomenite puhul kasutasin nimetavat käänat, erandina (homonüümide puhul) ka omastavat käänat (nt sõnatüved *palk* [nim: *palgi*] ja *palga; õlg* [nim: *õla*] ja *õle*). Verbide puhul kasutasin käskiva kõneviisi ainsuse 2. isikut (nt *saa* [*saama*], *tule* [*tulema*], *pane* [*panema*]). Kui verbi vastav vorm on (liiga) sarnane mõne muu sõnatüvega, siis valisin mõne muu (tüve)vormi (nt *teha* vs *tee* [*tegema*], *tuua* vs *too* [*tooma*]) või samatüvelise nimisõna (nt *and* [*andma*], *lugu* [*lugema*]). Problemaatilised olid mitmesugused onomatopoeetilised ja deskriptiivsed sõnad, mille puhul samuti üritasin valida võimalikult lühikese ja lihtsa vormi, kuid ei suutnud olla alati järjekindel.
2. Võimalusel lahutasin liitsõnad (nt liitsõnast *laululeht* eraldasin kaks tüve: *laul* ja *leht*).
3. Kaotasid või ühtlustasin murdejooned (nt sõnad *hellad, hellakeised, ellik* ühendasin sõnatüveks *ell*). Siin jäin mõne sõnaga kindlasti hätta ja säilitasin sõna originaalipäraselt, eriti nt mitmesugused onomatopoeetilised ja deskriptiivsed sõnad, etnograafilised terminid, mille algtüve ma ei sõanda oletada (nt *panid, jutad* jms).

²¹ Lingvistiliselt on sõnatüvi sõna osa, mis eelneb (tuletus)liitele ja tunnusele (Erelt, Erelt, Ross 1997: 162), vrd ka juursõna (juurtüve) käsitlemisega eesti keele sõnatuletuses (Kasik 1996: 11–12). Kuna sõnaüvede ühtlustamisel ei ole ma päris rangelt järginud lingvistilist analüüsi, peabki ühtlustatud sõnatüve mõiste hoidma lahus sõnatüve lingvistilisest tähendusest.

Sõnatüvede ühtlustamise küsitavused. Esmalt on muidugi problemaatiline sõnedele ühendava sõnatüve valimine. Pikemas perspektiivis on see probleem aga lahendatav, kuna ühtlustatud tüvesid on võimalik lihtsalt asendada. Küsitav on ka tüvede ühtlustamise alguses tehtud otsus mõnede mitmetüveliste sõnade eri tüvede lahutamiseks vastavalt konkreetsetele kasutamisuhtudele, nt mõiste *mina* lahutasin tüvedeks *ma*, *mina* ja *mu*; *minema*: *mine* ja *lähe*. Selle põhjuseks oli alliteratsiooni säilitamine (et vajadusel ka ühtlustatud sõnatüved allitereeruks). Samas läheb see üldise ühtlustamise printsiibiga vastuollu. Sõnatüvede ühtlustamisest enesest tekib üldisem probleem – mõistete ja sõnaliikide kadumine (nt *kaasa*, mis hõlmab endas nii mäarsõna *kaasa* kui ka mõisted (*abi*)*kaasa*, *kaasa(naine)*; *noor* hõlmab nii omadussõna *noor* kui ka nimisõna *noorik* jne). See lisab sõnaühendite analüüsimisele pisut käsitöölist momenti, kuna sõnapaari esinemust ei saa arvestada alati formaalselt, esinemisnumbri järgi.

Sõnatüvede ühtlustamise tulemus. Kodavere korpus koosneb 20 493 sõnest, mille hulgas on 1 911 eri sõnatüve.²² Lisas 2 esitan näite ühtlustatud sõnatüvede tabelist. Sõnatüvede loend annab esiteks ülevaate analüüsitava regilaulumaterjali sõnavarast: milliseid sõnu üldse regilauludes kasutatakse, milliseid kasutatakse rohkem (ehk millised on levinumad sõnatüved). Teiseks annab see võrdlusaluse mitmesugusteks hinnanguteks, nt kas levinud sõnatüved moodustavad produktiivseid sõnaühendeid.

Pärast sõnatüvede ühtlustamist on võimalik hakata moodustama mitmesuguseid sõnaühendite loendeid. Esimese valikuna – lähtudes U. Kolgi eeskujust (Kolk 1962, aga ka 1980: 30) – tundus loomulik moodustada alliteratsiooni- ja parallelismühendite loendid. Alliteratiivsed ja paralleelsed sõnapaarid on loomulikult silma- ja kõrvahakkavamad, kuna kannavad lisaks kõla- ja mõttekordusele värssis põhisõnumit. Järgmise sammuna tundus huvitav tungida kiht sügavamale, uurida, millised sõnad üldse moodustavad värssides ühendeid – s.t leida sõnaühendeid, mis ei ole seotud alliteratsiooni või parallelismiga. Selleks moodustasin sõnapaarid, mille ühendamise aluseks on nende paiknemine värssis.

²² Kodavere korpuse 50 levinumast sõnatüvest koostatud edetabelit vt väitekirja artiklist “Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet” (Saarlo 2001: 295).

2.3. Alliteratsioonilised sõnaühendid

Alliteratsiooniliste sõnaühendite (alliteratsiooniühendid) loend on moodustatud ühe värsi piires alliteratsiooniga seotud sõna(tüve)de põhjal. Alliteratsiooniühendite määramine toimus formaalselt, selleks kasutasin A. Krikmanni loodud ja M. Sarve täiendatud MS Word'i makrot. Kodavere korpuses on 5 260 alliteratsiooni sisaldavat värssi, alliteratsioonita on 353 värssi; 5 527 alliteratsiooniühendit, sh 3 719 erinevat. Alliteratsiooniühendite loend võimaldab hinnata ja võrrelda eri ühendite esinemissagedust. Alliteratsiooniühendite põhjal on koostatud ka alliteratsioonitüvede (s.t sõnatüvede, mis moodustavad alliteratsiooniühendeid) loend, mis võimaldab hinnata alliteratsiooniühendite produktiivsuse eelduspärasust nende osiste sageduse põhjal alliteratsioonitüvena (sageli alliteratsioonitüvena esinev sõna võiks eelduste kohaselt moodustada ka produktiivseid alliteratsiooniühendusi). Kodavere korpuses moodustab alliteratsiooniühendusi 12 382 sõna, sh 1 773 eri tüve. Lisas 3 esitan näite alliteratsiooniühendite tabelist.²³

Alliteratsiooniühendite loendi puudused. Loendis esitatud eri ühendite arv on siiski suhteline, kuna loend on koostatud formaalsetelt alustelt lähtudes ja on ühtlustamata – samadest tüvedest koosnevaid, kuid erisuguse sõnajärjestusega sõnaühendeid pole kokku viidud, s.t samaks alliteratsiooniühendiks loetud (nt *kiri—kinnas* ja *kinnas—kiri* on loendis eri ühenditena). Sisulisest küljest loomulikult häirib, et alliteratsiooniühendite loendis on palju mittetäis-tähenduslikke, grammatilisi sõnaühendusi (nt *ei—on*, *see—saa-*, *siis—saa-* jne), palju ka värsisisesest kordusest tingitud tüvekordusi, nt *naine—naine*, *on—on*), mida ei saa värsisisesest alliteratsioonivormelitena käsitleda.

2.4. Parallelismiühendid

Paralleelsõnaühendite (ehk parallelismiühendite) loend on koostatud parallelismirühmade piires parallelismiga seotud sõnaühendite põhjal. Parallelismiühendite määramisel olen ma vajadusel kokku jätnud (taasühendanud) liit-sõnatüved, tegusõnaühendid jms (nt *sini—puna—kuld—karv*, s.t *sinine*, *punane* ja *kullakarvaline*). Eraldi pole arvestatud sünonüümi- ja analoogiaparallelismi.

Kokku esineb Kodavere korpuses 4 332 parallelismiühendit, neist erinevaid on 3 090. Ka parallelismiühendite põhjal moodustasin paralleelsõnade (s.t parallelismiühendeid moodustavate sõnatüvede) loendi: Kodavere valimis

²³ Kodavere korpuse 50 levinumast alliteratsioonitüvest ja -ühendist koostatud edetabelit vt väitekirja artiklist “Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet” (Saarlo 2001: 296).

moodustab parallelismiühendeid 9 914 sõna- ja liitsõnatiive (2 149 erinevat). Lisas 4 esitan parallelismiühendite näitetabeli.²⁴

Parallelismiühendite loendi puudused. Kuigi parallelismiühendid on määratud n-õ käsitsi, on sõnaühendid sorteeritud ja loendatud automaatselt formaalsetelt alustelt lähtuvalt, mistõttu sama koostise, kuid erisuguse järjestusega parallelismiühendeid pole samaks ühendiks loetud (nt *isa—ema* ja *ema—isa* on loendis eri ühenditena).

2.5. Sõnapaaride loendid

Sõnapaaride loendid on moodustatud ühe värsi piires sõnu formaalselt ühendades, selle eesmärgiks on selgitada igasuguseid püsivaid sõnaühendeid, mis ei ole ühendatud alliteratsiooni või (värsisise) parallelismi kaudu.

Esimeses loendis on **kõrvutised sõnapaarid** – ühendatud on värsi 1. ja 2., 2. ja 3. jne sõnad. Kodavere korpuses on kõrvutisi sõnapaare 14 878 (erinevaid 9 229). Kõrvutiste sõnapaaride loend annab võimaluse jälgida nt epiteedi-nimisõna ühendusi, liitsõnu jms, jälgida lausegrammatika struktuure. Lisas 5 on esitatud näitetabel Kodavere korpuse kõrvutistest sõnapaaridest.

Teine loend sisaldab mittekõrvutisi ehk **potentsiaalseid sõnapaare**, mille puhul on ühendatud värsi 1. ja 3., 1. ja 4. jne sõnad. Mittekõrvutised sõnapaarid on eristatud eelkõige põhjusel, et saaks kontrollida kõrvutiste sõnapaaride osiste esinemist ka eraldi (mitte kõrvuti). Kodavere korpuses on potentsiaalseid sõnapaare kokku 14 046 (erinevaid 9 370). Lisas 6 on esitatud näitetabel Kodavere korpuse potentsiaalsetest sõnapaaridest.

Kõikide sõnapaaride loend on koostatud selleks, et vaadelda sõnade kooskõpsust värsisid üldse. Kodavere korpuses on kokku 28 924 sõnapaari (erinevaid 17 934), s.t 735 sõnapaari esineb nii kõrvuti kui mittekõrvuti.²⁵

Sõnapaaride loendite puudused. Tähele peab panema seda, et need sõnapaarid on “paarid” vaid tingimisi, kuna sõnad on ühendatud formaalsetelt alustelt lähtudes, “tegelikus elus” ehk sisuliselt ei pruugi need ühendatud olla. Nt värsist *kaksi kättä, kümme küüsi* moodustuvad kõrvutised sõnapaarid *kaks—käsi, käsi—kümme, kümme—küüs*, ning potentsiaalsed sõnapaarid *kaks—kümme, kaks—küüs, käsi—küüs*. Sisuliselt on seotud *kaks—käsi* ja *kümme—küüs* (lisaks muidugi parallelismil põhinevad *kaks—kümme* ja *käsi—küüs*), aga mitte *käsi—kümme* ja *kaks—küüs*. Loendi juures peab märkima veel ka seda, et sõnapaari esinemuse number ei kajasta selle osiste esinemust pöördjärjestuses

²⁴ Kodavere korpuse 50 levinumast parallelismitüvest ja -ühendist koostatud edetabelit vt väitekirja artiklist “Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet” (Saarlo 2001: 297).

²⁵ Kodavere korpuse 50 levinumast kõrvutisest, potentsiaalsest ja kõikidest sõnapaaridest koostatud edetabelit vt väitekirja artiklist “Süüvides stereotüüpiasse” (Saarlo 2002: 198–199).

(nt kõrvutine sõnapaar *noor—mees* esineb 18 korda, lisaks sellele pöörjärjes- tuses, s.t *mees—noor* 12 korda).

Eelnev oli meetodi kvantitatiivse analüüsi tutvustus. Levinumate ja/või huvita- vamate sõnaühendite (vormelite) puhul olen rakendanud ka kvalitatiivset ana- lüüsi, vaagides nende tähendusi regilauludes. Kvalitatiivse analüüsi eesmärgiks on selgitada, kas sõnaühendi stereotüüpsuse (vormelikkuse) üle saab otsustada vaid kvantiteedi alusel (sage esinemine paljudes laulutüüpides) või on oluline ka kvaliteet, sõnaühendi semantiline külg. Võrdlevalt olen vaadelnud regi- lauludes esinevate sõnaühendite esinemust ja tähendusi ka muudes tekstikorpus- tes (nt rahvaluule lühivormides, kirjakeeles jms).²⁶ Võrdlevate analüüsise ees- märgiks on olnud selgitada, kas vaadeldud sõnaühendid on regilauluomased või (üld)keeleomased.

2.6. Artikkel “Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet” (2001)

Väitekirja teises artiklis tutvustan vormelite määratlemise kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid kriteeriume eri autorite käsitluses (vormeliteooria, eesti ja soome folkloristid). Esimest korda katsetan Kodavere regilaulukorpuse ühtlustatud sõnatüvede põhjal alliteratsiooni- ja parallelismivormelite määramist. Selgub, et vormeleid ei ole võimalik ainuüksi kvantitatiivselt-mehhaaniliselt määrata. Kõige produktiivsemad sõnaühendid kipuvad pahatihti koosnema mittetäis- tähenduslikest sõnadest (grammatiliselt või süntaktiliselt seotud sõnad ja abisõnad). Ka regilauludes levinud täistähenduslikud sõnad ei pruugi moodus- tada produktiivseid ja püsivaid sõnaühendeid. Seega, ainuüksi kvantiteet, sõnade ja sõnaühendite sage esinemine, ei anna alust leksikaalsete üksuste stereotüüpsuse määramiseks. Siiski annab kvantitatiivne kriteerium aluse sõna- ühendite stereotüüpsuse analüüsimiseks.

Sõnaühendite kvalitatiivseks analüüsiks tutvustan levinumaid alliterat- siooni- ja parallelismiühendeid, neid moodustavate sõnade seoseid teiste alli- tereeruvate ja paralleelsõnadega. Selgub, et püsivate sõnapaaride puhul on nende ühendus võrreldes teiste võimalike ühendustega kõige produktiivsem (nt parallelismiühend *isa—ema*). Sama võib tõdeda ka mõne haruldasema sõnaühendi puhul (nt *siid—sidu*), millel on tugev sisuline kvaliteet.

Sõnaühendi kvaliteedi hindamise üheks võimaluseks on võrrelda regi- laulude sõnaühendite esinemust muudes allkeeltes, nt rahvaluule lühivormides. Selle põhjal selgus, et regilauludes tavalised sõnaühendid ei pruugi muudes allkeeltes nii tavalised olla (nt *kiri—kinnas*, *laps—laul*). Ka sõnaühendite

²⁶ Ka siin tuleb tunnistada mõningat eeskaju U. Kolgilt (vt nt Kolk 1980: 34).

tähendusväljad võivad regilauludes ja lühivormides erineda (nt *isa—ema* on regilauludes kõrvutatav, lühivormides enamasti vastandav parallelism).

2.7. Artikkel “Süüvides stereotüüpiasse” (2002)

Väitekirja kolmanda artikli aluseks on formaalse meetodiga (sõnade värsis paiknemise alusel) ühendatud sõnapaaride loendid. Artiklis käsitlen väljendverbide, epiteedi-nimisõna ühendite ning liitsõnade ja nende osiste vaheliste seoste uurimise võimalusi sõnapaaride loenditest lähtuvalt. Sõnapaaride tähenduse võrdlemiseks regilauludes ja muudes allkeeltes kasutan võrdlusmaterjalina eesti regilaulude antoloogiat (ERIA), eesti ütluste andmebaasi (EÜ), TÜ eesti kirjakeele korpust (TÜKK) ning kirjakeele sõnastikke.

Sõnapaaride osas tuleb esile regilaulude ja tavakeele erinevus. Nii näiteks väljendverbidest käsitlesin üht korpuse levinumat sõnapaari *naine—võt-*. Tavakeeles levinud idiomaatiline sõnaühend ilmutab regilauludes fraseoloogilist iseloomu: muude, kirjakeeles tavaliste kasutusseoste (nt *naine võtab*) kõrval kasutatakse regilauludes seda sõnapaari üksnes abiellumise tähenduses. Regilauludes väga produktiivsed epiteedi-nimisõna ühendused (nn kinnisepiteetid) *hell veli* ja *vaene laps* esinevad kirjakeeles ning rahvaluule lühivormides väga vähe või üldse mitte. Seevastu epiteedi-nimisõna ühend *noor mees* on nii regilauludes kui tavakeeles produktiivne ning positiivse tähendusega (võrreldes nt vastandiga *vana mees*).

2.8. Artikkel “Korduvad kordused” (2002)

Väitekirja neljas artikkel on mõnes mõttes stereotüüpiuuringute kõrvalprodukt, mis arenes ühtlustatud tüvede tabeli kasutusvõimaluste uurimisest: formaalse meetodiga olen Kodavere korpuses välja selgitanud kõikvõimalikud sõnatüvede kordumised horisontaalis (ühe värsi piires) ja vertikaalis (järjestikustes värssides). Läbi on otsitud/kontrollitud kõik tüvekorduse võimalused, nt ühe värsi piires esimene ja teine sõna jne, järjestikuste värsside puhul esimese värsi esimene jne ja teise värsi esimene jne sõna (vt lisa 7. ja 8.). Artiklis vaatlen korduste skeeme (millises positsioonis sõnad värssides korduvad) ja korduskeemide seotust värsside sõnalise struktuuriga (sõnade arv värsis). Korduskujunditest esineb Kodavere regilauludes kõige rohkem n-õ puhtaid korduskujundeid: anafoore, endofoore ja epifoore. Artikli lõpus vaatlen põgusalt ka levinumaid kordustüvesid.

Laiemalt võttes on sõnakordused teataval moel stereotüüpiaga seotud – ka stereotüüpia on ju kordamine. Kordused on oma kindla struktuuri (skeemi) tõttu tugeva rütmilise funktsiooniga, olgu siis rütmistajaks kas või tavalised sidesõnad. Teiseks on nad emfaatilise funktsiooniga, millegi rõhutamiseks ja esile

toomiseks kasutatakse lihtsat sõnakordust. Siin kerkib taas kord küsimus, kas stereotüüpsus avaldub üksnes leksikaalselt või ka struktuuriliselt (nt värsside rütmistatus korduse abil). Kui stereotüüpiaks pidada midagi muud kui üksnes leksikaalset fraseoloogiat, toetudes ka Eesti folkloristide ütlustele (vt eespoolt, pt 1.2), võiks igatahes korduskujundid stereotüüpseks lugeda. Kuid kas kõik korduv on stereotüüpia?

Jättes lahtiseks korduskujundite stereotüüpsuse küsimuse, annab selline formaalne tüvekordeste registreerimine veel ühe huvitava võimaluse regilaulude poeetikanähtuste analüüsimiseks.

2.9. Artikkel “Lisandusi ja kõrvutusi. Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulude leksikaalsest stereotüüpiast” (2005)

Kodavere regilaulude sõnaühendeid analüüsid kerkis loomulikult küsimus, kas teistsuguste valimite (eri kihelkonnad, ajastud vms) põhjal tehtud analüüsid annaks sarnaseid või erinevaid tulemusi. Seetõttu töötlesin sama, sõnatüvesid ühtlustava meetodiga Jõhvist ja Iisakust pärinevaid J. Hurda kogude laule.

Väitekirja viiendas artiklis võrdlen Kodavere (Kod) ja Jõhvi-Iisaku (Jõh-Iis) regilaulukorpuste sõnavara, levinumaid sõnaühendeid ja sõnaühendite tähendusi. Vaatlen eelkõige leksikaalse stereotüüpia nähtusi, s.t alliteratsiooni- ja parallelismiühendeid ja muid sõnapaare (väljendverbe, epiteedi-nimisõna ühendeid, liitsõnu ja nende osiseid). Võrdlemisel lähtun Kodavere korpusest: kas Kodaveres levinud/populaarsed sõnaühendid on levinud ka Jõh-Iis korpuses, kas sõnaühendite tähendus ja kasutuskontekst on korpustes sarnane.

Kahe korpuse sõnaühendite esinemust võrreldes selgus, et valdavalt on sõnade ja sõnaühendite levik suhteliselt sarnane, s.t Kod materjalis levinud sõnaühendid on seda ka Jõh-Iis materjalis. Samuti on sõnaühendid enamasti sama püsivad. Keelelistest ja ka muudest põhjustest tingitult on aga osa sõnaühendite esinemus sootuks erinev. Vaadeldud sõnaühendite semantiline sisu on seevastu mõlemas korpuses sarnane.

2.10. Järeldusi

Kokkuvõtteks kvantitatiivse-kvalitatiivse meetodi kasutamise tulemusest Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulude leksikaalse stereotüüpia uurimisel.

1. Sõnade ühtlustamine sõnatüvedeks võimaldab ühendada eri sõnavorme, sõnaliike jms, mille erinevusel pole stereotüüpsuse seisukohast tähtsust.
2. Ühtlustatud sõnatüvede põhjal on võimalik moodustada sõnatüvede ja sõnaühendite loendeid, mis annavad ülevaate regilaulude leksikaalsest sisust ja sõnaühendite levikust. Stereotüüpsust on alust eeldada levinumatest sõna-

tüvedest. Samuti on võimalik nende loendite põhjal jälgida eri sõnatüvede omavahelisi suhteid.

3. Levinud sõnatüved moodustavad tavaliselt produktiivseid sõnaühendeid (nt üliproduktiivne alliteratsioonipaar *laps—laul* moodustub väga levinud, “edetabelisse” mahtuvatest tüvedest ja alliteratsioonitüvedest). Alati see nii aga ei ole, nt üliproduktiivne alliteratsiooni- ja parallelismitüvi *laul* moodustab väga palju eri ühendeid, mis on väheproduktiivsed.
4. Sõnaühendite loendid ei anna ühest vastust sõnaühendi stereotüüpsuse kohta. Formaalselt ühendatud sõnad (alliteratsiooniühendid, sõnapaarid) ei pruugi moodustuda täistähenduslikest sõnadest (esindades süntaktilisgrammatilisi konstruktsioone) ja võivad põhineda värsisisesel tüvekordusel. Samuti ei pruugi formaalselt ühendatud sõnad olla regivärsis sisuliselt seotud. Seega on vajalik uurijapoolne kvalitatiivne uuring.
5. Sõnaühendite kvantiteet ei taga sisulist kvaliteeti. Produktiivsed sõnaühendid ei pruugi alati vastata stereotüüpsuse kriteeriumile, kuna ei kuulu eri laulutüüpidesse, nende sõnaühendite produktiivsus korpuses võib tuleneda ühe laulutüübi korduskompositsioonist ja suurest üleskirjutuste arvust (nt nii Kodaveres kui Jõhvis-Iisakus üliproduktiivne alliteratsiooniline sõnaühend *tule—tunne* kuulub valdavalt laulutüüpi “Venna sõjalugu”). Samas võivad haruldased sõnaühendid kanda tugevat sisulist kvaliteeti, olla fraseologismilaadsed, nagu nt *sidu—siid*.
6. Suurem osa produktiivseid sõnaühendeid on püsivalt seotud. Sõnaühendi püsivust võib hinnata seda moodustavate sõnatüvede seoste järgi muude sõnatüvedega. Nii selgub, et püsivate sõnaühendite osised seostuvad omavahel silmapaistvalt sagedamini kui muude sõnatüvedega (nt *ema—isa, eit—taat*).
7. Sõnaühendi leksikaalne sisu ei anna vastust seda sisaldava värsi funktsiooni kohta. Nii näiteks pöördumisvärsid ei ole leksikaalselt eristuvad regilaulude tegelasi kirjeldavatest värssidest (nt *ell—eit* võib olla nii pöördumisvärsis kui ka ema kirjeldavas värsis).
8. Eri korpuste (Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulud) võrdlemine andis positiivseid tulemusi. Sarnasuste leidmine tõestas, et väljatöötatud meetod on ennast õigustanud: sõnatüvede ühtlustamise ja kvantitatiivse analüüsi teel saadud tulemused ütlevad midagi eesti regilaulude stereotüüpianähtuste kohta üldisemalt. Erinevuste leidumine viitab sellele, et sama meetodiga on mõtet veel muudegi piirkondade regilaule läbi töötada.

Võrreldes levinud sõnaühendite tähendusi regilauludes ja muudes tekstikorpustes (rahvaluule lühivormid, eesti kirjakeel), selgus, et ei saa rääkida suurest erinevusest regilaulude stereotüüpsete sõnaühendite ja tavakeele fraseoloogismide vahel.

1. Osa regilaulude stereotüüpsetest sõnaühenditest on levinud ka tavakeeles ja lühivormides, ka nende semantiline tähendusväli võib kattuda (nt *noor—*

mees sagedus ja positiivne tähendus on omane nii regilauludele, kirjakeelele kui lühivormidele).

2. Osa regilaulude stereotüüpsid sõnaühendusi on omased üksnes regilaulule, neid ei pruugi mujal korpuskes üldse esineda, või siis esinevad nad seal harva (nt *ell veli*).
3. Regilaulude sõnaühendite tähendus võib erineda nende tähendustest tavakeeles (nt *liha—veri* tähistab regilauludes traagilisust, tavakeeles järeltulijat vms) või kasutatakse üksnes mingit osa nende ühendite tähendusvõimalustest tavakeeles (nt *naine—võtma* on regilauludes seotud ainult abiellumisega).
4. Eelnevale mõnevõrra vastandlikult võib oletada, et regilaulude stereotüüpsed sõnaühendid kajastavad omaaegset olustikku ka seal, kust me seda ei pruugi oodata (nt *viin—sai* tähistavad nii regilaulus kui tavaelus midagi tähtsat ja pidulikku).

Regilaulude sõnaühendite kvantitatiivne analüüs ei anna ühest vastust regilaulude stereotüüpia kohta. Vaja on ka uurijapoolset kvalitatiivset analüüsi, sõnaühendi semantilise sisu hinnangut. Samas päästab kvantitatiivne analüüs subjektiivsusest, vastates küsimusele, kui palju on “palju”. Samuti avavad sõnaühendite loendid uusi perspektiive, võimaldades näha sõnaseoseid seal, kust ei oska otsida.

Peab mõnema, et on võimatu päris kindlalt öelda, millised sõnaühendid on stereotüüpsed, s.t millised sõnad “kuuluvad kokku” laulu esitaja ja kuulaja jaoks. Kardetavasti ei ole võimalik üksnes laulutekstide põhjal tõmmata selget piiri kordumise ja stereotüüpsuse vahetele, ja võib-olla polegi sellist piiri olemas. Arvan siiski, et regilauludes on põhjust stereotüüpsiks sõnaühendiks ehk leksikaalseks vormeliks pidada sagedasti esinevat, püsivalt kokkukuuluvat ja fraseoloogilise iseloomuga sõnaühendit.

3. Miks on stereotüüpia? Suhtumised stereotüüpiasse regilaulude loomemeetodi kirjeldustes

Stereotüüpia definitsioone ja eriuurimusi lugedes on mul tekkinud küsimusi, mis ei puuduta üksnes regilaulu teksti ja seda loovat laulikut, vaid ka neid kirjeldavaid ja uurivaid folkloriste. Mida folkloristid mõtlevad, kui nad stereotüüpiast kirjutavad? Milliseid funktsioone stereotüüpial nähakse? Kuidas kirjeldatakse rahvalauliku loomeprotsessi ja stereotüüpia osa selles? Kuidas loomeprotsesside kirjeldajad stereotüüpiasse suhtuvad ja mis võiks suhtumise taga olla?

Eri folkloristikakoolkondade stereotüüpiakäsitlusi lugedes on minus süvenenud veendumus, et suhtumine stereotüüpiasse ehk siis selle toimimise mõistmine näitab teataval moel suhtumist rahvalauludesse (või rahvaluulesse) üldise-

malt. Kuna rahvalaule on folkloristika ajaloos võrreldud eelkõige kirjaliku kirjandusega, on rahvalaulude stereotüüpiat hinnatud suisa tüütuks ja igavaks, lauliku loomevabadust kitsendavaks teguriks või toodud isegi näiteks rahvalaulude “mittekunstilisusest”. Folkloristika kirjandusliku suuna esindajad on lähtunud kaasaegse kirjanduse kriteeriumidest, kus on hinnatud eelkõige isikupära, individuaalsust, ainukordsust. Kui lähtutakse rahvalaulude esitajate seisukohast, tõstetakse stereotüüpia hoopis väärtuslikumale positsioonile, seda mõistetakse mnemotehnilise vahendina laulude loomiseks esituse käigus. Stereotüüpiat võib mõista ka teatava poeetilise keelena/koodina, mille abil end kunstiliselt väljendatakse, eristamaks rahvalaulude keelt tavakeelest.

3.1. Mehaaniline või loomuline

Kui Fr. Tuglas hindas regilaulude vormireegleid, sh stereotüüpiat lauliku loomevabadust kitsendavaks (Tuglas 1996: 16–19), siis lähtus ta just kirjaliku traditsiooni esindaja seisukohast – nii näiteks hindas ta nn vemmalvärssse palju enam, kuna need olid “vormisundusest” vabamad, plastilisemad, mehelikumad (samas: 29–35). Tema seisukoht oli muidugi ka reaktsiooniks ärkamisaegele eesti regilaulu ilu ülistamisele; samuti võitles ta eesti luulekeele väljakujundamise eest, rahvalaulus ei olnud tema jaoks küllaldaselt isikupärast sisu ja vormi (samas: 19). Aga ikkagi tundub, et tema seisukohad on pigem hinnangulised, need lähtuvad regilaulu kui kirjalikku teksti lugevast inimesest.²⁷

A. Saareste ja J. Aavik põhjendavad stereotüüpsete värsside olemasolu regilaulu pika kujunemise, traditsiooni ja omaseks saamisega, nähes selles seega midagi regilaulule olemuslikku. Samas A. Saareste omamoodi vabandab (lugeja ees), et regilauludes leidub peale *traditsiooniliste, korduvate ütetusviiside* ka *õige tabavaid, kujukaid, isikulisi ja värskaid pilta, uudseid ja üllatavaid ütetusviisisid* (Saareste 1922: 27). J. Aavik kasutab regilaulude loomemeetodi kirjeldamisel mosaiigimotiivi: *Seesugune üksikute värsside ja värsirühmade erisugune vanadus ongi arusaadav rahvalauludes, mis omalt laadilt ja stiililt tulevad meelega mosaiikteost: nagu see üksikuist lahus killukesist, nii on rahvalauludki paiguti kokku säetud üksikuist stereotüüpseist ja nagu kivinend värssidest, millest mitmed aastasadade jooksul on rahva mälestuse mere veereskelnud* (Aavik 1919: 178). Sellist ehitusalast terminoloogiat, mosaiigi- ja müürladumise motiive on laulude “tegemise” kirjeldamisel kasutanud ka hilisemad folkloristid (nt Laugaste 1969: 29, 1976: 79–80), see seostub võib-olla stereotüüpse kui *kivistunud* väljendi tähendusega. Laulikute loomemeetodi kirjeldamisel on küsimus, mis iseloomuga see tegevus on. Ehk, kas laulude “tegemisel” laotakse müür tellistest või maakivist?

²⁷ Vrd ka tema väljendatud sooviga lugeda esteetiliselt redigeeritud, *hoolikalt ja maitsekalt koostatud valimikku*, et ei peaks end läbi närma regilaulude “toor”tekstide kogumist (Tuglas 1996: 19).

Soome koolkonna seisukohast lähtudes oli laulikute tegevus loomulikult mehaaniline (vt nt Harvilahti 1992: 57, Lehtipuro 1974: 15–18), kuna improvisatsioon oli ju algteksti, “õige” teksti väändamine, teksti muudeti sellepärast, et ei suudetud õiget teksti reprodutseerida (vt nt Kolk 1959: 65). Hilisema põlvkonna folkloristid rõhutavad lauliku loomingulist tegevust²⁸ (nt Lehtipuro 1974: 16–29; Kolk 1959: 69, 1962: 73–74 jj). Eesti folkloristidest on kõige tungivamalt stereotüüpsete üksuste loomingulisele kasutamisele tähelepanu pööranud U. Kolk (vt nt Kolk 1962: 79). U. Kolk väidab, et lauliku repertuaar ei piirdunud mitte üksnes päheõpitud laulude hulgaga, ta valdas ka stereotüüpiavaramut laulude sõnastamise tehnika alusena. Ta rõhutab, et stereotüüpia on rahvalaulutraditsiooni loomingu tehniline alus (Kolk 1980: 36). U. Kolgi väited on mõistetavad tema stereotüüpiakäsitluse uuenduslikul taustal: kui seni oli stereotüüpsena nähtud peamiselt tervikvärse ja värsirühmi, mis suhteliselt vähem varieerusid, siis tema laiendab (või kitsendab) stereotüüpia mõistet värsist väiksematele üksustele, sõnaühenditele ja sõnadele, mis esinevad hoopis rohkemais leksikaalsetes kontekstides ja seostuvad rohkem varieerumisega.

Ü. Tedre iseloomustab suhteliselt tänapäevaselt (sh ka vormeliteooria-päraselt) stereotüüpia kasutamist laulu käigus: vormeleid on laulikul mugav kasutada, need on kuulajatele arusaadavad, vormelite kasutamise tingib laulude suuline esitamine (1964a: 84). Teisal on ta öelnud, et stereotüüpsete üksuste kordamine mõjub igavalt (Tedre 1965: 33), avaldades regilaulude kui kirjalike tekstide lugeja seisukohta. Ka E. Laugaste rõhutab stereotüüpse kordamise kasulikkust laulikule: laulik valis olemasolevast loomingust situatsioonile kohase ja meeleolule vastava, sest tuttavat teksti on kergem uue elamusega sisustada (Laugaste 1969: 10–11).

3.2. Suulisele traditsioonile omane

Laulikute loomemeetodi kirjeldamine, eriti stereotüüpia kasulikkus laulikule viib meid lauliku mõttetegevuse analüüsimise ja stereotüüpia psühholoogiliste põhjusteni. Fr. Tuglas kirjeldab oma essees “Kirjanduslik stiil” laulu esitamist kui pingsat mõttetööd: selle ajal toimub pingeline meenutamine ja valimine, laulikul pole valmis laulu, vaid ta täidab laulu süžee oma värsitagavaras oleva ammutuntud materjaliga (Tuglas 1996: 16). See on tegelikult vägagi tänapäevane lähenemine, kuigi pisut ehk utreeritud – mingil kujul on enamasti

²⁸ Loomingulisust oletades minnakse vahest ka äärmusesse, nähes loomingulist muutmist (improvisatsiooni) ka seal, kus seda vast ei pruugi olla (vt nt Saarlo 2000a: 174–177). Lisaks improviseerimisele võivad muutused laulutekstis olla põhjustatud esiteks suulise traditsiooni/mälu eripäradest: suulises traditsioonis väidetavalt täpselt korratavas tekstis tehakse ikka “vigu”, s.t suuline täpsus on midagi muud kui kirjalik (vrd Ong 1982: 57jj, Goody 1984: 118–119); teiseks, tõesti ka regilaulutraditsiooni taandumisest ja lihtsalt unustamisest jne (vt Kolk 1959: 72–73).

laulikutele laul ikka “valmis”, kuigi mitte sõnasõnaliselt. Fr. Tuglas leiab ühelt poolt selle meetodi kiituseks, et selle tõttu pole kahe lauliku variandid kunagi sarnased, teisalt on selle negatiivseks pooleks *aegaviitav parallelismide kuhjamine ja lüürilised kõrvalepõiked* (Tuglas 1996: 16). Ka J. Aavik kirjeldab laulikute loomemeetodit sarnaselt, seostades seda samuti parallelismiga: *Parallelism on sellest tulnud, et laulik omal ajal laulud otsekohe (improviseerides) lõi, ja sellal kui kaaslauljad ta loodud sõnu kordasid, sai ta aega uusi mõelda. Kui tal aga uus mõte kohe ei tulnud meele, heietas ta sama mõtet edesi, kuid teiste sõnadega, kunni tal uus mõte tuli ja laulu võis mõtte poolest jätkata.* (Aavik 1919: 168).

Parallelismi selline põhjendus on muidugi tagasi lükatud (Koemets 1955: 150), aga regilaulude loome psühholoogiliste põhjuste uurimise tähtsust on rõhutanud teisedki. O. Loorits astub omal moel vastu soome koolkonnale ja kutsub üles uurima regilaulude psühholoogilisi ja funktsionaalseid tagamaid, osaliselt seoses interdistsiplinaarsete uuringutega (lingvistilised, etnograafilised jms), osalt tõesti seoses regilaulude-aegse meelsusega. O. Looritsa arvates ei avaldu rahva mentaliteet, *elutunne*, mitte üksnes regilaulude motiivides ja värsides, vaid ka regilaulu vormis (Loorits 1940: 115, vt ka 1935, 1949). E. Laugaste on paljuski jätkanud O. Looritsa mõtteid, arusaadavatel põhjustel teda alati mainimata. 1946. a ilmunud programmilises artiklis rõhutab temagi ajaloolis-geograafilise meetodi kasutamise asemel regilaulude ajaloolise tausta avamise vajadust (Laugaste 1946: 477). Eesti folkloristidest käsitlebki just E. Laugaste kõige põhjalikumalt stereotüüpia psühholoogilisi põhjuseid, seostades regilaulu tüüpilisust ja vähemuutlikkust talupoja elu monotoonsusega. Ta põhjendab stereotüüpia ja üldse korduse kasutamist assotsiatsioonide ja lauseliste seostega, valmisväljendite kasulikkusega laulikuile. Ta tutvustab ka I. Pavlovi mõistet *dünaamiline stereotüüp*, mis olevat omane just kollektiivsele loomingle. Stereotüüpia olemasolu ühe põhjusena mainib ta ka *sundkujutlust*, mis tähendab mingi mõttekäigu, teksti, meloodia jms kordumist inimese mõttes. (Laugaste 1969: 27–32). Mnemoonika ja assotsiatsioonide tähtsusele stereotüüpia uurimisel viitab ka U. Kolk (1962: 72).

Regilaulude stereotüüpia loominguiline kasutamine, selle kasulikkus laulikule, psühholoogiline põhjendamine seostub vormeliteooria ja suulisuse teooria vastavate käsitlustega. Kui Eesti folkloristid näevad stereotüüpias regilaulude tekstidele omast nähtust, seostades seda tekstide tüpoloogiaga, varieerimisega jms, siis suulisuse teooria näeb stereotüüpsete üksuste, vormelite taga eelkõige mnemoonilisi vahendeid laulu sujuvaks (taas)loomiseks esitamisel. Vormelite kasutamist laulude esitamisel omistatakse suulisele kultuurile (suulisele kirjandusele), millel on mitmeid erinevusi võrreldes kirjaliku kultuuriga. Nii iseloomustab suulise kultuuri mentaalsust mh liialdamine ja kuhjamine, konservatiivsus, lähedus inimese vahetule kogemusele, võistlemine, empaatia, situatsioonilisus jms (vt Ong 1982: 37–55). Selliseid suulise kultuuri tunnuseid leiame ka regilaulude tunnuste hulgast: parallelism ja kordus, stereotüüpia,

laulja fantaasia seotus igapäevaeluga jne – kõik see, mida Noor-Eesti aegsed ja järgsed kirjutised on laulikut ahistavaks ja lugejale tüütuks ning igavaks pidanud.

Stereotüüpia on seotud regilaulude kui suulise traditsiooniga mitmel põhjusel, millest ühtegi ei saa teisest tähtsamaks pidada. Stereotüüpsete, väljakujunenud ja traditsiooniliste üksuste kasutamine oli laulikule vajalik mne-mooniline vahend laulu sujuvaks esitamiseks. Muidugi ei saa väita, et kõik regilaulud on esitamise ajal taasloodud, on mitmeid tegureid, mis vormelliku meetodi kasutamist, regilaulude varieerumist võivad mõjutada, nagu lauliku isiklik kompetents ja vanus, traditsiooni levikusuund, laulude funktsioon ja žanr jms (vt Saarlo 1999: 139–140, 2000a: 173–181; vrd Bauman 1977: 39–40). Stereotüüpsed väljendid on olulised ka tekstiliselt, nad on poetilised vahendid, mis kuuluvad regilaulu kui žanri keelde, registrisse (vrd Bauman 1977: 7–8, 17). Nende kasutamine viitab sellele, et tegemist on tavakeelest erineva keele-registriga, samuti viitavad nad esitaja kompetentsile. Ja lõpuks peab meeles pidama seda, et regilaulutraditsioonis oli suulisele traditsioonile omaselt erisugune suhe individuaalse ja traditsioonilise loomingu vahel (vt Ong 1982: 41, Lotman 1999: 78–80, 95–96).

3.3. Artikkel “Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia” (2003)

Väitekirja viimane artikkel on jätkuks regilaulude leksikaalse stereotüüpia käsitlustele, arutledes stereotüüpia üle (selles laiemas tähenduses) folkloristide arusaamades rahvalaulude olemusest. Artikli alguses tutvustan 20. sajandi keskpaiga Vene folkloristide stereotüüpia-käsitlusi. Vene folkloristid ei kasuta mõistet *stereotüüpia*, kuid käsitlevad samalaadseid korduvaid üksusi nagu Eesti folkloristid.

Vene rahvalaulude uurimused teritavad tähelepanu märkama, kui oluline on tegelikult seos (folkloristi) valitseva ideoloogia ja rahvaluule vahel. Hinnangud rahvalauludele, nende teemadele ja poetilistele vahenditele sõltuvad hindaja taustast.

Rahvalaulude uurimustes on oluline ka autorsuse küsimus. Rahvalaulu algautori idee tuleneb oluliselt sellest, et kirjaliku kultuuri esindaja ei suuda mõista rahvalaulude teket “eimillestki”. Oluline on ka rahvalaulu kuulumine kellelegi: kes on see rahvas, kelle omad on laulud, laulude pärinemine teatavatest ühiskondlikest seisustest ei jäta folkloriste ükskõikseks.

Rahvalauludes nähakse rahva kirjutamata ajalugu, kuid seejuures on oluline, millist ajalugu tahetakse näha. Samuti on oluline kunstilisus – rahvalaul kui kunstiteos –, mis tõstab ühest küljest laulude väärtust ja lisaks ka selle rahva väärtust, kelle omad need laulud on. Kuidas aga kajastub kunstiteoses ajalooline/sotsiaalne reaalsus?

Distsantsilt 20. sajandi keskpaiga folkloristide vaidlusi jälgides on huvitav leida neid arutamas samasuguste probleemide üle nagu tänapäevalgi. Kunstiteoste hindamine/analüüsimine ajaloolisest reaalsusest lähtudes, arvestades

rahva hinge – see on ju midagi samalaadset, mida tänapäeval tuntakse identiteedi ja mentaalsuse uuringute nime all.

Kokkuvõtteks

Väitekirja eesmärgiks on anda teoreetiline ülevaade stereotüüpia mõistest eri folkloristlikes koolkondades, stereotüüpia tähendusest regilaulukultuuris ning võimalustest regilaulude stereotüüpiat fikseerida ja analüüsida. Stereotüüpia mõistele pühendatud esimeses ja viimases artiklis Eesti, Soome ja Vene folkloristide ning vormeliteooria seisukohti võrreldes selgus, et hoolimata kasutatava terminoloogia lahknemisest ja lähtekohtade erinevusest, on eri aegadel ja eri uurimistraditsioonides täheldatud suhteliselt sarnaste värsiüksuste kordumist rahvalauludes. Siiski tasub ettevaatlik olla stereotüüpianähtuste terminoloogia ja registreerimise meetodi ülevõtmisel.

Väitekirja põhiosa neli artiklit on pühendatud meetodile, tutvustades üht võimalust regilaulude stereotüüpianähtuste registreerimiseks ja analüüsiks. Selgus, et kvantitatiivne analüüs ei anna ühtseid vastuseid stereotüüpia kohta, sõnaühendite stereotüüpsuse üle peab otsustama uurija kvalitatiivse analüüsi käigus. Siiski päästab kvantitatiivne analüüs, sõna- ja sõnaühendite loendite moodustamine subjektiivsusest, andes kõigepealt aluse stereotüüpia oletamiseks, mis peab eelnema kvalitatiivsele analüüsile. Lisaks sellele võimaldavad loendid hinnata stereotüüpianähtuste produktiivsust, vastates küsimusele, kui palju on “palju”. Ning viimaks – analüüside tulemused avardavad ka uurija pilku, tuues esile sõnaseoseid, mida ei pruugi oma subjektiivsuses – ja stereotüüpsuses – märgata.

Väitekirjas olen käsitlenud vaid üht osa stereotüüpiast – alliteratsiooni- ja parallelismiühendeid, sõnapaare, tüvekorduseid ja korduskujundeid. Tegelikult on ühtlustatud sõnatüvedel põhineval regilaulude andmebaasil veel perspektiive stereotüüpia ja muude poeetikanähtuste uurimiseks, nagu meetrilised vormelid, lausegrammatika jne.

Väitekirja viimane artikkel on leksikaalse stereotüüpia käsitluse laiendus ja sissejuhatus tulevastesse uurimustesse. Siin arutlen ma regilaulude stereotüüpia tähenduse üle nii esitaja kui teda uuriva folkloristi seisukohast. Minu eesmärk on juhtida tähelepanu stereotüüpidele, mis mõjutavad folkloristide hinnanguid rahvaluulele ja selle loomemetoditele.

Kasutatud kirjandus

- Aavik, Johannes 1919. *Valik rahvalaule*. Tartu: Istandik.
- Annist, August 1930. *Kanteletar*. I osa. *Soome rahva kangelaslugusid, ballaade ja legende*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Annist, August 1936. Meie rahvalaulu stiili küsimusi. — *Looming*, nr 7, lk 781–788.
- Arukask, Madis 2000. “Venna sõjalugu” ja inimõtlemise muutlikkus. Setu lüroepiline laul kui pideva distantseerumise ja muutumise dokument. — Tiiu Jaago, Ülo Valk (toim.). “*Kust tulid lood minule...*” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 57–121.
- Astahhova 1966 = А. М. Астахова. *Былины. Итоги и проблемы изучения*. Москва-Ленинград: Наука.
- Bauman, Richard 1977. *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights: Waveland Press.
- Bolšaja = *Большая Советская Энциклопедия*, 40. Москва, 1957.
- Dictionary = *yourDictionary.com*. URL: <http://www.yourdictionary.com/>.
- Eesti entsüklopeedia*, 8. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1995.
- Eesti entsüklopeedia*, VII. Tartu: Loodus, 1936.
- Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 1997. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti keele Sihtasutus.
- ERIA = Ülo Tedre (toim.). *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. I–VI. Tallinn: Eesti Raamat, 1969–1974. URL: <http://haldjas.folklore.ee/laulud/erla/index.html>.
- EÜ = *Eesti Ütlused. Andmebaas*. URL: <http://haldjas.folklore.ee/ri/date/robotid>.
- Foley, John Miles 1985. *Oral-Formulaic Theory and Research. An Introduction and Annotated Bibliography*. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Foley, John Miles 1997. Oral Tradition and its Implications. — Ian Morris and Barry Bowel (eds.). *A New Companion to Homer*. Leiden, New York, Köln: Brill, pp. 146–173.
- Foley, John Miles 1999. *Homer's Traditional Art*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Glossary = *Glossary of Literary Terms*. URL: http://www.galegroup.com/free_resources/glossary/.
- Goody, Jack 1984. *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greer, Germaine 1995. *Stereotüüp*. URL: <http://www.folklore.ee/seminar/greer.html>.
- Grünthal, Wilhelm 1933. Virolaisen kansanrunouden kuvaannollisista kerto-sanoista. — *Kirjoituksia isänmaallisista aiheista. Juhlakirja professori Kaarle Krohnin seitsenkymmenvuotis-päiväksi 10. V. 1933*. *Suomi* 5:16. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 102–119.
- Harvilahti, Lauri 1992. *Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harvilahti, Lauri 1994. The Ingrian Epic Poem and its Models. — Anna-Leena Siikala & Sinikka Vakimo (eds.). *Songs Beyond the Kalevala. Transformations of Oral Poetry. Studia Fennica Folkloristica 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 91–113.
- Hrestomatija 1963 = Э. В. Померанцева и С. И. Минц. *Русское народное поэтическое творчество. Хрестоматия*. Москва.

- Jaago, Tiiu 1998. *Regilaulu poeetika. Rahvaluule ülemastme kursus regilaulu uurimise meetoditest*. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. Tartu. URL: <http://www.folklore.ee/UTfolkl/loengud/poeetika/>.
- Kallas, Oskar 1901. *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie* I. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft.
- Kampmann, Mihkel 1924. *Eesti kirjandusloo peajooned*. Esimene jagu. Kolmas parandatud trükk. Tallinn: G. Pihlakas.
- Kasik, Reet 1996. *Eesti keele sõnatuletus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kiparsky, Paul 1976. Oral Poetry: some linguistic and typological considerations. — B. A. Stolz, R. S. Shannon (eds.). *Oral Literature and the Formula*. Ann Arbor: Center for the Coördination of Ancient and Modern Studies, University of Michigan, pp. 73–125.
- Koemets, Aino 1955. Sisu ja vormi ühtsus eesti regivärsilise rahvalaulu parallelismis. — *Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 38. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 145–166.
- Kokamägi, Hilja 1983. “Mõisast pääs”. — *Kui ma pääsen mõisast. Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt* II. Tallinn: Eesti Raamat, lk 13–62.
- Kolk, Udo 1959. Rahvalauluvariandi mõistest. — *Keel ja Kirjandus*, nr 2, lk 65–73.
- Kolk, Udo 1962. Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus. — *Töid filoloogial alalt* I. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 117. Tartu, lk 71–153.
- Kolk, Udo 1980. Regivärsi stereotüüpiast. — *Eesti rahvaluule žanriprobleemid. Töid eesti filoloogial alalt* VII. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 528. Tartu, lk 25–46.
- Kuusi, Matti 1949. *Sampo-eepos: typologinen analyysi. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia* 96. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Kuusi, Matti 1974. “The Bridge and the Church”, an Anti-church Legend. — Pentti Leino (ed.). *Finnish folkloristics 2. Studia Fennica* 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 37–75.
- Kuusi, Matti 1980. Suomalainen tutkimusmenetelmä. — Outi Lehtipuro (toim.). *Perinteetutkimuksen perusteita*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, s. 21–73.
- Kuusi, Matti 1987. Eepisest runoketjut Kalevalan perustana. — Lauri Honko (toim.). *Kalevala ja maailman eepokset. Kalevalaseuran vuosikirja* 65. *NIF Publications* No. 16. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 95–108.
- Kuusi, Matti 1994. *Mind and form in folklore. Selected articles. Studia Fennica Folkloristica* 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1994.
- Laugaste, Eduard 1946. Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. — *Looming*, nr 4, lk 476–486.
- Laugaste, Eduard 1946a. *Eesti kirjanduse ajalugu* I. *Eesti rahvaluule*. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.
- Laugaste, Eduard 1969. Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes. Eesti rahvalaulu struktuur ja kujundid I. — *Töid eesti filoloogial alalt* II. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 234. Tartu, lk 3–356.
- Laugaste, Eduard 1975. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Laugaste, Eduard 1976. Kättemaksumotiiv eesti regivärsilistes orjuslauludes. — E. Laugaste (toim.), *Saaksin ma saksa sundijaks. Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt* I. Tallinn: Eesti Raamat, lk 47–177.
- Laugaste, Eduard 1979. Eesti regivärsi tüpologiseerimise alusest. — *Regivärs. Töid eesti filoloogial alalt* VI. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 501. Tartu, lk 5–55.

- Laugaste, Eduard 1992. Ballaad “Nurganaine” eesti vanemas laulutraditsioonis. — *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt. Tartu Ülikooli toimetised* 943. Tartu, lk 3–29.
- Lehtipuro, Outi 1974. Trends in Finnish Folkloristics. — Pentti Leino (ed.). *Finnish folkloristics 2. Studia Fennica* 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 7–36.
- Loorits, Oskar 1935. Eesti rahvalaulude esteetilisest, psühholoogilisest ja kultuuri-ajaloolisest tagapõhjast. — S. Kutti, O. Loorits, H. Tampere. *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu, lk 120–130.
- Loorits, Oskar 1940. *Ununevast kultuurimiljööst. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 12. Tartu.
- Loorits, Oskar 1949. Eesti rahvalaulu elutundest. — *Koguja 2. Kirjandus-kultuuri koguteos. Ülemaailmse Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused* 2. Geislingen: Ülemaailmne Eesti Kirjanduse Selts, lk 67–90.
- Loorits, Oskar 1964. Kontaminaatiot ja kulkusäkeet. — *Kalevalaseuran Vuosikirja* 44. Helsinki, 1964, s. 187–198.
- Lord, Albert B. 1989. Theories of Oral Literature and the Latvian *Dainas*. — Vaira Vikis-Freibergs (ed.). *Linguistics and poetics of Latvian folk songs. Essays in honour of the sesquicentennial of the birth of Kr. Barons. McGill-Queen's studies in ethnic history* 4. Kingston Montreal: McGill-Queen's University Press, pp. 35–48.
- Lord, Albert B. 1997. *The Singer of Tales*. Ninth printing. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- Lotman, Juri 1999. *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund.
- Oinas, Felix J. 1999 [1990]. Vene böliinad ja soome eepilised rahvalaulud. — *Tuul heidab magama*. Tallinn: Keel ja Kirjandus, lk 157–180.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London and New York: Methuen.
- Peegel, Juhan 1997 [1991]. Riivamisi regivärsist. — *Kuld on jäänud jälgedesse*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 146–165.
- Ridala-Grünthal, Villem 1931. Eesti rahvaluule keelest. — *Eesti Kirjandus*, nr 5, lk 266–286.
- Roll, Tiiu 1985. Värvinimetused ja nende kujundiline osa regivärsilises pulmalaulus. — *Probleeme eesti regilaulude alalt. Töid eesti filoloogia alalt* 10. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 699. Tartu, lk 34–58.
- Roll, Tiiu 1992. Regilaulu poeetika käsitlusi Eestis 19. sajandil. — *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt. Tartu Ülikooli toimetised* 943. Tartu, lk 45–60.
- Roll, Tiiu 1992a. Regilaulu epiteedi analüüsi võimalusi. — *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt. Tartu Ülikooli toimetised* 943. Tartu 1992, lk 61–65.
- Saareste, Andrus 1922. *Valitud eesti rahvalaulud*. Teine muudetud ja täiendatud trükk. Tallinn.
- Saarlo, Liina 1999. Vormeliteooria ja regilaulude uurimine — *Lohetapja. Pro Folkloristica* VI. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 133–143.
- Saarlo, Liina 2000. Kodavere regilaulude vormelid. — Tiiu Jaago, Ülo Valk (toim.). *“Kust tulid lood minule...” Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 123–160.
- Saarlo, Liina 2000a. Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas. — Tiiu Jaago, Ülo Valk (toim.). *“Kust tulid lood minule...” Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 161–184.

- Saarlo, Liina 2001. Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet. — Tiiu Jaago ja Mari Sarv (toim.). *Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 271–297.
- Saarlo, Liina 2002. Süüvides stereotüüpiasse. — *Lemmeleht. Pro Folkloristica IX*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 181–201.
- Saarlo, Liina 2003. Korduvad kordused. — *Teekond. Pro Folkloristica X*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 150–170.
- Sander, Tõnu 1920. *Eesti kirjanduse lugu. I. jagu, Rahva-luule*. Neljas trükk. Tartu: G. Roht.
- Tampere, Herbert 1935. Eesti rahvalaulude värsiehitusest, stiilivõttest, keelekujust ja viisidest. — S. Kutti, O. Loorits, H. Tampere. *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu: Loodus, lk 115–120.
- TEA = *Võõrsõnastik*. Tallinn: TEA Kirjastus, 1999.
- Tedre 1988 = Sõna on juubilaril. Korrespondentsintervjuu Ülo Tedrega. — *Keel ja Kirjandus*, nr 2, lk 103–105.
- Tedre, Ülo 1964. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogiast. — *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV TA KKI, lk 7–32.
- Tedre, Ülo 1964a. Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes — *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV TA KKI, lk 52–84.
- Tedre, Ülo 1965. *Eesti kirjanduse ajalugu I*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tedre, Ülo 1974. Stereotüpiat Kadri Sarvin lauluperinnössä. — *Sampo ei sanoja puutu. Kalevalaseuran Vuosikirja 54*. Porvoo, Helsinki, s. 391–403.
- Tedre, Ülo 1982. Das Stereotype in den Estnischen Volksliedern. — *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas. Indiana University, Uralic and Altaic Series 141*. Bloomington, Indiana: Research Institute for Inner Asian Studies, pp. 259–268.
- Terminologia = *Perinteentutkimuksen terminologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos. Folkloristiikka, 1998.
- Tuglas, Friedebert 1996 [1912]. Kirjanduslik stiil. — *Kogutud teosed 7*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 13–54.
- TÜKK = *Tartu Ülikooli Eesti Keele Korpus*. URL: <http://www.cl.ut.ee/ee/corpus/>.
- Viidalepp, Richard (toim.) 1959. *Eesti rahvaluule ülevaade*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Vikis-Freibergs, Vaira 1989. Text Variants in the Latvian Folk Song Corpus: Theoretical and Practical Problems. — Vaira Vikis-Freibergs (ed.). *Linguistics and poetics of Latvian folk songs. Essays in honour of the sesquicentennial of the birth of Kr. Barons. McGill-Queen's studies in ethnic history 4*. Kingston Montreal: McGill-Queen's University Press, pp. 49–72.
- Virtanen, Leea 1991. *Suomalainen kansanperinne. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471*. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Visnapuu, Henrik 1921. *Vanad ja vastsed poeedid*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- VSL = *Võõrsõnade leksikon*. 6., uuendatud trükk. Tallinn: Valgus, 2000.
- ÕS 1999 = *Eesti keele sõnaraamat: ÕS 1999*. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Lisa 1. Kodavere korpuse kümme levinumat sõnatüve, esinemise arv ja sõnede esinemisvormid.

1.	on	491	<i>o, ole, oleks, olemine, olen, oles, oli, olid, olin, olla, olle, on, one, ones, oo, õldanesse, õle, õled, õleks, õlen, õles, õletä, õlga, õlgu, õli, õlid, õlin, õlja, õlla, õllen, õlles, õllime, õllud, õlnud</i>
2.	mina	259	<i>mia, mina, minagi, mind, minda, minno, mino, minole, minu, minuda, minul, minula, minule, minulta, minussa, minust, minusta, minut, minuta, minä, miu, miustä, miä</i>
3.	ei	238	<i>ei, en, ep, es, esi, esin, essi, essin, et</i>
4.	tule	232	<i>tule, tuleb, tuled, tuleje, tulema, tulemaie, tulen, tulessep, tuletan, tuleva, tulevad, tulevat, tulga, tulgo, tulgu, tuli, tulid, tulin, tulla, tullanagi, tulle, telled, tullen, tullenagi, tulles, tullesa, tulli, tullud, tulnud</i>
5.	peal	216	<i>peal, peale, pealta, peäl, peäla, peäle, peält, peälta, peälte, pial, piale, piäl, piäla, piäle, piält, piältä, piälä, pääl, pääle, päält, päälta</i>
6.	see	199	<i>se, seda, sedä, see, selle, sellel, sellest, sest, sesta, si, sie, siegi, siga, sii, siigi</i>
7.	veli	194	<i>veleke, veli, velide, velje, veljed, veljede, veljeke, veljekene, veljekese, veljekesed, veljekesel, veljekessa, veljekesta, veljeksä, veljel, veljele, veljilda, velled, velleke, vellje, velljekene,</i>
8.	mu	164	<i>mille, mo, mu, mul, mull, mulle, mult, muoga, must</i>
9.	maa	162	<i>maa, maad, maada, maade, maala, maale, maalta, maani, maele, maesa, maha, maid, maile, moal, moale, mua, muad, muada, muade, mual, muala, muale, mualt, mualta, muana, muani, muas, muassa, muasse, muast, muasta, muata</i>
10.	saa	157	<i>saa, saab, saad, saama, saan, saand, saant, saanu, saanud, sae, saed, saen, sai, said, saied, saien, sain, soab, soata, sua, suab, suad, suada, suadaesse, suadanessa, suadenagi, suadenessa, suaga, suagu, suaja, suajad, suajadenna, suajakene, suajalle, suama, suame, suan, suand, suane, suaneb, suant, suanud, suas, suata, suate</i>

Lisa 2. Näide ühtlustatud tüvede tabelist. Tabelis on esitatud 1) fondiviide, 2) laulu tüüp, 3) värsi nr kogu korpuses, 4) värsi nr laulu piires, 5) värss (eemaldatud kirjavahemärgid ja suurtähed, liitsõnad lahutatud). sn1–sn8 on ühtlustatud sõnatüved värsis.

viide	tüüp	üld-nr	vrs-nr	värss	sn1	sn2	sn3	sn4	sn5	sn6	sn7	sn8
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1347	1	<i>ei minut naera õige naene</i>	ei	mina	naer	õige	naine			
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1348	2	<i>ega õige naese poega</i>	ega	õige	naine	poeg				
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1349	3	<i>sie aga naerus naerab minda</i>	see	aga	naer	naer	mina			
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1350	4	<i>sie aga pilges pilkab minda</i>	see	aga	pilka	pilka	mina			
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1351	5	<i>sõimab sõnniku alune</i>	sõim	sõnnik	alla					
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1352	6	<i>keda one ennast enne naerdud</i>	kes	on	end	enne	naer			
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1353	7	<i>mueste muele kuulutatud</i>	muiste	muu	kuulu					
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1354	8	<i>suvel suetsuna pidetud</i>	suvi	suits	pida					
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1355	9	<i>talvel jala tallukana</i>	talv	jalg	talluk					
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1356	10	<i>minu aga naerab narrikene</i>	mina	aga	naer	narr				
H II 4, 571/2 (50)	Laisk naine naerab	1357	11	<i>pilkab peldiku kasija</i>	pilka	peldik	kasi					
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1358	1	<i>kiigele kõrgeelle</i>	kiik	kõrge						
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1359	2	<i>tulga kiikma küla naesed</i>	tule	kiik	küla	naine				
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1360	3	<i>tooga kanad tooga munad</i>	tuua	kana	tuua	muna				
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1361	4	<i>kanad jäid kodu munele</i>	kana	jääd	kodu	muna				
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1362	5	<i>pennile pesä tegema</i>	penn	pesa	teha					
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1363	6	<i>haganiku aadumaie</i>	agan	audu						
H II 4, 572 (51)	Kiigele kutse	1364	7	<i>kuke juurde kudrutama</i>	kukk	juurde	kudrus					

Lisa 3. Näide alliteratsioonühendite tabelist. Tabelis on esitatud 1) värsi nr kogu korpuses, 2) värsi nr laulu piires, 3) värs (eemaldatud kirjavahemärgid ja suurtähed, liitsõnad lahutatud), 4) ühtlustatud sõnatüved värsis, 5) alliteratsiooniline sõnaühend, 6) alliteratsiooniline sõnaühend II.

üld-nr	vrs-nr	värss	tüvevärss	ühend1	ühend2
1347	1	<i>ei minut naera õige naene</i>	ei mina naer õige naine	ei õige	naer naine
1348	2	<i>ega õige naese poega</i>	ega õige naine poeg	ega õige	
1349	3	<i>sie aga naerus naerab minda</i>	see aga naer naer mina	naer naer	
1350	4	<i>sie aga pilges pilkab minda</i>	see aga pilka pilka mina	pilka pilka	
1351	5	<i>sõimab sõnniku alune</i>	sõim sõnnik alla	sõim sõnnik	
1352	6	<i>keda one ennast enne naerdud</i>	kes on end enne naer	on end enne	
1353	7	<i>muiste muele kuulutatud</i>	muiste muu kuulu	muiste muu	
1354	8	<i>suvel suetsuna pidetud</i>	suvi suits pida	suvi suits	
1355	9	<i>talvel jala tallukana</i>	talv jalg talluk	talv talluk	
1356	10	<i>minu aga naerab narrikene</i>	mina aga naer narr	naer narr	
1357	11	<i>pilkab peldiku kasija</i>	pilka peldik kasi	pilka peldik	
1358	1	<i>kiigeele kõrgeelle</i>	kiik kõrge	kiik kõrge	
1359	2	<i>tulga kiikma küla naesed</i>	tule kiik küla naine	kiik küla	
1360	3	<i>tooga kanad tooga munad</i>	tuua kana tuua muna	tuua tuua	
1361	4	<i>kanad jäid kodu munele</i>	kana jääd kodu muna	kana kodu	
1362	5	<i>pennile pesä tegema</i>	penn pesa teha	penn pesa	
1363	6	<i>haganiku aadumaie</i>	agan audu	agan audu	
1364	7	<i>kuke juurde kudrutama</i>	kukk juurde kudrus	kukk kudrus	

Lisa 4. Näide parallelismühendite tabelist. Tabelis on esitatud 1) värsi nr kogu korpuses, 2) värsi nr laulu piires, 3) värs (eemaldatud kirjavahemärgid ja suurtähed, liitsõnad lahutatud), 4) ühtlustatud sõnatüved värsis, 5) parallelismühend, 6) parallelismühend II (rasvaselt on esitatud parallelismirühma algus).

tild-nr	vrs-nr	värss	tüevärss	ühend1	ühend2
1347	1	<i>ei minut naera õige naene</i>	ei mina naer õige naine	naine—naine-poeg	
1348	2	<i>ega õige naese poega</i>	ega õige naine poeg	naine—naine-poeg	
1349	3	<i>sie aga naerus naerab minda</i>	see aga naer naer mina	naer—pilka—sõnnik-alla	naer—pilka—sõim
1350	4	<i>sie aga pilges pilkab minda</i>	see aga pilka pilka mina	naer—pilka—sõnnik-alla	naer—pilka—sõim
1351	5	<i>sõimab sõnniku alune</i>	sõim sõnnik alla	naer—pilka—sõnnik-alla	naer—pilka—sõim
1352	6	<i>keda one ennast enne naerdud</i>	kes on end enne naer	enne—muiste	naer—kuulu
1353	7	<i>mueste muele kuulutatud</i>	muiste muu kuulu	enne—muiste	naer—kuulu
1354	8	<i>suvel suetsuna pidetud</i>	suvi suits pida	suvi—talv	suits—jalg-talluk
1355	9	<i>talvel jala tallukana</i>	talv jalg talluk	suvi—talv	suits—jalg-talluk
1356	10	<i>minu aga naerab narrikene</i>	mina aga naer narr	naer—pilka	narr—peldik-kasi
1357	11	<i>pilkab peldiku kasija</i>	pilka peldik kasi	naer—pilka	narr—peldik-kasi
1358	1	<i>kiigele kõrgele</i>	kiik kõrge	kiik—kõrge	
1359	2	<i>tulga kiikma küla naesed</i>	tule kiik küla naine		
1360	3	<i>tooga kanad tooga munad</i>	tuua kana tuua muna	kana—muna	
1361	4	<i>kanad jäid kodu munele</i>	kana jääd kodu muna	kodu—penn—aganik—kukk	muna—pesa-teha—audu—kudrus
1362	5	<i>pennile pesä tegema</i>	penn pesa teha	kodu—penn—aganik—kukk	muna—pesa-teha—audu—kudrus
1363	6	<i>haganiku aadumaie</i>	agan audu	kodu—penn—aganik—kukk	muna—pesa-teha—audu—kudrus
1364	7	<i>kuke juurde kudrutama</i>	kukk juurde kudrus	kodu—penn—aganik—kukk	muna—pesa-teha—audu—kudrus

Lisa 5. Näide kõrvutiste sõnapaaride tabelist. Tabelis on esitatud 1) värsi nr kogu korpuses, 2) värsi nr laulu piires, 3) värss (eemaldatud kirjavahemärgid ja suurtähed, liitsõnad lahutatud), 4) ühtlustatud sõnatüved värsis, 5) kõrvutistest sõnatüvedest moodustatud sõnapaarid.

tild-nr	vrs-nr	värss	tüvevärss	sn1–sn2	sn2–sn3	sn3–sn4	sn4–sn5
1347	1	<i>ei minut naera õige naene</i>	ei mina naer õige naine	ei–mina	mina–naer	naer–õige	õige–naine
1348	2	<i>ega õige naese poega</i>	ega õige naine poeg	ega–õige	õige–naine	naine–poeg	
1349	3	<i>sie aga naerus naerab minda</i>	see aga naer naer mina	see–aga	aga–naer	naer–naer	naer–mina
1350	4	<i>sie aga pilges pilkab minda</i>	see aga pilka pilka mina	see–aga	aga–pilka	pilka–pilka	pilka–mina
1351	5	<i>sõimab sõnniku alune</i>	sõim sõnnik alla	sõim–sõnnik	sõnnik–alla		
1352	6	<i>keda one ennast enne naerdud</i>	kes on end enne naer	kes–on	on–end	end–enne	enne–naer
1353	7	<i>mueste muele kuulutetud</i>	muiste muu kuulu	muiste–muu	muu–kuulu		
1354	8	<i>suvel suetsuna pidetud</i>	suvi suits pida	suvi–suits	suits–pida		
1355	9	<i>talvel jala tallukana</i>	talv jalg talluk	talv–jalg	jalg–talluk		
1356	10	<i>minu aga naerab narrikene</i>	mina aga naer narr	mina–aga	aga–naer	naer–narr	
1357	11	<i>pilkab peldiku kasija</i>	pilka peldik kasi	pilka–peldik	peldik–kasi		
1358	1	<i>kiigele kõrgele</i>	kiik kõrge	kiik–kõrge			
1359	2	<i>tulga kiikma küla naesed</i>	tule kiik küla naine	tule–kiik	kiik–küla	küla–naine	
1360	3	<i>tooga kanad tooga munad</i>	tuua kana tuua muna	tuua–kana	kana–tuua	tuua–muna	
1361	4	<i>kanad jäid kodu munele</i>	kana jääd kodu muna	kana–jääd	jääd–kodu	kodu–muna	
1362	5	<i>pennile pesä tegema</i>	penn pesa teha	penn–pesa	pesa–teha		
1363	6	<i>haganiku aadumaie</i>	agan audu	agan–audu			
1364	7	<i>kuke juurde kudrutama</i>	kukk juurde kudrus	kukk–juurde	juurde–kudrus		

Lisa 6. Näide mittekõrvutiste ehk potentsiaalsete sõnapaaride tabelist. Tabelis on esitatud 1) värsi nr kogu korpuses, 2) värsi nr laulu piires, 3) värss (eemaldatud kirjavahemärgid ja suurtähed, liitsõnad lahutatud), 4) ühtlustatud sõnatüved värsis, 5) kõrvutistest sõnatüvedest moodustatud sõnapaarid.

üld-nr	vrs-nr	värss	tüvevärss	sn1–sn3	sn1–sn4	sn1–sn5	sn2–sn4	sn2–sn5	sn3–sn5
1347	1	<i>ei minut naera õige naene</i>	ei mina naer õige naine	ei–naer	ei–õige	ei–naine	mina–õige	mina–naine	naer–naine
1348	2	<i>ega õige naese poega</i>	ega õige naine poeg	ega–naine	ega–poeg		õige–poeg		
1349	3	<i>sie aga naerus naerab minda</i>	see aga naer naer mina	see–naer	see–naer	see–mina	aga–naer	aga–mina	naer–mina
1350	4	<i>sie aga pilges pilkab minda</i>	see aga pilka pilka mina	see–pilka	see–pilka	see–mina	aga–pilka	aga–mina	pilka–mina
1351	5	<i>sõimab sõnniku alune</i>	sõim sõnnik alla	sõim–alla					
1352	6	<i>keda one ennast enne naerdud</i>	kes on end enne naer	kes–end	kes–enne	kes–naer	on–enne	on–naer	end–naer
1353	7	<i>mueste muele kuulutatud</i>	muiste muu kuulu	muiste–kuulu					
1354	8	<i>suvel suetsuna pidetud</i>	suvi suits pida	suvi–pida					
1355	9	<i>talvel jala tallukana</i>	talv jalg talluk	talv–talluk					
1356	10	<i>minu aga naerab narrikene</i>	mina aga naer narr	mina–naer	mina–narr		aga–narr		
1357	11	<i>pilkab peldiku kasi</i>	pilka peldik kasi	pilka–kasi					
1358	1	<i>kiigele kõrgele</i>	kiik kõrge						
1359	2	<i>tulga kiikma küla naesed</i>	tule kiik küla naine	tule–küla	tule–naine		kiik–naine		
1360	3	<i>tooga kanad tooga munad</i>	tuua kana tuua muna	tuua–tuua	tuua–muna		kana–muna		
1361	4	<i>kanad jäid kodu munele</i>	kana jääd kodu muna	kana–kodu	kana–muna		jääd–muna		
1362	5	<i>pennile pesä tegema</i>	penn pesa teha	penn–teha					
1363	6	<i>haganiku aadumaie</i>	agan ausu						
1364	7	<i>kuke juurde kudrutama</i>	kukk juurde kudrus	kukk–kudrus					

SUMMARY

The Stereotype of Estonian Runo Songs: Theory, Method and Meaning

This dissertation brings together six articles from the years 2000–2005 in which I discuss the lexical stereotypy (formulas) of the verse level of the Estonian runo song. The aim of the dissertation is to offer one possible way of studying stereotypy in runo songs and of establishing the runo song formulas – the employment of quantitative and qualitative analysis. In addition to this, I present a theoretical delineation of the concept of stereotypy as held by different academic traditions studying folk songs and discuss the meaning of stereotypy in a runo song culture.

1. What is Stereotypy? Theoretical Perspectives

1.1. The Concept of Stereotypy

The concept of stereotypy, as it may be recalled, derives from the technology of printing – a stereotype refers to a duplicate printing plate with a raised printing surface (Glossary; TEA). The common meaning of ‘stereotypy’ as quoted in Estonian dictionaries and reference books is something that is permanent, unvarying, worn-out and boring (EE 1936, TEA, ÕS 1999, VSL), to which is added a folkloristic meaning: the employment of the same word combination, description, characterisation, compositional or structural device in the depiction of a similar or an identical situation in different works (EE 1995).

Provisionally, we can ascribe to stereotypy three interrelated meanings, all deriving from the printer’s language.

Firstly the psychological meaning of stereotypy: *stereotype* refers to a set of fixed associations that manifests itself in the habits and behavioural mode of an individual as well as in his/her study and work efficiency (TEA). Stereotypy is involved in the process of composition or producing of folklore by usage of stereotyped utterances (formulas) as associative and mnemonic devices. In the characterisations of Estonian runo songs one has likewise mentioned the psychological rationale (e.g. Loorits 1935: 127), E. Laugaste discusses this theme in greater detail, by also introducing I. Pavlov’s concept of *dynamic stereotype* (Laugaste 1969: 27–32).

Secondly the broader or common meaning of stereotypy: a fixed opinion, attitude or approach. An illustration to this is the assumption that individuals/objects are identical to all other individuals/objects belonging to the same

category (e.g. all professors are absent-minded). In Estonian folklore studies, such a treatment of stereotypy is considered to be the broadened, and not basic, meaning of stereotypy (Laugaste 1975: 71). It is also employed in the characterisation of folk tales, but in relation to folk songs, it is seldom drawn upon. At the same time, for other schools of folklore studies, the basic meaning of stereotypy is precisely its broader meaning, dictionaries quote this as the primary (and often the only) meaning of stereotypy (see Glossary; Terminologia: 55; cf. Greer 1995).

Thirdly the narrower meaning of stereotypy – the employment of the same lexical, compositional or structural unit in different contexts. This is the basic meaning of stereotypy in Estonian folklore studies and as such is used in the study of runo songs in particular. The narrower meaning of stereotypy derives from research trends related to literary studies (the repetition of verses observed in the song texts), and it is also associated with a pejorative attitude (e.g. *set phrases*). It must be that in the mental world of individualism where originality and novelty are sought for the continuous repetitions occurring in folk songs appear dull and boring. Other traditions of folklore studies employ such terms as cliché, stock phrase, formula, and etc. to convey the narrower meaning of stereotypy.

1.2. The Concepts of Stereotypy in Estonian Folklore Studies

That certain expressions were repeated in runo songs was already observed in the nineteenth-century accounts of the songs, but there was not yet any terminology to describe the poetics of runo songs (see Kolk 1980: 26; Roll 1992). The discussions of folk poetry of that time may not make any references to stereotypy at all (see Sander 1920: 14–15).

The terminology for the description of stereotypy had not emerged by the first half of the 20th century either, let alone the criteria for establishing stereotypy. Since we do not possess any detailed accounts of the style of runo songs, the terminology that was used at the time can be glimpsed from the anthologies of runo songs designed for schools (in the chapters introducing the poetics of runo songs), or from these parts of textbooks on literature that dealt with folk poetry, or from the essays discussing the style of runo songs. Stereotypy was introduced among other stylistic devices of runo songs, such as alliteration, parallelism, repetition, listing, and etc., and the following notions were used: *traditional*, *continual*, *petrified*, *set* and *stereotypical sentences*, *utterances* and *ways of expression*, and etc. The emergence of stereotypical verses was explained by the runo songs' origin as a tradition and their formation over a long period of time. (Saareste 1922: 27; Aavik 1919: 171; Tampere 1935: 118). In the absence of specialised research, it was only through observations and from experience that one spoke of certain recurrent verses

which distinguished themselves because of their function: the opening verses of songs, re-phrasings, clauses accompanying the direct speech, set epithets, and etc.

The initial period of Soviet Estonian folkloristics was characterised by a terminological abundance: words such as *fixed*, *set*, *traditional*, *persistent* were used to denote stereotypy (see e.g. Tedre 1964a: 52). By and by *stereotypical* came to be applied to almost all cases of repetition in runo songs. Estonian folklorists contrasted more independent, autonomous stereotypical verses or verse groups to units of fixed type and motifs. As for the stereotypical units, their origin (the song type) is difficult to ascertain, they have even been viewed as obstacles in the making of typologies. (See e.g. Laugaste 1946a: 92, 1975: 168, 1979: 19; also Kolk 1962, Tedre 1964).

As in Finnish folklore studies so in Estonia, the concept of formula has been used in the context of proverbs (Annist 1930: 41; Laugaste 1946a: 127, 129). In the context of runo songs, Oskar Kallas employed the concept of *stereotype Übergangsformel* already in 1901 (Kallas 1901: 15). In the studies of stereotypy of runo songs the concept of formula came into common-use from Udo Kolk's article (1962). For him, *formula* primarily denoted a stereotypical unit within the verse (i.e. the unit smaller than a verse, either word or a word combination). Ü. Tedre (1964a) extended the concept of formula to include the whole verse.

Both lexical units (utterances, auxiliary words, expressions, and etc.) and units with a certain function (addresses, song openings, transitions, continuations, and etc.) have been perceived as stereotypical (see e.g. Viidalepp 1959: 140). Stereotypy has likewise been detected in the structure and compositional units of a verse or a verse group (see Laugaste 1975: 168–169). But stereotypy is also considered as being the hallmark of the runo song in general – in its essence, the runo song is stereotypical. In a broader sense, stereotypy manifests itself in the characterisations of the characters of runo songs, the performance of a runo song may also be marked by stereotypy. (Laugaste 1946: 477; Laugaste 1976: 16; Tedre 1964a: 52).

The criteria for establishing stereotypy had not been suggested before the appearance of specialised research, it was only from experience that one spoke of many instances of stereotypy. It was generally held that stereotypical units occurred in different song types and with different themes and in different contexts.

The studies in the stereotypy of Estonian runo songs can be said to have properly begun only in the 1960s with the appearance of Udo Kolk's article "Intraverse Formulas in the Estonian Runo Verse Folk Songs" (1962) and an article by Ü. Tedre, "Stereotypy in Folk Songs from Karksi" (1964). These two articles marked a substantial development, as it was for the first time that stereotypy came to be carefully examined in its own right, the stereotypical units were no longer treated as annoying obstacles which hindered one from making typologies of runo songs. One of the most commendable features of Kolk's study is his observation that stereotypy does not only manifest itself in the (whole) verses and verse groups, but also on the level that is smaller than

that of a verse – words and word combinations. As the first prerequisite for a formula, Kolk cites a frequent occurrence of one and the same verse element in different song types and in verses with different contents; however, he does not establish any specific criteria according to which one can differentiate between the variants of formulas and accidental correspondences (Kolk 1962: 36, 76, 77). Tedre chose to research the units with a distinctive function – those of address. The special value of his work lies in his detailed analysis with the help of which the reader can observe the frequency of different addresses. By terming the addresses and inaugural formulas which occur in only two song types as accidental correspondences, Tedre is the only one to have suggested a quantitative criterion for the stereotypical formula (Tedre 1964a: 67).

Next decades, few articles were published by Kolk and Tedre, which broaden and specify first disquisitions (see Kolk 1980; Tedre 1974, 1982), but stereotypy did not attract broader attention of researchers of runo songs. Studies of runo songs were focused on details of poetic style, such as poetic synonyms, epithets etc (e.g Peegel 1997, Roll 1992a).

Subsequently I will briefly introduce these traditions of research of folk poetry that have influenced, to a greater or lesser degree, Estonian folklorists as well as the present author in their conceptualisations of stereotypy.

1.3. The Oral-Formulaic Theory

The oral-formulaic theory cannot be properly regarded as a folkloristic school (the representatives themselves do not trace their methods to folkloristics as an academic discipline (see e.g. Foley 1999: 286)), even though the conceptualisations of formulaic methods of composition espoused by these scholars coincide with those of folklorists and their research has greatly influenced scholars of folklore. The oral-formulaic theory evolved in the US from classical philology. In the 1920s M. Parry furthered a hypothesis according to which the epic poems ascribed to Homer derived from the oral tradition of Greek singers. Together with his student, A. Lord, Parry studied the living tradition of the epic song of southern Slavs in Yugoslavia and found his theory proved. Lord extended the area of research to consider Old English, Byzantine and other cultures, and at present the oral-formulaic theory has found extensive use in the study of both the old epic texts and oral (mostly epic) tradition. (Foley 1997: 146 ff.; see also Foley 1985).

The main tenet of the oral-formulaic theory is *composition-in-performance* – every time a song is performed, it is generated anew and its performance is never based on a fixed, pre-acquired text. The oral-formulaic theory draws upon three main units of analysis: 1) *formulas* – verses, verse parts and their constitutional structures which are similar in regard to their metre, central idea, and phrasing; 2) *themes* – recurrent broader narrative units similar in their

subject matter; 3) *the stable skeleton of narrative* formed by the key moments in the song's plot. (see Foley 1997, Lord 1997).

In 1991 J. Peegel pointed out the fact that the conceptual approaches within the oral-formulaic theory correspond to the conceptions of stereotypy by Estonian folklorists (Peegel 1997: 163–164). Compared to Estonian folkloristics, the oral-formulaic theory has nothing qualitatively new to add to the discussion of the stereotypy of Estonian runo songs, the adoption of the terminology would be mechanical, and its purpose dubious (see Saarlo 1999, 2001). What is extremely fascinating, however, is the conception of the formulaic methods of song composition, which is connected to the study of orality (oral traditions; cf. Chap. 3 below).

1.4. Finnish Folklore Studies

Historically, Estonian folklorists have had many contacts with Finnish folklorists owing to the geographical and cultural proximity. There is no doubt that studies by Finnish folklorists have also served as a theoretical model, connecting thus the work of Estonian folklorists with the Western trends during the Soviet period as well. But unlike Estonia, the studies of stereotypy in Finnish folkloristics have not been primarily associated with the difficulties in the typology of runo songs. After the autarchy of the methods of the so-called Finnish school faded away, Finnish scholars directed their attention to the singers' personalities and methods of composition, to the mythical (and etc.) aspects the songs' contents as well as to the stylistic analyses (see Lehtipuro 1974; Kuusi 1987: 108). In Finnish folklore studies, the concept of stereotypy is employed in its broader sense, thus a stereotype first of all refers to a firmly implanted mental image of a strange group of people (Terminologia: 55).

Already in the 19th century Finnish folklorists observed that the singers employed in their songs recurring, similar units. Formulas were defined as verse groups exhibiting close parallels in their subject matter and/or their morphological organisation. (Harvilahti 1992: 30, Kolk 1980: 25). The early twentieth century accounts named the fixed, platitudinous and unvarying units as well as stereotypical poetic imagery as a general feature of folk poetry and the main construction material of the songs (Harvilahti 1992: 57).

In order to express notions related to stereotypy Finnish folklorists use terms such as formula and cliché, which correspond to the concepts of formulaic expression and formula employed in the oral-formulaic theory. In the study of short forms of folk poetry, *a formula* stands for a structural mode or model, *cliché* signifies a verbatim, stereotypical, schematic expression, or a phrase which reoccurs in different configurations and contexts (Terminologia: 14, 37; see e.g. Kuusi 1994: 142–144). M. Kuusi has employed both the analyses of clichés and formulas in his study of epic runo songs (Kuusi 1974: 50–55; 1980: 46–47). In contrast to Estonian folklorists, Finnish scholars were informed on

the developments of the oral-formulaic theory and debated the aptness of this method in the study of songs with Kalevala-metre (see Harvilahti 1992: 11–12; 1994: 91, 110–11). A figure who deserves to be highlighted among the more recent scholars is L. Harvilahti, who has employed the oral-formulaic theory as a model in his research of Ingrian epic songs (e.g. Harvilahti 1992, 1994).

1.5. Russian Folklore Studies

Russian folklore studies have been a great model for Estonian folkloristics, at least officially, and undoubtedly so also in essence. In the Russian folkloric tradition, the concept of stereotypy has not been tied to folk poetry. At the same time, the poetics of folk poetry is described in terms of phenomena similar to those which in Estonia are associated with stereotypy.

As in Estonia, the descriptions of forms of stereotypy of Russian folk songs follow the tradition of literary studies and are found in these chapters of textbooks that discuss the style and poetics of folk songs. Different poetical styles are identified (and hence separately discussed) within different genres of folk songs. The characterisations of the poetical style of bylinas make use of such terms as poetical fore-songs, the traditional beginnings of songs, extraordinary song endings, *loci communes*, fixed epithets, comparisons, cases of parallelism, and etc. Historical songs are characterised by a less rigorous adherence to the epic ceremonialism of bylinas and the epic composition of the verse. The characteristics of the poetic style of lyrical songs include their use of the specific parallelistic device (the juxtaposition of a scene in nature with a particular experience of humans), a gradual concretisation of tropes, a “step-wise narrowing”, addresses, triple repetitions, fixed epithets and a traditional use of symbols (Hrestomatija 1963: 243, 348, 394).

Russian folklorists were familiar with the oral-formulaic theory. Thus in her historical overview of the epic style of bylinas from 1966, A. Astahhova uses the terms *stereotypical*, *formula*, *a traditional formula*, and *a fixed lexical formula* to denote stereotypical verse groups (*loci communes*). She also makes references to the key principles and concepts derived from M. Parry and A. Lord’s oral-formulaic theory. (Astahhova 1966: 127–166).

1.6. Article “Formulas of Runo Songs from Kodavere” (2000)

The first article of the dissertation contains a detailed theoretical discussion of the material related to forms of stereotypy in runo songs. In the first part of the article I introduce the conceptions of stereotypy as held by two different schools studying folk poetry – the oral-formulaic theory and the Finnish-Estonian

folklore studies – with the aim of bringing together the independently obtained, but analogous, research results and terminology. In the second part of the article I present a classification of formulas drawing upon the studies by U. Kolk (1962, 1980) and L. Harvilahti (1992). In the third part of the article I discuss the *formula* – a unit of stereotypy of the verse level of the runo song –, focusing mainly on the difficulty of its establishment, definition and classification as seen by the example of runo songs from Kodavere. See the abstract of the article on pp. 337–338.

2. The Quantitative-Qualitative Method of Defining Stereotypy

The main impetus to the development of the quantitative-qualitative method in the study of stereotypy of runo songs was doubtless given by the following question: what exactly is meant by “many” and “frequently” when one speaks of the recurrence of certain units in the text? In order to avoid subjective decisions, it seemed that the first thing to do would be to count how many times a word combination appeared in the corpus. But what does this number signify? How many times does a combination have to occur to be “many”, and in relation to what is it many? Here I found support from Udo Kolk’s assertion that it is the word and not the verse that must be taken as the basis for the studies of stereotypy (Kolk 1980: 27–28), and thus I compiled word indexes in order to obtain an overview of the vocabulary of runo songs and thereby, an overview of the lexical stereotypy as well.

2.1. Research Material: The Runo Song Corpus from Kodavere

As my interest towards stereotypy was originally affiliated to the problems I encountered when making the typology of runo songs from Kodavere parish, I decided to analyse runo songs from precisely that area. Since the song material from Kodavere in the Estonian Folklore Archives is too copious (circa 1500 runo songs), I limited my choice to those runo songs from Kodavere found in the collections of Jakob Hurt – 318 songs collected during 1876–1900 – which I henceforth term as the runo song corpus from Kodavere.

2.2. The Uniformisation of Word Stems

The main problem with the electronic word index on which a quantitative analysis is to be based is that it is not possible to collocate formally (and

automatically) the words of original texts because of the irregularities in their spelling and dialectic variations. The words of runo songs have to be ‘translated’ into the language of the computer. Therefore, I resorted to the method of uniformisation of word stems. It must be emphasised at this point that in my usage, the term *word stem* applies to the uniformised word stems only conditionally, as it does not correspond to the concept of word stem used in linguistics.

My principles of uniformisation of word stems:

1. I erased all grammatical endings and markers, including derivational affixes, in the process of which I also collocated the words of the same stem belonging to different word classes, e.g. the stem ‘song’ encompasses the words ‘to sing’, ‘a song’, ‘singing’, ‘a singer’, and etc). In my choice of word stems I preferred the nominative case in the case of nouns, and in the case of verbs, the second person singular of the imperative mood. In some exceptional cases when the respective form of the noun or verb resembled too closely another word or stem, I used other stem forms.
2. Where it was possible, I broke up compound words
3. Where it was possible, I erased or uniformised dialectical peculiarities

A list of word stems firstly provides an overview of the vocabulary of the runo song material to be analysed: what words have entered the runo songs, which ones are used more frequently (or which stems are more common). Secondly, this list serves as a point of reference in order to make various judgements, e.g. whether commonly used word stems produce productive word combinations.

It is possible to compile various indexes of word stems on the basis of uniformized word stems. Following the example of U. Kolk (1962), it seemed natural to compile first indexes of alliterative and parallelistic combinations, as these carry the main message of the verse in addition to their repetitions of sound and sense. Next I was intrigued to find out what words at all can produce combinations in a verse, i.e. to find out word combinations not connected to alliteration or parallelism. In order to find this, I constructed word pairs that were collocated on the grounds of their position in the verse.

2.3. Word Combinations Based on Alliteration and Parallelism

The index of **alliterative word combinations** was compiled of words (or stems) participating in alliteration within a single verse. The establishment of alliterative combinations proceeded formally, I used for that purpose the macro-programme of MS Word, created by A. Kirkmann and improved by M. Sarv. On the basis of alliterative combinations I also compiled an index of stems producing alliterative combinations.

The index of **parallelistic word combinations** was compiled of words participating in parallelism within a parallelistic group. In the establishment of parallelistic combinations, when necessary, I did not break up compound words, verb combinations, and etc.

The indexes enable us to assess and compare the productivity of occurrence of different word combinations (which combinations are used more frequently, which less so) as well as to calculate the predictability of productivity of certain combinations (frequent stems presumably produce productive word combinations).

2.4. The Indexes of Word Pairs

The indexes of word pairs were compiled by collocating words formally within a single verse, my objective was to find out all permanent word combinations which are not held together by virtue of parallelism or alliteration.

The first index is that of **adjacent word pairs**: the first and the second, the second and the third, and etc. words of the verse have been collocated. The index of adjacent word pairs allows us to observe the pairings of epithets and nouns, for example, or the compound words, and etc. This index likewise enables us to observe the structures of sentence grammar. The second index is that of non-adjacent or **potential word pairs**, in which case the first and the third, the first and the fourth, and etc. words of the verse have been collocated. Non-adjacent word pairs are differentiated so that we could first and foremost check for the appearance of the components of word pairs in other positions. **The index of all word pairs** combines both adjacent and non-adjacent word pairs, and it was compiled for the purpose of gaining an overview of the co-existence of words in verses in general.

The shortcomings of the indexes of word pairs. These indexes were compiled automatically: the word combinations featuring the same stems but having a different word order were pronounced as being separate word combinations. E.g. the pairs *kiri—kinnas* and *kinnas—kiri* are listed as separate combinations. Formally established word combinations in the verse (word pairs and alliterative combinations) need not be related to each other content-wise, they likewise may contain many grammatical combinations which, consisting of semantically incomplete words, cannot be considered as being stereotypical formulas.

The above is the quantitative aspect of the analysis. But I also carried out a qualitative analysis on the more common and/or intriguing word combinations (formulas), pondering over their meaning in runo songs. The purpose of the qualitative analysis was to find out whether the word combination's stereotypy (formulariness) can be ascertained only by quantitative means, or whether quality, the word's semantic aspect, is also to be considered. I have compara-

tively examined the appearance and meanings of runo song word combinations in other textual corpuses, such as short forms of folk poetry, written language, and etc. with the aim of finding out whether the word combinations examined are specific to runo songs or belong to the general currency.

2.5. Article “The Formulas of Runo Songs: Quality and Quantity” (2001)

In the second article of the dissertation I introduce some quantitative and qualitative criteria of establishing formulas as proposed and applied by different authors (the oral-formulaic theory, Estonian and Finnish folklorists). I attempt here for the first time to establish alliterative and parallelistic formulas by using uniformalised word stems of the runo song corpus from Kodavere and by applying the quantitative-qualitative analysis. It has turned out that it is not possible to establish formulas by the quantitative means alone, the frequent occurrence of words and word combinations does not provide an unequivocal basis for the establishment of stereotypy of lexical units.

In order to perform a qualitative analysis of word combinations I introduce more common alliterative and parallelistic combinations from the Kodavere corpus, and look at the relation the components of these combinations have to other alliterative and parallelistic words. In addition I compare the occurrence and meanings of runo song word combinations within short forms of folk poetry.

See the abstract of the article on pp. 379–380.

2.6. Article “A Closer Look at Stereotypy” (2002)

The third article of the dissertation concerns itself with the indexes of word pairs that have been collocated by the formal method (based on the words' position in the verse). In this article I discuss the ways of studying the relationships between the components of phrasal verbs and epithet-and-noun combinations as well as those between the compound words and their components. In my comparison of the meanings of the word pairs of runo songs with that of other sub-languages (written language, short forms of folk poetry) I discovered several differences as well as similarities.

2.7. Article “Repeated Repetitions” (2003)

The fourth article of the dissertation is, in a way, a by-product of the studies in stereotypy which evolved from my search for potential applications of the table of uniformalised word stems. Following the formal method, I ascertained all possible repetitions of word stems within a single verse and within consecutive verses in the Kodavere song corpus. In this article I discuss the patterns of repetitions (in which position words are repeated in a verse) and the relation these patters of repetition have to the verbal structure of the verses (the number of words in the verse). Among the figures of repetition, the most frequent are anaphora, endophora and epiphora. I also briefly examine the most common repetition stems towards the end of the article. Likewise I discuss the runo song repetition as a stylistic device, reflecting on its essence, function and possible stereotypy.

2.8. Article “Additional Reflections and Juxtapositions: Lexical Stereotypy in Runo Songs from Kodavere and Jõhvi-Iisaku” (2005)

In the fifth article of the dissertation I analyse songs from Jõhvi and Iisaku contained in Jakob Hurt’s collections by applying the methods I developed while examining the song corpus from Kodavere. In this article I compare the runo songs from Kodavere and Jõhvi-Iisaku: the songs’ vocabulary, common word combinations and their meanings. The priority is given to the cases of lexical stereotypy, i.e. alliterative and parallelistic combinations and other word pairs (phrasal verbs, the epithet-and-noun combinations, compound words and their components). The touchstone of this comparison is the Kodavere song corpus: whether common/popular word combinations are also found in the Jõhvi-Iisaku corpus, whether the denotation and usage of word combinations is similar in these two corpuses.

2.10. Conclusions

The results of the employment of the quantitative-qualitative method in the study of lexical stereotypy in runo songs from Kodavere and Jõhvi-Iisaku.

1. The uniformalisation of words into word stems allows us to unite different word forms whose peculiarities of form are irrelevant from the point of view of (lexical) stereotypy. The uniformalised word stems enable us to compile indexes of word stems and word combinations that provide an overview of the lexical content of runo songs and the distribution of word combinations.

These indexes likewise allow us to observe the interrelationships between different word stems.

2. As a rule, more common word stems produce productive word combinations. But this is not always the case, more common word stems can produce multiple different combinations that are unproductive.
3. While it may seem reasonable to expect stereotypy from productive word combinations, the word indexes do not provide an unequivocal answer with regard to stereotypy. The productive word combinations need not always comply with the criteria set for stereotypy since they do not belong to different song types. Their productivity may result from the existence of a large number of written recordings (variants) of the same song type. Representing syntactic-grammatical constructions, formally collocated words (alliterative combinations, word pairs) need not be composed of semantically complete words. By the same token, formally collocated words need not be related to each other in a runo verse content-wise. Thus a qualitative analysis on the part of the researcher is called for.
4. The majority of productive word combinations are permanently collocated. The assessment of the word combination's permanence (stereotypy) can be based on the connections between their constituent word stems and other word stems. The interconnections between the components of permanent word combinations are strikingly more frequent than their connections with other word stems.
5. The lexical content of word combinations does not provide enough information regarding the function of the verse constituting the combination. Thus, for instance, verses of address do not distinguish themselves lexically from the verses describing the characters of runo songs.
6. The comparison between different corpuses (songs from Kodavere and Jõhvi-Iisaku) has justified itself. The finding of similarities proves that the developed method has served its purpose: the results obtained by virtue of the uniformalised word stems and the application of the quantitative-qualitative analysis do allow us to say something about the stereotypy in Estonian runo songs in more general terms. The existence of differences shows that the same method can prove useful in the research of runo songs from other regions as well.

While comparing the meanings of common word combinations in runo songs and in other textual corpuses (short forms of folk poetry, written language), it turned out that there is not any substantial and/or conclusive difference between the word combinations of runo songs and the expressions of ordinary language:

1. Some stereotypical word combinations of runo songs are also common in ordinary language; their semantic fields may also overlap.
2. Some stereotypical word combinations of runo songs are specific to the runo song only; they need not occur in other corpuses, or if they do, it is seldom.

3. The meaning of runo song word combinations may differ from that which they have in ordinary language, or the ordinary usage activates only part of their semantic potentiality.
4. To the contrary of the above, we cannot discount the possibility that the stereotypical word combinations of runo songs may reflect the contemporary settings in places we can least expect.

3. Why Stereotypy? Perceptions of Stereotypy in the Descriptions of Runo Songs’ Methods of Composition

My reading of the definitions of and specialised studies on stereotypy has led me to voice questions that do not only concern the texts of runo songs and the singers creating them, but also the folklorists describing and studying these. What do folklorists think when they write about stereotypy? What functions are attributed to stereotypy? How is the folk singer’s creative process described as well as the part of stereotypy in it? How do the persons describing creative processes perceive stereotypy and what has molded their perception of it?

3.1. Mechanical or Creative

At the beginning of the 20th century, Estonian folklorists no longer believed that the singer was performing a pre-acquired text but they were aware of the aspect of (re)generation, or composition, of the song while it was performed. Looking back, we can see what the contemporary researcher thought of such an activity. In his essay, “Literary Style” (1912), Fr. Tuglas judged the compositional laws of runo songs, including stereotypy, to be restrictive of the singer’s creative freedom (the tyranny of the form!) (Tuglas 1996: 16–19). Understandably, for a representative of written culture the constant repetitions may seem dull and boring. But Tuglas’s position can also be seen as his reaction to the glorification of the Estonian runo song at the time of national awakening; Tuglas himself strove to develop the Estonian poetic language – for him, the runo song did not harbour enough uniqueness in terms of its content and form. Even though it was already recognized at the time that stereotypical verses are an essential feature of the runo song, there was still a need to explain apologetically to the reader that runo songs also contained some vivid, striking and novel expressions in addition to their traditional and repetitive material (e.g. Saareste 1922: 27). The methods of runo song composition were described in terms of brick-laying or making a mosaic (e.g. Aavik 1919: 178; Laugaste 1969: 29, 1976: 79–80), which ties in with the meaning of stereotypy as a *petrified* phrase.

According to the representatives of the so-called Finnish school at the beginning of the 20th century, the song performance was a naturally mechanical activity (see e.g. Harvilahti 1992: 57; Lehtipuro 1974: 15–16), since improvisation was nothing but a misconstruction of the original, “right” text, texts underwent alterations because the singers were not capable of reproducing the right text (see e.g. Kolk 1959: 65). The Estonian folklorists of later generations emphasise the creative engagement of the singer (e.g. Kolk 1959: 69, Kolk 1962: 73–74 ff.). U. Kolk maintains that the singers’ repertoire was not limited to the pre-acquired songs only, but that the singers also mastered a repository of stereotypes as the foundation of the technique of song articulation (Kolk 1980: 36). Other authors also emphasise the usefulness of the ready-made stereotypical verse units for the song performers and their use of formulas as a compositional method circumscribed by oral tradition (Tedre 1964a: 84; Laugaste 1969: 10–11).

3.2. Specific to Oral Tradition

While describing the singers’ methods of composition, and especially when realising that stereotypy serves a practical purpose, we are led to look closer at the singers’ thought processes and find psychological rationale for stereotypy. The early twentieth century authors described the performance of Estonian runo songs in terms of hard intellectual labour, the singer was seen to be composing the song during the performance by using the intimately known material of his/her verse reserve (Tuglas 1996: 16; Aavik 1919: 168).

Several authors have emphasised the importance of considering the psychological factors of the composition of runo songs. Oskar Loorits, in his typical manner, defied the Finnish school and called for an examination of the psychological and functional aspects of runo songs. According to Loorits, the mentality of the people, their *life feeling*, manifests itself not only in the motifs and verses of the runo song, but also in its form (Loorits 1940: 115; see also 1935, 1949). In his programmatic article published in 1946, E. Laugaste similarly stresses the need to specify the historical background of runo songs instead of the practice of applying “formalistic” methods in their study (Laugaste 1946: 477). Not surprisingly, among Estonian folklorists it is Laugaste who has engaged in the most thorough discussions of the psychological causes of stereotypy, arguing for the connection between the typicality of runo songs, their lack of variety, and the monotony of a peasant life. Laugaste explains stereotypy, and repetitions in general, with the theory of association of ideas and sentences, and also with the usefulness of ready expressions for the singer. He also introduces Pavlov’s concept of *dynamic stereotype*, which is held to be the defining feature of collective composition. As one explanation of stereotypy, Laugaste also draws upon the notion of *delusional thought*, delusion referring to the persisting recurrence in the individual’s mind of a certain text,

melody, line of reasoning, and etc. (Laugaste 1969: 27–32). U. Kolk also points to the importance of mnemonics and the association of ideas in the study of stereotypy (Kolk: 1962: 72).

The singers' creative use of stereotypy in runo songs, the usefulness of stereotypy for the singer, its psychological rationale, recall the respective conceptions of the oral-formulaic and oral theories. If the Estonian folklorists view stereotypy as a phenomenon characteristic of the texts of runo songs, associating it with the typology of texts, in the oral theory stereotypical units, formulas, are primarily seen as mnemonic devices necessary for a seamless re-generation of the song during the performance. It is the singers' use of formulas during their performance that is held to be the defining feature of oral culture (oral literature). In contrast to written culture, the mental world of an oral culture is characterised, among other things, by exaggeration and hyperbole, conservatism, a faithfulness to the immediate experience, sense of competition, empathy, situationism, and etc. (See Ong 1982: 37–55). These characteristics of oral culture are also present among runo songs, such features as parallelism and repetition, stereotypy, an imagination which is sustained and circumscribed by the quotidian, and more – in short all that which the early twentieth-century authors considered as being limiting with respect to singers and dull and tedious with respect to readers.

Stereotypy has been associated with the runo song as an oral tradition for many reasons, of which none can be considered more prominent than the other. The singers' use of stereotypical, established and traditional units served as a necessary mnemonic resource in their seamless performance of the song. On the other hand, it can hardly be argued that all runo songs were re-generated during the performance, there are many factors that contribute to the creation of variation in runo songs or an employment of formulaic methods (see Saarlo 1999: 139–140, 2000: 173–181; cf. Bauman 1977: 39–40). Stereotypical expressions are also textually relevant; they are poetic devices belonging to the language, or register, of the runo song as a genre (cf. Bauman 1977: 7–8, 17). Their employment points to the performer's competence and also to the fact that what we deal with here is a particular linguistic register different from ordinary language. Ultimately we must not forget that in the runo song tradition, as is typical of an oral tradition, the relationship between the traditional and individual composition was different from the kind we would expect as representatives of literary culture (see Ong 1982: 41; Lotman 1999: 78–80, 95–96).

3.3. Article “Folk Poetry, Stereotypy, Ideology” (2003)

The last article of the dissertation continues to explore the conceptions of lexical stereotypy of runo songs, examining the role stereotypy (in its broader sense) is ascribed by folklorists in their understanding of the essence of folk songs. To begin with, I introduce the conceptions of stereotypy as held by

Russian folklorists in the middle of the 20th century. Russian folklorists do not use the term ‘stereotypy’, but, like their Estonian counterparts, they discuss recurrent, similar units.

The studies of Russian folk songs sharpen our attention to the significance of the relation between the prevailing ideology of the researcher and the ways in which folk poetry is approached. Judgements concerning the themes of folk songs and the poetic means they employ are coloured by the background of someone making such a judgement, expressing at the same time his/her attitude towards folk songs at large.

The question of authorship carries an equal importance in the research of folk songs: who has authored the song, which social stratum he/she came from, and etc. Folk songs are perceived as the people’s unwritten history. At the same time it is important to consider what kind of history is sought for. The artistic quality of folk songs – their perception as works of art – is a matter not to be overlooked either. The appreciation of runo songs as works of art substantiates the value of these songs on the one hand and that of the people to whom they belong, on the other. But the question is, how does a work of art reflect the social/historical reality?

Following the debates of mid-twentieth century folklorists from a distance, it is interesting to find them discuss the same issues as we do today. To evaluate/analyse works of art from the perspective of historical reality, to take into account the spirit of the people in the process – is that not something we search for today, under the banner of identity and mentality?

The aim of the dissertation is to present a theoretical delineation of the concept of stereotypy as held by different academic traditions studying folk songs and discuss the meaning of stereotypy in a runo song culture, also possibilities of establishing and analyze the runo song formulas. In the first and last articles, focused on conceptualisations of stereotypy, I introduce the conceptions of stereotypy as held by different traditions studying folk poetry – Estonian, Finnish, Estonian and Russian folklore studies and the oral-formulaic theory – with the aim of bringing together the independently obtained, but analogous, research results and terminology.

Four articles of the dissertation discuss one possible method of studying stereotypy in runo songs and of establishing the runo song formulas – the employment of quantitative and qualitative analysis. It has turned out that it is not possible to establish formulas by the quantitative means alone; the frequent occurrence of words and word combinations does not provide an unequivocal basis for the establishment of stereotypy of lexical units. It is important, that stereotypy (formulariness) includes also idiomatic quality, and semantic aspect of word combinations is also to be considered.

There are only some aspects of stereotypy discussed in the dissertation – alliterative and parallelistic word combinations, word pairs and figures of repetitions. Database of runo songs, which is found on uniformised word stems,

adds new perspectives to studies of poetry of runo songs (e.g. metrical formulas).

The last article is kind of extension of the discussion of stereotypy and introduction to the new topics of research. There is discussed the stereotypy not only of songs and of singers, but also of researchers.

Translated by Katrin Hakkinen

Bibliography

- Aavik, Johannes 1919. *Valik rahvalaule*. Tartu: Istandik.
- Annist, August 1930. *Kanteletar. I osa, Soome rahva kangelaslugusid, ballaade ja legende*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Astahhova 1966 = A. M. Астахова. *Былины. Итоги и проблемы изучения*. Москва-Ленинград: Наука.
- Bauman, Richard 1977. *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights: Waveland Press.
- EE 1936 = *Eesti Entsüklopeedia*, VII. Tartu: Loodus.
- EE 1995 = *Eesti Entsüklopeedia*, 8. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Foley, John Miles 1985. *Oral-Formulaic Theory and Research. An Introduction and Annotated Bibliography*. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Foley, John Miles 1997. Oral Tradition and its Implications. — Ian Morris and Barry Bowel (eds.). *A New Companion to Homer*. Leiden, New York, Köln: Brill, pp. 146–173.
- Foley, John Miles 1999. *Homer's Traditional Art*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Glossary = *Glossary of Literary Terms*. URL: http://www.galegroup.com/free_resources/glossary/.
- Harvilahti, Lauri 1992. *Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harvilahti, Lauri 1994. The Ingrian Epic Poem and its Models. — Anna-Leena Siikala & Sinikka Vakimo (eds.). *Songs Beyond the Kalevala. Transformations of Oral Poetry. Studia Fennica Folkloristica 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 91–113.
- Hrestomatija 1963 = Э. В. Померанцева и С. И. Минц. *Русское народное поэтическое творчество. Хрестоматия*. Москва.
- Kallas, Oskar 1901. *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I*. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft.
- Kolk, Udo 1959. Rahvalauluvariandi mõistest. — *Keel ja Kirjandus* 2, pp. 65–73.
- Kolk, Udo 1962. Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus. — *Töid filoloogia alalt I. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 117. Tartu, pp. 71–153.
- Kolk, Udo 1980. Regivärsi stereotüüpiast. — *Eesti rahvaluule žanriprobleemid. Töid eesti filoloogia alalt VII. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 528. Tartu, pp. 25–46.
- Kuusi, Matti 1974. “The Bridge and the Church”, an Anti-church Legend. — Pentti Leino (ed.). *Finnish folkloristics 2. Studia Fennica* 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 37–75.

- Kuusi, Matti 1987. Eepisest runoketjut Kalevalan perustana. — Lauri Honko (ed.). *Kalevala ja maailman eepokset. Kalevalaseuran vuosikirja 65. NIF Publications No. 16.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 95–108.
- Kuusi, Matti 1994. *Mind and form in folklore. Selected articles. Studia Fennica Folkloristica 3.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laugaste, Eduard 1946. Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. — *Looming 4*, pp. 476–486.
- Laugaste, Eduard 1946a. *Eesti kirjanduse ajalugu I. Eesti rahvaluule.* Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.
- Laugaste, Eduard 1969. Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes. Eesti rahvalaulu struktuur ja kujundid I. — *Töid eesti filoloogia alalt II. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 234.* Tartu, pp. 3–356.
- Laugaste, Eduard 1975. *Eesti rahvaluule.* Tallinn: Valgus.
- Laugaste, Eduard 1976. Kättemaksumotiiv eesti regivärsilistes orjulauludes. — E. Laugaste (toim.). *Saaksin ma saksa sundijaks. Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt I.* Tallinn: Eesti Raamat, pp. 47–177.
- Laugaste, Eduard 1979. Eesti regivärsi tüpologiseerimise alusest. — *Regivärss. Töid eesti filoloogia alalt VI. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 501.* Tartu, pp. 5–55.
- Lehtipuro, Outi 1974. Trends in Finnish Folkloristics. — Pentti Leino (ed.). *Finnish folkloristics 2. Studia Fennica 18.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, pp. 7–36.
- Loorits, Oskar 1935. Eesti rahvalaulude esteetilisest, psühholoogilisest ja kultuuriajaloolisest tagapõhjust. — S. Kutti, O. Loorits, H. Tampere. *Valimik eesti rahvalaule.* Tartu, pp. 120–130.
- Loorits, Oskar 1940. *Ununevast kultuurimiljööst. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 12.* Tartu.
- Loorits, Oskar 1949. Eesti rahvalaulu elutundest. — *Koguja 2. Kirjandus-kultuuri koguteos. Ülemaailmse Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused 2.* Geislingen: Ülemaailmne Eesti Kirjanduse Selts, pp. 67–90.
- Lord, Albert B. 1997. *The Singer of Tales.* Ninth printing. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- Lotman, Juri 1999. *Semiosfäärist.* Tallinn: Vagabund.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word.* London and New York: Methuen.
- Peegel, Juhan 1997. *Kuld on jäänud jälgedesse.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Roll, Tiiu 1992. Regilaulu poeetika käsitlusi Eestis 19. sajandil. — *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt. Tartu Ülikooli toimetised 943.* Tartu, pp. 45–60.
- Roll, Tiiu 1992a. Regilaulu epiteedi analüüsi võimalusi. — *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt. Tartu Ülikooli toimetised 943.* Tartu, pp. 61–65.
- Saareste, Andrus 1922. *Valitud eesti rahvalaulud.* Teine muudetud ja täiendatud trükk. Tallinn.
- Saarlo, Liina 1999. Vormeliteooria ja regilaulude uurimine — *Lohetapja. Pro Folkloristica VI.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, pp. 133–143.
- Saarlo, Liina 2000. Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas. — Tiiu Jaago, Ülo Valk (eds.). *“Kust tulid lood minule...” Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, pp. 161–184.
- Saarlo, Liina 2001. Oral-formulaic theory and the studies on Estonian folk song. — Tõnu Seilenthal (Redegit), Anu Nurk & Triinu Palo (Curaverunt). *Congressus*

- Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu*, Pars VII. *Dissertationes sectionum: Folkloristica & Ethnologia*. Tartu, pp. 227–230.
- Sander, Tõnu 1920. *Eesti kirjanduse lugu*. I. *jagu, Rahva-huule*. Neljas trükk. Tartu: G. Roht.
- Tampere, Herbert 1935. Eesti rahvalaulude värsiehitusest, stiilivõttest, keelekujust ja viisidest. — S. Kutti, O. Loorits, H. Tampere. *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu: Loodus, pp. 115–120.
- TEA = *Võõrsõnastik*. Tallinn: TEA Kirjastus, 1999.
- Tedre, Ülo 1964. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogias. — *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV TA KKI, pp. 7–32.
- Tedre, Ülo 1964a. Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes — *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV TA KKI, pp. 52–84.
- Tedre, Ülo 1974. Stereotüpiat Kadri Sarvin lauluperinnöösä. — *Sampo ei sanoja puutu. Kalevalaseuran Vuosikirja 54*. Porvoo, Helsinki 1974, pp. 391–403.
- Tedre, Ülo 1982. Das Stereotype in den Estnischen Volksliedern. — *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas. Indiana University, Uralic and Altaic Series 141*. Bloomington, Indiana: Research Institute for Inner Asian Studies, 1982, pp. 259–268.
- Terminologia = *Perinteentutkimuksen terminologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, Folkloristiikka, 1998.
- Tuglas, Friedebert 1996 [1912]. Kirjanduslik stiil. — *Kogutud teosed 7*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, pp. 13–54.
- Viidalepp, Richard (ed.) 1959. *Eesti rahvaluule ülevaade*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- VSL = *Võõrsõnade leksikon*. 6., uuendatud trükk. Tallinn: Valgus, 2000.
- ÕS 1999 = *Eesti keele sõnaraamat: ÕS 1999*. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

ARTIKLID

Kodavere regilaulude vormelid

Summary. Formulas of Runo Songs from Kodavere

Tiiu Jaago ja Ülo Valk (toim.). *“Kust tulid lood minule...”*

Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel.

Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2000,
lk 123–160, 337–338.

Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet

Summary. The Formulas of Runo Songs: Quality and Quantity

Tiiu Jaago ja Mari Sarv (toim.). *Regilaul — keel, muusika, poeetika.*

Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule
õppetool, 2001, lk 271–297, 379–380.

Süüvides stereotüüpiasse

Mall Hiimäe, Kanni Labi ja Janika Oras (toim.).

Lemmeleht. Pro Folkloristica IX.

Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, lk 181–201.

Korduvad kordused

Mall Hiimäe ja Kanni Labi (toim.).

Teekond. Pro Folkloristica X.

Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2003, lk 150–170.

Lisandusi ja kõrvutusi. Kodavere ja Jõhvi-lisaku regilaulude leksikaalsest stereotüüpiast

Ilmub regilaulukonverentsi “Ilumäel”

(26.–27. novembril 2004, Tartus ja Värskas)

artiklite kogumikus 2005. a.

Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia

Tiiu Jaago (koost. ja toim.). *Pärimus ja tõlgendus.*

*Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria,
meetodite ning uurimispraktika alalt.*

Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool,
2003, lk 13–25.

Lisandusi ja kõrvutusi. Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulude leksikaalsest stereotüüpiast

Liina Saarlo

1. Sissejuhatuseks

Regilaulude stereotüüpia on mu huviorbiidis juba alates 1997. aastast.¹ Stereotüüpiahuvi lähtus algselt regilaulude tüpologiseerimise problemaatikast: miks mõned värssid ja värsirühmad korduvad, mis ülesanded neil regilauludes on. Sellele lisandus uudishimu laulikute loomemeetodi suhtes: kuidas “nad” laule tegid, kuidas “nad” mõtlesid? Need kaks huvisuunda ühinevad uurija ülesandes: kuidas leida kirjalikest arhiivitekstidest regilaulude esitaja mõtte liikumine, regilaulude toimimine.

Et välistada uurija subjektiivsust ja saada teada, mis regilauludes “tegelikult toimub”, olen viimastel aastatel Kodavere regilaulude leksikaalse stereotüüpiaga tegeledes kasutanud kvantitatiivset analüüsi. Selle käigus olen kõigepealt regilaulude sõned ühtlustanud formaalselt sõnatüvedeks, et arvutianalüüsi käigus saaks ühendada võimalikult palju sarnaseid sõnu.² Sõnade ühendamisel (alliteratsiooni, parallelismi, värsis paiknemine alusel) olen saanud mitmesuguseid sõnaühendite loendeid, mis näitavad sõnade omavahelisi seoseid ja nende seoste sagedust regivärssides. Levinumate ja/või huvitavamate sõnaühendite (vormelite) puhul olen rakendanud ka kvalitatiivset analüüsi, vaagides nende tähendusi regilauludes. Kvalitatiivse analüüsi eesmärgiks on selgitada, kas sõnaühendi stereotüüpsuse (vormellikkuse) üle saab otsustada vaid kvantiteedi alusel (sage esinemine paljudes laulutüüpides) või on oluline ka kvaliteet, sõnaühendi tähendus. Võrdlevalt olen vaadelnud regilauludes esinevate sõnaühendite esinemust ja tähendusi ka muudes tekstikorpustes (nt rahvaluule lühivormides, kirjakeeles jms). Võrdleva analüüsi eesmärgiks on olnud selgitada, kas vaadeldud sõnaühendid on regilauluomased või (üld)keeleomased.

Senised stereotüüpiauuringud³ põhinesid Eesti Rahvaluule Arhiivi J. Hurda kogu Kodaverest pärinevate regilaulude korpusel, mis sisaldab 318 laulu (~150 tüüpi), 5 613 värssi. Kodavere regilaulude sõnaühendeid analüüsid kerkis loomulikult küsimus, kas muude regilaulumaterjalide põhjal tehtud analüüsid annaks sarnaseid või erinevaid tulemusi. Sõnaühendeid analüüsid olen laiema

¹ Näiteks artiklid “Regilaulude tükeldamisest” (1997), “Vormeliteooria ja regilaulude uurimine” (1999), “Valik vastuseid vormelite vallast” (2000), “Kodavere regilaulude vormelid” (2000), kokku olen kirjutanud sel teemal üheksa artiklit.

² Sõnatüvedeks saab neid ühtlustatud tüvesid nimetada vaid tinglikult, kuna see ei vasta sõnatüve mõistele lingvistikas. Sõnatüvede ühtlustamisest vaata täpsemalt allpool pt 2.1., vt ka Saarlo 2001: 273–274.

³ Artiklid “Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet” (2001), “Süüvides stereotüüpiasse” (2002) ja “Korduvad kordused” (2003).

tausta saamiseks kasutanud ka Eesti regilaulude antoloogia (ERIA) internetiversiooni, kuid see ei anna siiski väga täpseid ja võrreldavaid tulemusi (eriti kvantiteedi osas).

Seetõttu olen käesoleva artikli tarbeks Kodavere laulude juures kasutatud meetodiga töödlenud Jõhvist ja Iisakust pärinevaid J. Hurda kogude laule (1 058 laulu, 607 laulutüüpi, 19 676 värssi). Jõhvi-Iisaku korpuses on värssse 3,5 korda rohkem kui Kodavere korpuses. Analüüsimaterjali valiku tingis eelkõige see, et “Vana kandle” Jõhvi-Iisaku köite käsikiri oli digitaalsel kujul kättesaadav.⁴ Tähtsusetu pole tõsiasi, et käsikiri sisaldab palju J. Hurda kogudes sisalduvaid regilaulu, mistõttu analüüsivad korpused on võrreldavad.⁵

Artiklis võrdlen Kodavere (Kod) ja Jõhvi-Iisaku (Jõh-Iis) regilaulukorpuste sõnavara, levinumaid sõnaühendeid ja sõnaühendite tähendusi. Lähtun eelkõige Kodavere korpusest: kas Kodaveres levinud/populaarsed sõnaühendid on levinud ka Jõh-Iis korpuses, kas sõnaühendite tähendus ja kasutuskontekst on korpustes sarnane. Et mitte jääda sõnaühendeid ja nende esinemisnumbreid kuivalt kordama, olen lisaks veidi laiemalt vaadanud ka Jõh-Iis korpuse sõnaühendite tausta (sõnaühendite osiste seoseid teiste sõnadega jms). Siinkohal pean vabandama artiklis esineva rohke numbrilise info pärast. Iga vaadeldava sõnaühendi puhul on esitatud selle esinemine kordades (mitu korda üldse esineb vastav sõnaühend korpuses), s.t kas ta on produktiivne või mitte. Võrdluseks on toodud ka sõnaühendi osiste (s.t ühendit moodustavate tüvede) esinemine kordades, mis annab võimaluse jälgida tüve esinemise suhet konkreetse sõnaühendi produktiivsusega (kas levinud sõnatüved moodustavad produktiivseid sõnaühendeid). Lisaks sõnaühendi esinemisele kordades on ära toodud selle esinemus ka värssides (mis värsisise tüvekorduste tõttu võib erineda), samuti selle esinemine eri lauludes ja laulutüüpides (mis näitab stereotüüpsust).

Jälgimaks sõnaühendite kasutamise tausta laiendamalt (et näha, kas vastavad sõnaühendid on regilauluomased või neid kasutatakse ka mujal keeles), olen sõnaühendite esinemust ja kasutuskonteksti jälginud võrdluseks ka rahvaluule lühivormides (eelnevates artiklites esitatud andmeid siiski kordamata) – Eesti vanasõnade andmebaasis (edaspidi VS) ja kahes kõnekäändude ja fraseoloogismide andmebaasis (EÜ ja EKF) – ning võimalusel ka TÜ kirjakeele korpuse (TÜKK) ilukirjanduse korpuses.

⁴ “Jõhvi ja Iisaku regilaulud. Vana kannel VIII” ilmus 1999. a (koostajad Ü. Tedre, H. Kokamägi ja E. Tuvi). Eesti Kirjandusmuuseumis toimub praegu koostöös Soome Kirjanduse Seltsiga eesti regilaulutekstide digitaliseerimine, kuid artikli kirjutamise ajal oli töö alles suhteliselt algusjärgus.

⁵ Materjali valikul olen lähtunud eeldusest, et J. Hurda kogusse saadetud laulud peaks kajastama üldjoontes kogu kohalikku regilaulurepertuaari. Samuti koosnevad korpused suhteliselt ühel ajal kogutud regilauludest: Kodavere laulud on kogutud aastatel 1876–1900, Jõhvi ja Iisaku laulud aastatel 1885–1896.

2. Loendid

Nagu eelnevalt öeldud, olen Jõh-Iis korpuse regilaule töödelnud samasuguse meetodiga nagu Kod korpust. Kõige esimeseks etapiks oli sõnade “tõlkimine” ühtlustatud sõnatüvedeks,⁶ mille eesmärgiks oli sõnavara võimalikult formaliseerida, et saaks teostada arvutitöötlust (s.t arvuti “tunneks sõnad ära”) ja ühendada võimalikult palju sarnaseid sõnu. Sõnatüvede põhjal olen koostanud sõna- ja sõnaühendite loendid nagu Kod korpuseski.

2.1. Sõnatüvede loend

Kod regilaulukorpus koosneb 20 493 sõnast, mille hulgas on 1 911 eri sõnatüve. Jõh-Iis korpuses on 71 710 sõna ja 2 676 eri tüve. Seega, nii värsside kui ka sõnade arv on Jõh-Iis korpuses 3,5 korda suurem, mistõttu võib järgnevalt lähtuda eeldusest, et vaadeldavate sõnade või sõnaühendite võrdseks esinemiseks peab neid olema Jõh-Iis materjalis 3,5 korda rohkem kui Kod korpuses.

Sõnatüvede loend on koostatud eelkõige ülevaate saamiseks analüüsitava regilaulumaterjali sõnavarast: milliseid sõnu üldse regilauludes kasutatakse, milliseid kasutatakse rohkem (ehk millised on levinumad sõnatüved). See on eelduseks sõnaühendite produktiivsuse hindamisel. Kui sõnatüvi esineb sageli, siis võib eeldada, et see osaleb ka produktiivsetes sõnaühendites.

Artikli Lisas 1 esitan sõnatüvede loendi “edetabeli”, mis sisaldab 50 levinumat Jõh-Iis korpuse sõnatüve, parema võrreldavuse huvides esitan ka juba varem ilmunud (Saarlo 2001: 295) Kod korpuse edetabeli. Võrreldes Kod ja Jõh-Iis edetabeleid võib näha, et üldjoontes on need sarnased: valdav enamus tüvedest – üldkeeleski põhilised tegu- ja asesõnad (*olema, tulema, mina, see, ei jne*), peamised regilaulude tegelased (*mees, naine, poiss, laps*), epiteedid (*noor, kuld*) jms – on neis samad, osa isegi samadel positsioonidel (nt 1. *on*, 2. *mina*, 3. *ei*, 23. *kodu*). Seega on Jõh-Iis korpus sõnavara poolest Kod korpusega suhteliselt sarnane.

Siiski, murdelistest vm põhjustest tingituna on sõnatüvede edetabelites ka erinevusi. Järgnevalt pööran tähelepanu olulistele regilaulude tegelastele – tütarlaps, ema, noormees –, kelle (sünonüümsete) nimetuste kasutamises ei ole kaks korpust sarnased.

Esimeseks näiteks on tütarlaps, kelle tähenduses Kod korpuses kasutati kõige rohkem sõna *neiu* – sõnatüvede edetabelis on see 21. kohal, Jõh-Iis edetabelisse see aga ei mahtunud (52. kohal). Millest selline suur (nii tähtsa tegelase kohta) populaarsuse vahe? Sõnatüvede loend võimaldab võrrelda, kas

⁶ Esiteks kaotasin kõik grammatilised lõpud ja tunnused, aga ka tuletusliited, mille käigus ühendasin eri sõnaliikidesse kuuluvad samatüvelised sõnad (nt sõnatüvi *laul* hõlmab endas *laulma: laulan jne*, aga ka *laulik jms*, sõnatüvi *kiri* hõlmab sõnu *kiri, kirju, kirjaline, kirjutama jne*). Võimalusel lahutasin liitsõnad (nt liitsõnast *laululeht* eraldas kaks tüve *laul* ja *leht*), kaotasin või ühtlustasin murdejooned (nt sõnad *helläd, hellakeised, ellik* ühendasin sõnatüveks *ell*), vt ka Saarlo 2001: 273–274.

põhjused on sõnavaralised. Selleks esitan järgnevas tabelis tütarlapse (lihtsõnalised) sünonüümid ja nende esinemise kordades Kod ja Jõh-Iis korpustes ning esinemuse vahe kordades. Kui Jõh-Iis esineb sõna 3,5 (resp ~3 kuni ~4) korda rohkem kui Kod, siis on sõna kasutusel sama palju, kui vahe kordades on väiksem või suurem, siis on sõna eelduspärasest kas vähem või rohkem levinud.

	Kod	Jõh-Iis	vahe kordades
<i>neiu</i>	118	217	1,8 – vähem kui eelduspärane
<i>neitsi</i>	10	137	13,7 – palju rohkem kui eelduspärane
<i>tütar</i>	85	274	3,2 – sama palju
<i>tüdruk</i>	8	39	4,9
<i>õde</i>	15	119	7,9
<i>sõsar</i>	48	34	0,7
<i>preili</i>	1	17	17
<i>piiga</i>		44	

Tabelist on näha, et tütarlapse sünonüümsetes nimetustes on kahes korpuses erinevusi. Jõh-Iis korpuses kompenseerivad *neitsi*, *tüdruk*, *õde* ja *piiga* seda *neiu*puudust, s.t kasutatakse teistsuguseid sünonüüme tütarlapse tähenduses. Ja viimane tõestus, et tütarlaps ei ole Jõh-Iis korpuses kuidagi unaruses: tütarlapse sünonüüme kasutatakse Kod valimis kokku 285 korral, Jõh-Iis valimis 882 korral – vahe on 3,1-kordne, seega Jõh-Iis regilaulutekstides mainitakse tütarlapsi suhteliselt sama palju kui Kod korpuses.

Teiseks näiteks on tüvi *ema*, mis Kod edetabelis on 26. kohal, Jõh-Iis edetabelis seda sõna pole (on alles 66. kohal). Tabelis esitan *ema* ja *tema* sünonüümsete nimetuste esinemise kordades mõlemas korpuses ning esinemuse vahe kordades.

	Kod	Jõh-Iis	vahe
<i>ema</i>	107	187	1,7
<i>memm</i>	8	9	1,1
<i>nenn</i>	80		
<i>eit</i>	22	350	15,9

Tabelist on näha, et Jõh-Iis korpuses kompenseerib *eit* sõna *ema* vähesust. *Ema* ja *tema* sünonüümseid nimetusi esineb Kod korpuses 217 korral, Jõh-Iis korpuses 546 korral – vahe on 2,5-kordne, seega Jõh-Iis korpuses leidub sõna *ema* pisut vähem.⁷

Kolmas näide: Kod edetabelis on tüvi *veli* 7. kohal, Jõh-Iis edetabelis seda sõna pole (on alles 104. kohal), on aga *vend* 41. kohal (mida pole omakorda Kod

⁷ Arvatavasti kompenseeritakse see vahe poeetiliste sünonüümidega *hauduja*, *kandja* jms.

edetabelis). Esitan noore külapoisi sünonüümsete nimetuste esinemusi Kod ja Jõh-Iis korpustes ning nende vahe kordades.

	Kod	Jõh-Iis	vahe
<i>veli</i>	194	141	0,7
<i>vend</i>	8	242	30,3
<i>poeg</i>	45	189	4,2
<i>poiss</i>	88	312	3,5

Tabelist on näha, et *veli* ja *vend* tunduvad olevat asendussõnad, s.t Kod regilauludele on omane *veli* (*venda* praktiliselt pole), Jõh-Iis lauludele pigem *vend* (kuid esineb ka *veli*). Siin on oma roll kindlasti murretel: “Väikese murdesõnastiku” järgi on *veli* tõesti lõunaeesiline sõna, Põhja-Eestis esineb see vaid mõnes põhjaranniku murrakus (nt levikukaardil on märgitud esinemine Jõhvis, aga mitte Iisakus); *vend* seevastu on pigem põhjaeesiline, Lõuna-Eestis esineb vähem. Kodavere kihelkond jääb oma põhiosas küll Põhja-Eesti murdealale, kuid on siiski keele- ja kultuuripiirkondade piiril, kus toimus eri nähtuste segunemine (vt nt Saarlo 2004). Seetõttu on *venna* ja *velje* erinev esinemus kahes korpuses ka põhjendatav.

Kod korpuses esineb noore külapoisi sünonüümseid nimetusi 335 korda, Jõh-Iis korpuses 884 korda – vahe on 2,6-kordne.

2.2. Alliteratsiooniliste sõnaühendite loend

Alliteratsiooniliste sõnaühendite (edaspidi ka alliteratsiooniühendid) loend on moodustatud ühe värsi piires alliteratsiooniga seotud sõna(tüve)de põhjal.⁸ Jõh-Iis korpuses on 17 625 alliteratsiooni sisaldavat värssi (seega 2 051 alliteratsioonita värssi).⁹ Kokku on korpuses 19 756 alliteratsiooniühendit, eri ühendeid on 9 669.¹⁰ Eri alliteratsiooniühendite arv on siiski suhteline, kuna loend on koostatud formaalsetelt alustelt lähtudes ja ühtlustamata – samadest tüvedest koosnevad, kuid erisuguse sõnajärjestusega sõnaühendeid pole kokku viidud, s.t samaks alliteratsiooniühendiks loetud (nt *sidu—siid* ja *siid—sidu* on loendis eri alliteratsiooniühendid).

Alliteratsiooniühendite loend võimaldab hinnata ja võrrelda ühendite esinemissagedust. Alliteratsiooniühendite põhjal on koostatud ka alliteratsiooni-tüvede (s.t sõnatüved, mis moodustavad alliteratsiooniühendeid) loend, mis võimaldab hinnata alliteratsiooniühendite produktiivsuse eelduspärasust nende osiste sageduse põhjal alliteratsioonitüvena (sageli alliteratsioonitüvena esinev sõna võiks eelduste kohaselt moodustada ka produktiivseid alliteratsiooni-

⁸ Alliteratsiooniühendite määramiseks kasutasin A. Krikmanni loodud ja M. Sarve täiendatud MS Word'i makrot.

⁹ Kod korpuses on 5 260 alliteratsiooni sisaldavat värssi, alliteratsioonita 353 värssi.

¹⁰ Kod korpuses on 5 527, sh 3 719 eri alliteratsiooniühendit.

ühendusi). Jõh-Iis korpuses moodustab alliteratsiooniyhendusi 43 813 sõna, sh 2 523 eri tüve.

Lisas 2 on esitatud Jõh-Iis korpuse alliteratsioonitüvede ja alliteratsiooniliste sõnaühendite “edetabel” – s.o 50 levinumat alliteratsiooniyhendit – ja võrdluseks toodud ka Kod korpuse vastavad edetabelid. Kod ja Jõh-Iis korpuste alliteratsioonitüvede edetabeleid võrreldes näeb, et need on väga sarnased: enamus sagedasemaist alliteratsiooni moodustavaist tüvedest on kahes korpuses samad, osa isegi samadel positsioonidel (1. *on*, 2. *ei*, 5. *kuld*). Osa Kod korpuse sagedastest alliteratsioonitüvedest ei mahu küll Jõh-Iis korpuse edetabelisse, kuid on siiski sealgi sagedased. Nii näiteks Kod korpuse sageduselt kolmas alliteratsioonitüvi *veli* on Jõh-Iis korpuses 102. kohal, Kod korpuse 22. *kolm* on Jõh-Iis korpuses 88. kohal jne.

Ka korpuste alliteratsiooniyhendite edetabelites on mõndagi sarnast: palju on mittetäistähenduslikke, grammatilisi sõnaühendusi (nt *ei—on*, *see—saa-*, *siis—saa-* jne), palju ka värsisisesest kordusest tingitud tüvekordusi, nt *naine—naine*, *ei—ei*, *on—on*), mida ei saa värsisisesest alliteratsioonivormelitenä käsitleda. Kuid nn täistähenduslikest sõnadest moodustunud alliteratsiooniliste ühendite poolest on edetabelid erinevad. Mõlemas edetabelis esinevad küll paarid *tule—tunne*, *laps—laul*, *mis—mina* jm, kuid suur osa Kod korpuse sagedastest alliteratsiooniyhenditest jääb Jõh-Iis edetabelist välja (nt *kiri—kinmas* on Jõh-Iis 58. kohal), osa esineb Jõh-Iis korpuse loendis vaid üksikutel kordadel (nt *püss—püüa*, *vene—veere*), osa aga puudub Jõh-Iis loendist hoopis (nt *laps—lind*, *ukk—uni*, *kaup—kaer*, *ohjad—õun*).

2.3. Paralleelsõnaühendite loend

Paralleelsõnaühendite (ehk parallelismiühendite) loend on koostatud parallelismirühmade piires parallelismiga seotud sõnaühendite põhjal. Kokku esineb Jõh-Iis korpuses 14 583 parallelismiühendit, neist erinevaid on 8 657.¹¹ Ka parallelismiühendite loendi puhul kehtib formaalsusest tulenev ebatäpsus, sama koostise, kuid erisuguse järjestusega parallelismiühendeid pole samaks ühendiks loetud (nt *eit—taat* ja *taat—eit* on loetud eri ühenditeks). Ka parallelismiühendite põhjal moodustasin paralleelsõnade (parallelismiühendeid moodustavate sõnatüvede) loendi: Jõh-Iis valimis moodustab parallelismiühendeid 35 316 sõna- ja liitsõnatüve¹² (3 683 erinevat).¹³

Lisas 3 esitan Jõh-Iis korpuse parallelismi “edetabeli”, kus on 50 sagedasemat parallelismiühendit ja neid moodustavat sõnatüve, võrdluseks on esitatud ka Kod korpuse vastavad tabelid. Nagu alliteratsioonitüvede puhul, on ka kahe korpuse paralleelsõnade edetabelid väga sarnased (samadel positsioonidel on 4.

¹¹ Kod korpuses esineb 4 332 parallelismiühendit, sh 3 090 eri ühendit.

¹² Parallelismiühendite puhul osutus otstarbekaks mõned liitsõnad kokku jätta, nt *sini—puna—kuld—karv* (s.t *sinine*, *punane* ja *kullakarvaline*).

¹³ Kod korpuses moodustab parallelismiühendeid 9 914 sõna ja liitsõna, sh 2 149 sõna- ja liitsõnatüve.

obu, 7. isa, 38. alla). Parallelismiühendite edetabel ei ole nii erinev, kui allite-ratsiooniühendite oma, edetabelitesse mahub rohkem samu ühendeid, nt Kod korpuse sageduselt teine sõnapaar *isa—ema* on Jõh-Iis korpuses kuendal kohal, Kod kolmas parallelismiühend *üks—teine—kolm* Jõh-Iis loendis neljan-dal kohal jne. Tähelepanu peaks juhtima Kod korpuse ülisagedasele paralle-lismipaarile *tütar-laps—lind*, mis Jõh-Iis korpusest puudub, selle vasteks võiks pidada Jõh-Iis parallelismipaari *tütar-laps—ani*, mis esineb aga vaid kahel korral; või siis Kod korpuse sagedasele parallelismipaarile *obu—ratsu*, mis esineb Jõh-Iis loendis vaid kahel korral.

2.4. Sõnapaaride loendid

Sõnapaaride loendid on moodustatud ühe värsi piires sõnu formaalselt ühen-dades ja selle eesmärgiks on selgitada igasuguseid püsivaid sõnaühendeid, mis ei ole ühendatud allite-ratsiooni või (värsisise) parallelismi kaudu.

Esimeses loendis on **kõrvutised sõnapaarid** – ühendatud on värsi 1. ja 2., 2. ja 3. jne sõnad. Jõh-Iis korpuses on kõrvutisi sõnapaare 52 034 (erinevaid 23 537). Kõrvutiste sõnapaaride loend annab võimalusi jälgida nt epiteedi-nimi-sõna ühendusi, liitsõnu jms. Vaadates kõrvutiste sõnapaaride “edetabelit” (vt Lisa 4), leiame sealt palju grammatilisi sõnaühendeid, nt *ei—on* (s.t ‘ei ole’, ‘ei olnud’ jne), *see—on*, *kus—see*, *mis—on*, *kas—on* jne.¹⁴ Võrreldes Kodavere edetabeliga ilmneb Jõh-Iis edetabelis võimalike epiteedi-nimisõna ühenduste vähesus ja võimalike liitsõnade rohkus.

Teises loendis on mittekõrvutised ehk **potentsiaalsed sõnapaarid**, mille puhul on ühendatud värsi 1. ja 3., 1. ja 4. jne sõnad. Mittekõrvutised sõnapaarid on eristatud eelkõige põhjusel, et saaks kontrollida kõrvutiste sõnapaaride osiste esinemist ka eraldi (mitte kõrvuti). Jõh-Iis korpuses on potentsiaalseid sõna-paare kokku 49 495, sh erinevaid 24 228.

Kõikide sõnapaaride loend on koostatud selleks, et vaadelda sõnade koos-eksisteerimist värssides üldse. Jõh-Iis korpuses on kokku 101 529 sõnapaari, sh erinevaid 42 781. See tähendab, et 4 984 sõnapaari esineb nii kõrvuti kui lahus.¹⁵

Tähele peab panema seda, et need sõnapaarid on “paarid” vaid tingimisi, kuna on ühendatud formaalsetelt alustelt lähtudes, “tegelikus elus” ehk sisuliselt ei pruugi need ühendatud olla.¹⁶ Edetabeli juures peab märkima veel ka seda, et

¹⁴ See annaks võimaluse uurida lausegrammatika struktuure regilauludes, kuid ei ole artikli autori esmahuvi all.

¹⁵ Kod korpuse sõnapaarid: kõrvutisi 14 878 (erinevaid 9 229); potentsiaalseid 14 046 (erinevaid 9 370); kokku 28 924 (erinevaid 17 934); 735 sõnapaari nii koos kui lahus (vt Lisa 4, ka Saarlo 2002: 183, 200–201).

¹⁶ Nt värsist *võida sõime*, *vetta jõime* moodustuvad kõrvutised sõnapaarid *võid—söö*, *söö—vesi*, *vesi—joo*, ning potentsiaalsed sõnapaarid *võid—vesi*, *võid—joo*, *söö—joo*. Sisuliselt on seotud *võid—söö* ja *vesi—joo* (lisaks muidugi parallelismil põhinevad *võid—vesi* ja *söö—joo*), aga mitte *söö—vesi* ja *võid—joo*.

sõnapaari esinemuse number ei kajasta selle osiste esinemust pöördjärjestuses (nt kõrvutine sõnapaar *noor—mees* esineb 60 korda, lisaks sellele pöördjärjestuses, s.t *mees—noor* 10 korda).

3. Alliteratsioonilised sõnaühendid

Alliteratsiooniühendid on alliteratsioonil põhinevad sõnaühendid värsi piires. Alliteratsiooniühendite loend annab ülevaate ühendite levikust (produktiivsusest) ja võimaldab tähelepanu pöörata just enimlevinud sõnaühenditele. Loendis esineb ka palju mittetäistähenduslikest sõnadest koosnevaid grammatilisi sõnapaare (*ei—on*, *siis—saa* jne) ning värsisisesest tüvekordusest tulenevaid ühendusi (nt *on—on*, *saa—saa*, *ei—ei* jne), millel pole aga sisulist väärtust. Tähelepanu pööran eelkõige levinud täistähenduslike sõnade alliteratsioonilistele ühendustele. Järgnevalt vaatlen alliteratsioonilisi sõnapaare, mida käsitlesin ka Kod korpusest ülevaadet andes (Saarlo 2001) ja võrdlen nende levikut ja kasutuskonteksti Jõh-Iis korpuses. Vaatluse alla tulevad Kod produktiivsed alliteratsioonipaarid *tule—tunne*, *kiri—kinnas* ja *laps—laul* ning väheproduktiivne sõnapaar *siid—sidu*. Sõnapaaride kasutusseoste iseloomustuseks jälgin nende osiste esinemist ka muudes alliteratsiooniühendites.

3.1 *Tule, tunne!*

Kod korpuses on alliteratsioonipaar *tule—tunne* (s.t *tulema* ja *tundma*) väga levinud sõnatüvedest moodustuv üliproduktiivne alliteratsioonipaar,¹⁷ mis esineb suhteliselt vähestes laulutüüpides (Saarlo 2001: 277). Jõh-Iis korpuses esinevad mõlemad sõnatüved eelduspäraselt palju: *tule* – 739 korda (6.; 3,2*)¹⁸ ja *tunne* – 128 korda (120.–121.; 3,5*). Kuigi tegemist on ka väga produktiivsete alliteratsioonitüvede ja alliteratsioonipaariga (vt Lisa 2), esinevad nad alliteratsiooniühendina eeldatavast pisut vähem: 56 värsis (2,9*), 9 laulus ja 2 laulutüübis.

Ka Jõh-Iis korpuses esineb sõnapaar *tule—tunne* suurele esinemissagedusele vaatamata vaid vähestes laulu- ja värsitüüpides. 55 korral esineb sõnapaar sarnaste värsi-tüüpidenä – “*tule X, tunne poega~venda, tuli X, ei tundnud~tundis poega~venda*” – laulutüübi “Venna sõjalugu” kordusmotiivis, kus vend sõjast tülles oma pereliikmete juures käib, nt ***Tule isa, tunne poega! Tuli***

¹⁷ Kod korpuses esineb sõnatüvi *tunne* 37 korda (109. kohal) ja *tule* 232 (4.), koos esinevad 19 korda ja on edetabelis 2. kohal.

¹⁸ Nüüd ja edaspidi tähistab punktiga number sulgudes sõnatüve või -ühendi esinemissagedusest tulenevat kohta loendis (s.t sõnatüvi *tule* on tüveloendis 6. kohal) ja tärniga number tähistab esinemise vahet kordades, võrreldes Kod korpusega (s.t Jõh-Iis korpuses esineb sõnatüvi *tule* 3,2 korda rohkem kui Kod korpuses, seega esinemus on suhteliselt võrdne).

isa, ei **tunnud** poega¹⁹. Vaid ühel korral esinebki sõnapaar teises laulutüübis: **tundsid tulla, tunne olla, tunne aga truuviste elada!**²⁰.

Mõlemad sõnatüved allitereeruvad Jõh-iis korpuses ka paljude teiste sõnadena, kuid muud ühendused on silmatorkavalt vähem produktiivsed. Sõnatüvel **tule** on 63 alliteratsioonipaarilist, nt *tuba* — 20 korda; *tütar* — 19; *tule* — 13; *taat* — 11; *tuua* — 11; *tüdi* — 11; *tõrgu* — 10; *teine* — 9; *taga* — 7 jne. Sõnapaar **tule—tuba** esineb 20 korda, 17 laulus, 11 laulutüübis. Enamasti räägitakse tuppa tulemisest (sisenemisest, kutsumisest), nt *Raha tuleb ise tubaje*²¹; vaid viies värsis on sõnad mingil muul moel seotud (toast tulemine, tuba ise tuleb vms), nt **Tule maha, käi tubaje**²²; *Kui katsun mina tahaje – ei tule tuba järele, veere velje aidakene*²³; **Tuba mürgib tullessanna, kammer kärgib käiessanna**²⁴. Just need värsid, kus tuba ise tuleb (liigub), viitavad sõnapaari vormellikkusele – sõnapaari tavapärase tähendus (kellegi liikumine siseruumi või sealt välja) on muutunud ülekandeliseks,²⁵ püsiva alliteratiivse seose tõttu on käepärane toa liikumist kirjeldades kasutada verbi *tulema*.

Sõnatüvel **tunne** on 17 alliteratsioonipaarilist, nt *tuba* — 10 korda; *tubak* — 7; *teha* — 6; *tunne* — 6; *truu* — 4; *tusk* — 3; *tuua* — 3 jne. Sõnapaar **tunne—tuba** esineb 10 korda, 8 laulus, 6 laulutüübis kahe värsitüübina. Esiteks “kirjatundja tuba”, kus “kirjatundja” tähistab nii riigivõimu esindavat ametnikku kui ka teadmisterohket isikut, nt *Ma olen laulike suosta, kirjatundija tuasta*²⁶; *veid sie poja mõisa'aie, ülemeie oone'eie, kirjatundija tubaje*²⁷ ja teiseks mehe saamatust kirjeldades “ei tunne tuba teha”, nt *ei tunne tubada tehja, tuanurka nukistata*²⁸.

Seega, kvantitatiivselt on sõnapaaril **tule—tunne** vormellikud tunnused: teda esineb teistega võrreldes väga palju; sõnaühendi osised allitereeruvad ka muude sõnadega, kuid need ühendused on tunduvalt vähem produktiivsed – eelistatult omavahel allitereerumine viitab püsivale ühendusele, kuid vähesed värsi- ja laulutüübid ei luba neid vormeliks pidada.²⁹ Ehk ongi tegemist “Venna sõjaloo” pärineva sõnaühendiga, mis on sobivuse tõttu levinud ka muudesse laulutüüpidesse? Igatahes viitab nii Kod kui ka Jõh-iis materjal tõigale, et üksnes kvantitatiivsete näitajate põhjal ei saa stereotüüpsuse üle otsustada – sõnaühendi suur esinemisarv võib olla põhjustatud ka ühe laulutüübi variantide suurest arvust. Jõh-iis korpuses on üheksa “Venna sõjaloo” varianti; laul on üles

¹⁹ H III 1, 519/20 (9).

²⁰ “Kaitse noorikut!” H II 1, 318 (478).

²¹ “Meestetagi meil on külla” H II 1, 520 (690).

²² “Venna sõjalugu” H III 1, 219/22 (17).

²³ “Ema haul” H II 1, 533/5 (701).

²⁴ “Kodus maksin kulla” H II 1, 449/52 (613).

²⁵ Ka tavakeelses väljendis “tule tuppa!” ei ole tähendus ju päris otsene – see ei tähista tuba kui niisugust, vaid pigem siseruumi üldiselt, maja vms.

²⁶ “Lauliku soost” H II 1, 355 (508).

²⁷ “Mareta laps” H II 1, 212 (314).

²⁸ “Kodus maksin kulla” H II 1, 449/52 (613).

²⁹ Nt Ü. Tedre järgi peab stereotüüpne vormel esinema rohkem kui kahes laulutüübis, vt Tedre 1964b: 67.

ehitatud motiivikordusele (venna käimisi oma pereliikmete juures kirjeldatakse sama motiivi korrates) ja niiviisi kordub sõnapaar *tule—tunne* ühe laulu jooksul mitmeid kordi. Kokkuvõttes peab mõnna, et sõnapaar *tule—tunne* esineb peamiselt laulutüübis “Venna sõjalugu”, muudes laulutüüpides esineb juhuslikult ja vähemalt Kod ning Jõh-Iis korpuste põhjal ei saa seda ühendust stereotüüpseks pidada.

3.2. Kindakirjad

Kod korpuses on *kiri—kinnas* suhteliselt levinud sõnatüvedest moodustuv väga produktiivne alliteratsioonipaar,³⁰ mis esineb küll suhteliselt vähestes laulutüüpides, omab aga sisulist kvaliteeti: positiivne, uhke, oma (Saarlo 2001: 277–278). Jõh-Iis korpuses esinevad sõnatüved eeldatavast vähem: *kiri* – 130 korda (114.–117.; 2,4*) ja *kinnas* – 81 korda (200.–205.; 2,6*). Alliteratsioonitüvedena on nad suhteliselt levinud, ka alliteratsioonipaarina väga produktiivsed (*kiri—kinnas* on loendis 58. kohal), kuid ühes värsis esinevad eelduspärasest siiski hoopis vähem, 21 korral, 12 laulus, 4 laulutüübis.

Sõnapaari tähendusväli Jõh-Iis korpuses on sama – uhkus ja äratundmise märk. “Venna sõjaloos” on kinda *kiri* üks tunnuseid, mille alusel vend kas võõraks põlatakse või omaks tunnistatakse, nt *Tuli isa – ei tunnud poega: vene mees, vene obune, [---] vene kirjad kinnastessa*³¹ ja *Õde tuli, tundis venda: “Oma mies, oma hobune, oma kindad käessa, oma kirja kinnastessa*³². Laulus “Kaevul kosija” on uhked kirjatud kindad see märk, mille alusel kahtlustatakse teekäijat kosjamõtetes, nt *“Oh sina petis peiukene, miks sinu kindad kirjalised?” Mina aga varsti vasta kostin: “Oh sina ella neidu noori, sest minu kindad kirjalised, et mul viisi vennanaista!”*³³. Ka muudes situatsioonides rõhutavad kirjatud kindad uhkust, nt *Sinisukka õli säärevari, kirikinda õli kättevare*³⁴, *ei see võta kinnast kätte, kui ei ole kirjad kinnastessa*³⁵; *kindad kirja kiili piale, võe sāngi päitse’essa*³⁶. Teataval moel viitab viimane näide sellele, et sõnapaari tähendus võib hägasaks muutuda, sõnu lisatakse/liidetakse ehk isegi automatismist – sellepärast, et need kuuluvad kokku.

Sõnatüvi *kiri* ühineb veel 42 alliteratsioonipaarilisega, millest ükski pole nii produktiivne kui *kinnas*, nt *kisu* — 10 korda; *kiri* — 6; *kallis* — 5; *karu* — 5; *kibu* — 5; *kilter* — 5; *kindral* — 5; *kerge* — 4 jne. *kiri—kisu* esineb 5 laulus, 3 laulutüübis, aga vaid ühes värsitüübis “*kisu kirju härg*”, nt *kiskus minu kirju*

³⁰ Sõnatüvi *kiri* esineb 55 korda (71.) ja *kinnas* 31 (135.), alliteratsioonipaar esineb 12 korda (sõnatüved ühes värsis 17 korda), edetabelis 8. kohal.

³¹ H III 1, 519/20 (9).

³² H III 1, 219/22 (17).

³³ H II 1, 216/7 (320).

³⁴ “Teie ja meie neiu” H III 1, 371 (1).

³⁵ “Kaasa ei pane kasvama” H II 8, 725 (1).

³⁶ “Venna sõjalugu” H III 1, 519/20 (9).

ärja³⁷; paneme ruunad rakke'eje, tõmmud härjad tõmbamaia, kirjud härjad kiskumaiä³⁸. Viimane näide on erandlik, tavaliselt on kirju härg kisutav (s.t teda murtakse), selles aga väljendatakse otseselt liigutamist, mida kirju härg sooritab.

Sõnatüvel *kinnas* on 19 alliteratsioonipaarilist, millest osa on sama produktiivsed kui *kiri*, nt *käsi* — 19 korda; *kübar* — 16; *kiik* — 8; *kiil* — 2; *kiisk* — 2; *kisu* jne. *kinnas*—*käsi* esineb 13 laulus, 7 laulutüübis. Enamasti on tegemist kinnaste kätte panemisega vms, nt *ei see võta kinnast kätte*³⁹, ainult ühes värsis on käsi ja kinnas pisut muud moodi seotud: *kirikinda õli kättevari*⁴⁰. Kinda ja käe koosinemine on muidugi loomulik – kindad ju pannaksegi kätte. *kinnas*—*kübar* esineb 9 laulus, 2 laulutüübis. Kindad ja kübarad esinevad tegelikult omamoodi parallelismipaarina: nendega ehitakse venda, nt *Ehitelin vennikesta, ehitelin, kenitenin, kübarije, kinnastije, tinavöö ja vammustije*⁴¹; need kuuluvad riietusesemete hulka, millest tuntakse venda ära, nt *Tule venda, tunne miesta, kübarista, kinnastesta, sadulasta, saabastesta, maksakarva mantelista*⁴²; neid lauale vms visates väljendatakse ärritust, nt *Tuli kõssesta koduje: lei kübara laua pääle, kindad kübara pääle*⁴³. *kinnas*—*kiik* esineb 5 laulus, 2 laulutüübis, vaid ühes värsitüübis: *kiik tahab~saab kindaid, nt Kiike tahab kindaida* [---] *siis saab kiike kindaida*⁴⁴.

Kindad olid regilaulude-aegses olustikus väga tähtsad riietusesemed, neil oli oluline koht täita ka kombestik (vt nt Ränk 1996: 62). Kui kinda ja käe ühendus tundub loomulik, siis kinda ja kübara koosinemine viitab omakorda kombestikule – kübar on soliidse peakatte sünonüümiks, ja peakatted olid omakorda äärmiselt tähtsad, ka sümboolselt (vt nt Ränk 1996: 88). Kinda ja kiige ühendamine viitab kinnaste tähtsusele (ohvri)annina.

Kui *kinnas* ja *kiri* esineb vaid ühes ütluses (vt Saarlo 2001: 278), siis *kinnas* ja *käsi* esinevad kolmes vanasõnatüübis, kummaski ütlusekorpuses seitsmel korral. Ütluste tähendustest on valdav 'kinnastega tööd tegema', tähistades halvasti tehtud tööd. Kübaraid ja kiikesid koos kinnastega lühivormides ei esine.

Alliteratsiooniline sõnapaar *kiri*—*kinnas* pole Jõh-Iis korpuses kaugeltki nii populaarne kui Kod korpuses. Tähendusväli on aga sama – kindakiri kätkeb endas väärtuse ja päritolu sõnumit. Seega võib sõnapaaril kvantitatiivsest nõrkusest hoolimata täheldada sisulist kvaliteeti ja lugeda see stereotüüpseks.

³⁷ "Härjad murtud" H II 37, 283/4 (16).

³⁸ "Miks ei mullu tulnud?" H III 1, 211/2 (10).

³⁹ "Kaasa ei pane kasvama" H II 8, 725 (1).

⁴⁰ "Teie ja meie neiu" H III 1, 371 (1).

⁴¹ "Tütarde tapja" H II 1, 431/3 (597).

⁴² "Venna sõjalugu" H III 1, 219/22 (17).

⁴³ "Tütarde tapja" H II 8, 747/9 (5).

⁴⁴ "Kiik kiunub kindaid" H II 37, 431 (10).

3.3. Lapse laulud

Kod korpuses on *laps—laul* sagedastest tüvedest moodustuv väga produktiivne alliteratsioonipaar⁴⁵, mis esineb aga vähestes laulutüüpides, ja vaid teatud lauluaineses, lauludes “laulust ja laulikust” (vt Saarlo 2001: 278–279). Jõh-Iis korpuses esineb vastavaid sõnatüvesid eeldatavast pisut vähem: *laps* – 255 korda (36.; 2,9*), *laul* – 334 korda (26.; 2,8*). Kuigi tegemist on väga produktiivsete alliteratsioonitüvede ning alliteratsioonipaariga (vt Lisa 2), esinevad sõnad ühes värsis siiski eeldatavast pisut vähem, 35 korral (2,7*), 22 laulus, 13 laulutüübis.

Enamasti esinebki sõnapaar *laps—laul* lauludes, mis käsitlevad laulmist, nt *alva lapse laulusida*⁴⁶; *lapse ullu laulemaie*⁴⁷; *laulik lapse-oidijagi*⁴⁸. Kui seda kasutatakse muudes laulutüüpides, siis kirjeldatakse õnnelikku lapsepõlve, nt *lapse laulutarbe'ella*⁴⁹; *laulid lapse mängitajad*⁵⁰; *Laula laula lapsekene*⁵¹. Laps on seotud laulmisega – kas laps (s.t noor neiu?) laulab või lauluoskuse pärinemist selgitatakse lapsepõlvega.

Sõnatüvel *laul* on 37 alliteratsioonipaarilist, nende seas on ka produktiivseid ühendusi, nt *laud* — 25 korda; *laas* — 23; *las* — 16; *lind* — 11; *laul* — 16; *lahti* — 12; *leht* — 12; *latv* — 8 jne. Sõnatüvel *laps* on 24 alliteratsioonipaarilist, neist *laul* on silmatorkavalt produktiivsem kui ülejäänud, nt *laul* — 28; *laida* — 8; *lõuna* — 7; *löö* — 5; *lakk* — 4; *lapp* — 4; *lausu* — 4; *lage* — 3; *laine* — 3 jne.

laul—laud esineb 25 korda, 19 laulus, 13 laulutüübis. Viiel korral on tegemist tõesti liitsõnaga *laululaud*, nt *säelt sai papi laululauda*⁵². Ülejäänud kordadel on muu seos: laua peal/ääres lauldakse vms, nt *jõulul laulan laua õtsas*⁵³; *laua otsa laulatetu*⁵⁴; *reelaudid laulusida*⁵⁵.

laul—laas esineb 23 korda, 15 laulus, 4 laulutüübis. 18 korral laulutüübis “Oma ema ja võõrasema ootavad koju”, kahes värsitüübis: oma ema kuuleb peategelast koju tulles “laanes laulvat”, kirjeldab seda kui “laanelindu laulmas” ja tegutseb positiivselt; võõrasema kuuleb peategelast “laanes laulmas”, kirjeldab seda negatiivselt ja käitub ka vastavalt, nt *Oma eit oli eidekene, oma taat on taadikene – kuuleb mind koju tulema, väl'la otsas ju olema, taga laanes laulevada: “Kuule, kus kukub kulla lindu, tiksud ale tihane, laalab laanelinnukene!”*⁵⁶. Ülejäänud laulutüüpides esineb värsitüüp “laulab laanelinnukene” –

⁴⁵ Sõnatüvi *laps* esineb 87 (37.) ja *laul* 119 (20.), ühes värsis 13 korral (alliteratsioonipaarina *laps—laul* 12. kohal).

⁴⁶ “Laulud tööõpitud” H III 1, 457/8 (5).

⁴⁷ “Küla jääb kuulama” H III 1, 417 (8).

⁴⁸ “Lauliku soost” H II 1, 355 (508).

⁴⁹ “Parem põli kodus” H II 1, 442 (607).

⁵⁰ “Ema haul” H II 37, 276 (10).

⁵¹ “Lapsel kerge keeleke” H II 1, 252 (368).

⁵² “Haned kadunud” H II 1, 325/8 (486).

⁵³ “Võidu lõikamine” H III 1, 241/3 (36).

⁵⁴ “Linnast kositud ei julge koju tuua” H II 1, 312/3 (470).

⁵⁵ “Palju sõnu” H II 1, 300/1 (447).

⁵⁶ “Oma ema ja võõrasema ootavad koju” H II 1, 269/70 (398).

mille sisu on (pigem) positiivne, nt *laulamasta laanelinnud*⁵⁷; samuti laulab laas või laas ei tunne lauljat, nt *laula vasta laanekene! Laan ei tunne laulajada*⁵⁸.

laul—lind esineb 14 korda, 13 laulus, 9 laulutüübis. Laulavad kas linnud, nt *Jäta latva linnu laulda*⁵⁹; *laula laula linnukene*⁶⁰; või on tegemist laululinnu häälega või lauldakse linnukeeli, nt *ega linnu laulu ääli*⁶¹; *Siis ma laulaks linnukeeli*⁶².

laul—leht esineb 12 korda, 7 laulus, 3 laulutüübis, kuid vaid ühes värsitüübis: “laua peal laululeht” (enamasti laulutüübis “Suude sulg”, ka kahes muus tüübis, kuid samas ümbruses/motiivis).

Millistes lauluteemades sõna *laul* Jõh-Iis korpuses esineb – kas ainult “lauludes laulust ja laulikust”? Sõnatüvi *laul* esineb 318 värsis, 142 laulus, 83 laulutüübis. Neist 210 värsi, 63 laulu ja 22 laulutüübi puhul on tõesti tegu lauludega “lauludest ja laulikust” või “laulik pulmas”; 108 värsis, 79 laulus ja 55 laulutüübis muude lauluteemadega (formaalselt, laulutüübi järgi). Seega, sõnatüve *laul* kontsentratsioon on oma teema-alas küll oluliselt suurem (sõna *laul* sisaldavaid värse on rohkem), kuid siiski esineb laulmist ka muudes teemades. Neid muid laule vaadates selgub, et osalt on liitunud motiive teemast “laulust ja laulikust” (nt “Ema haul”), aga siiski lauldakse ka muudes seostes. Laulmisel on mitmesuguseid kontekste, enamasti on need positiivsed. Linnulaulmise kirjeldus lisab helgeid toone looduspiltidesse, mitmesuguste esemete hääli kirjeldatakse laulmisena (eelkõige positiivse varjundiga), inimene laulab enamasti muretuna.

Kes laulavad? Alliteratsiooniliste sõnaühendite vaatlemisel jääb mulje, et laulavad eelkõige lapsed ja linnud. Sõnapaaride loendist leiab sõnatüvele *laul* 200 eri paarilist. Siinkohal toon neist 23 levinumat (esinevad vähemalt kümme korda). Üheksa neist on alliteratiivsed ja väga produktiivsed: *mina* — 51 korda; *laps* — 35; *laul* — 30; *laud* — 25; *laas* — 23; *ei* — 19; *ma* — 19; *kui* — 17; *saa* — 17; *taga* — 17; *las* — 16; *peal* — 16; *kus* — 15; *on* — 15; *lind* — 14; *luule* — 14; *siis* — 13; *akka* — 12; *kukk* — 12; *lahti* — 12; *leht* — 12; *mis* — 10; *see* — 10.

Sõnapaaride põhjal võib järeldada, et lauljatena võivad esineda *mina*, *ma* (mis on tegelikult sama), *laps*, *lind*, *kukk*. Värsside juurde tagasi pöördudes leiab 30 “lauljat” (laulja on värsis aluse, *laul* öeldise funktsioonis), millest levinumad on: *mina* — 32 korda; *ma* — 18; *kukk* — 11; *laps* — 9; *lind* — 8; *sirk* — 4 jne. Põhimõtteliselt võiks “lauljatena” arvestada ka neid sõnaühendeid, milles on tegemist kellegi lauluga (nt “hullu lapse laulud”) või keegi on lauliku soost (“*mina* lauliku soost”), nt: *mina* (*lauliku soost*) — 15 korda; *lapse laul* — 14.

⁵⁷ “Ristitud mets” H II 1, 322 (483).

⁵⁸ “Helise, mets!” H II 1, 185 (267).

⁵⁹ “Ladvad lindudele” H II 1, 568 (745).

⁶⁰ “Käopojad põues” H II 1, 579 (755).

⁶¹ “Liisuvõtmine” H II 1, 412 (573).

⁶² “Laulud tööl õpitud” H III 1, 457/8 (5).

Seega, Jõh-Iis regilauludes laulab kas minategelane, *laps* või *lind*. Miks laulavad *lapsed* ja *linnud*? Muidugi ka sellepärast, et linnud ju laulavad⁶³ – nagu inimesele tundub, muretult. *Linnulaul* tähistab regilauludes alati midagi positiivset. Lind on ka üks lapse sünonüüm, linnulaul meenutab lapse muretust, alaealisust. Laps on omakorda noore inimese, neu sünonüüm – nii nagu minategelaseks peetakse (lauliku vanusest hoolimata) noort külatüdrukut. Ainuke tõsine tegelane nende muretute hulgas ongi *kukk*, kes on omaette funktsiooniga laululind.

3.4. Siidisse seotud

Kod korpuses on *siid*–*sidu* vähelevinud sõnatüvedest moodustuv haruldane alliteratsioonipaar,⁶⁴ millel on siiski oma kindel tähendus (Saarlo 2001: 281–283). Jõh-Iis korpuses esinevad sõnatüved sama palju ja pisut rohkemgi, *siid* – 56 korda (294.–298.; 3,1*), *sidu* – 39 korda (415.–422.; 4,3*), ühes värsis aga esinevad nad eeldatavast tunduvalt vähem – 9 korda.

Alliteratsiooniühendust *siid*–*sidu* sisaldavad värsid on Jõh-Iis korpuses suhteliselt ühetüübilised: kui Kod korpuses seoti põhiliselt siidiräti sisse, siis siin seotakse siidi sisse (*siid* ei ole täiend, vaid põhisõna), nt *Peaksite siest nägema: siest on siidiga siutud, peält on kullal keerutatu*⁶⁵; *Mul on kolmida ovosta: üks on siidila siotu, teine laiussa linussa, kolmas pandu pandelie*⁶⁶; ainult üks värs on erinev, *siid* on täiend: *jalas uued ummiskingad, all apsatid punased, pääle siutud siidipaelad*⁶⁷.

Kui Kod korpuses ei olnud sõnatüvel *sidu*-alliteratsioonipaarilisi, siis Jõh-Iis korpuses on neid 15, nt *siid* – 9 korda; *sees* – 5; *sig* – 5; *sõrm* – 4; *see* – 3; *sirp* – 3; *soon* – 3; *süda* – 3; *saba* – 2; *seitse* – 2 jne. Sõnatüvi *siid* osaleb 22 alliteratsiooniühendis, tema paarilised on: *sees* – 13 korda; *säng* – 12; *sidu* – 9; *särk* – 7; *sig* – 5; *selg* – 4; *sini* – 4; *sirr* – 3; *sits* – 3; *saat* – 2; *siis* – 2; *sina* – 2; *sirk* – 2; *su* – 2; *sukk* – 2 jne.

siid–*säng* esineb 12 värsis, 6 laulus, 4 laulutüübis. Kõik esindavad kahevärsilist, värsisisesel kordusel põhinevat vormelit: “... siidisäng // siidisäng ...mäng”, nt *Too sina sisse siidisängi, siidisängi, vaskimängi*⁶⁸; *sisse teinud siidisängi, siidisängi ja nüdimängi*⁶⁹; *õleks sulla siidisängi, siidisängi kuldamängi*⁷⁰. Kõiki neid värsipaare kasutatakse kellegi meelitamiseks.

⁶³ I. Rüütli andmetel pole lindude häälsüste ja nende imitatsioonide laulmiseks nimetamine universaalne tava (Rüütel 1999: 93).

⁶⁴ Sõnatüvi *siid* esineb 18 (270.) ja *sidu* 9 (523.), alliteratsioonipaar 7 korda.

⁶⁵ “Imelik maja” H II 1, 386/7 (544).

⁶⁶ “Mul on kolm aita” H II 1, 291 (433).

⁶⁷ “Linnast kositud ei julge koju tuua” H II 1, 312/3 (470).

⁶⁸ “Laulan mered maaks” H II 37, 341/2 (10).

⁶⁹ “Ait nooriku magada” H III 12, 56 (3).

⁷⁰ “Tule mu sāngi seadjaks!” H III 1, 414/5 (6).

siid—särk esineb 7 värsis, 4 laulus, 4 laulutübis. Sõnähend esineb kas liit-sõnana “siidsärk”, nt *lüüdi selga siidisärki, kaelaje kalevikuube*⁷¹; või on särk paralleelseoses siidivestiga, nt *säält saab selga sitsisärgi, sitsisärgi, siidivesti*⁷².

siid—sees esineb 13 värsis, 12 laulus ja 6 laulutübis. Võib eristada viit värsitüpi: üks on juba tuttav “sisse siidiga seotud” (neljal korral) ning ka “sisse siidisäng” (viiel korral), aga veel nt: *pähe vaskivaljaeida, sisse siidineitsikesta*⁷³; **sisse siidised** tulevad, *kalevised krapsastavad, rohelised ropsastavad. Sisse tuua siidikirstu, kalevine kaubakirstu, roheline ruosikirstu*⁷⁴.

Kui võrrelda alliteratsioonipaare *siid—sidu* ja *siid—sees*, tekib küsimus, kumb neist on vormel, kumma kasutamine on stereotüüpsem? Arvatavasti üks ei välista teist, põhisõna, mis teist allitereeruvat sõna nõuab, on kahtlemata *siid*. Alliteratsioonivõimalusi on aga rohkem kui üks, “seest siidiga seotud” või “seest siidiga ehitud” on vaid eri võimaluste kasutamine, alliteratsioon kehtab sõnu omavahel rohkem seostuma.⁷⁵

Sõnaga *siid* esineb ühes värsis kümme eri tegusõna: *olema* — 10 korda; *siduma* — 9; *tegeme* — 3; *tooma* — 3; *saatma* — 2; *ehtima* — 1; *lööma* — 1; *panema* — 1; *saama* — 1; *tulema* — 1, kuid *olema* esineb konstruktsioonides *on + tud*-kesksõna, ja ülejäänud esinevad väga harva. Seega tegevus, mida siidiga tehakse, on ikkagi (kõige püsivamalt) sidumine, mistõttu võib järeldada, et *siid—sidu* on püsivalt seotud sõnähend.

Nii nagu Kodavereski, on Jõh-lis korpuses *siidi*-ühendite tähenduseks uhkus, ilu, mugavus, see ilmneb ka parallelismipaarilistes (kokku 41), nt *kuld* — 6 korda (+1 *kuldkeeruline*); *niit* — 5; *vask* — 5; *kalev* — 4; *pannal* — 4; *lina* — 3; *pikk* — 3; *puna* — 3; *sini* — 3 (+ 1 *sinikivi*); *sits* — 3 jne.

4. Parallelismiühendid

Parallelismiühenditeks nimetan parallelismirühmas parallelismi kaudu seotud sõnu, parallelismipaarideks kahest sõnast koosnevaid püsivaid parallelismiühendeid, parallelismipaariliseks nimetan põhisõnale liituvat paralleelsõna (nt *isa* parallelismipaarilised on *ema, vend, veli* jne). Parallelismiühendite määramisel olen ma vajadusel kokku jätnud (taasühendanud) liitsõnatüved, tegusõnaühendid jms. Eraldi pole arvestatud sünonüümi- ja analoogiaparallelismi.

Järgnevalt vaatlen Kod korpuse produktiivsete parallelismipaaride esinemust, tähendusi ja laiemat tausta Jõh-lis korpuses. Esiteks tulevad käsitlusele pereliikmete nimetustest moodustuvad parallelismiühendid: parallelismipaar *isa—ema*, sellega paralleelselt kasutatav paar *eit—taat* ning laiemalt ka üle-

⁷¹ “Sundija sulane” H II 1, 567/8 (744).

⁷² “Neiud põlgavad” H II 1, 278/9 (411).

⁷³ “Saani tegemine” H II 1, 383 (541).

⁷⁴ “Siidised tulevad” H II 1, 339 (495).

⁷⁵ Vrd U. Kolgi tähelepanekuga, et stereotüüpia võib põhineda ka nn mnemoonilisel ringil lauliku stereotüüpiavaramus (Kolk 1980: 35), ja E. Laugaste mõistega *evokant* (Laugaste 1969: 35). Allitereeruvate sõnade valikust vt veel Leino 1970: 270jj.

jäänud pereliikmed ja nende paralleelsuhted. Teiseks käsitlen parallelismipaari *söö—joo* ning seda, mida süüakse-juuakse.

4.1. *Isad, emad, õed ja vennad*

Kod korpuses on *isa—ema* väga levinud sõnatüvedest moodustuv populaarselt teine parallelismipaar⁷⁶ (Saarlo 2001: 283–285). Jõh-Iis korpuses esinevad mõlemad sõnatüved eeldatavast vähem: *ema* – 187 korda (66.; 1,7*) ja *isa* – 225 (49.; 2,8*). Jõh-Iis korpuses on *isa* ja *ema* küll väga levinud parallelismitüved ja parallelismipaar (vt Lisa 3), kuid sõnad esinevad ühes parallelismirühmas siiski eeldatavast vähem: 87 korda (2,7*), 59 laulus, 49 laulutüübis. Parallelismipaari (ilma teiste pereliikmeteta) moodustavad 38 korral.

Sõnapaar käitub Jõh-Iis korpuses samamoodi kui Kod valimis – *ema* ja *isa* on kaksainsus, nad tegutsevad koos (või ülejäänud sugulastega kooskõlas) – olgu see tegevus siis peategelast toetav või tema vastu suunatud, nt *Söödan saiad saaniesta, mesileivad rüppe’esta, enne kui emale saan, enne kui isale saan, enne kui veeren vendadelle, ja sula sõsaratelle*⁷⁷; *Vei vesi isa koduje – isa ei võttanud vesija, vei vesi ema koduje – ema ei võttanud vesija*⁷⁸. Aga ühes värsirühmas *ema* eristub ülejäänud perest, sarnaselt vanasõnadega (vt Saarlo 2001: 284–285) vastandatakse *ema* ülejäänud perekonnale: *veli vilu vingetuuli, õde kui agune aida, isa külma kaivu põhja, ema sooja päiva paiste*⁷⁹.

Jõh-Iis korpuses peab lapsevanemate tähenduses vaatama ka parallelismipaari *eit—taat*, mida esineb isast-emast hoopis rohkem: *eit* 350 korda (22.), *taat* 130 (117.), ühes parallelismirühmas 102 korral, omavahelises seoses 74 korral. Võrdluseks, Kod korpuses esineb see parallelismitühend vaid 8 korral.⁸⁰

Sisuliselt toimib sõnapaar samamoodi kui *isa—ema*: tegutsevad kaksainsusena, kuuluvad kokku, moodustades mõiste “lapsevanemad”, nt *Sedap nuttan eidekene, sedap nuttan taadikene*⁸¹; *Vastas eite, vastas taati, vastasid vanad mõlemad*⁸². Ühel korral vastandatakse eide vaeva taadi vaevale: *Ehk künnan üheksa üöda, ehk künnan üheksa päeva, siis vast maksan taadi vaeva, ei ilmiski eide vaeva*⁸³.

Peab märkima tendentsi, et ühendite osiste järjekord on *isa—ema* (Jõh-Iis 34 vs 4, Kod 18 vs 1) ja *eit—taat* (Jõh-Iis 75 vs 3, Kod 7 vs 1). Ja veel, *isa—ema*

⁷⁶ Sõnatüvi *ema* esineb 107 (26.) ja *isa* 81 korda (45.) parallelismitüvedena 83 (1.) ja 59 korda (6.), erinevates parallelismitühendites esinevad koos 32 korda, ainult omavahelises paralleelseoses 19 korda.

⁷⁷ “Saani tegemine” H II 1, 383 (541).

⁷⁸ “Veeteel viibinud” H II 37, 432/3 (12).

⁷⁹ “Puude kasvandik” H II 1, 381 (539).

⁸⁰ Kod korpuses ongi tegemist haruldasemate sõnatüvede: *eit* esineb seal 22, *taat* 11 korda.

⁸¹ “Arg kosilane” H II 8, 809/13 (3).

⁸² “Haned kadunud” H III 1, 199/200 (4).

⁸³ “Ema viis põlles põllu peale” H III 1, 226 (23).

moodustavad sagedamini ühendusi ka teiste perekonnaliikmetega, olles osaks perekonnast (nii Kod kui Jõh-Iis), samas kui *eit—taat* moodustavad tõesti pigem paari. Ja muidugi, etteruttavalt võib öelda, et eided on *hellad* ja taadid *targad* (isegi kui taadi tehtud asjad on targad), seostudes kindlate omadustega, mida *isa—ema* kohta ei saa öelda (vt edaspidi, pt 5.2.1.).

Et selgitada, kas eelpool vaadeldud seosed *isa—ema* ja *eit—taat* on kõige levinumad ja püsivamad, käsitlen järgnevalt iga üksiku osalise levinumaid paralleele.

ema osaleb 140 parallelismiühenduses (69 erinevas). Tema levinumad paralleelsõnad on: *isa* — 87 korda; *vend* — 16; *audu* — 12; *veli* — 11; *õde* — 10; *memm* — 6; *sõsar* — 6; *kand* — 5 jne. Lisaks perekonnaliikmeid tähistavatele sõnadele (*isa*, *vend*, *õde*), on tal ka poeetilisi paralleelsõnu: *hauđuja*, *memm*, *kandja*. Ilma *isata* osaleb *ema* 53 (36 erinevas) parallelismiühendis (49 laulus, 35 laulutübis), nt *Allikas minu emani, mädasuu minu mähkjani, aia teivas audujani*⁸⁴. Nagu näha, on Jõh-Iis korpuses nagu Kodavereski *ema* püsivaim ja sagedasim paralleelsõna *isa*.

isa osaleb kokku 201 parallelismiühenduses (121 laulu, 88 laulutüpi). Tema sagedasemad paralleelsõnad on: *ema* — 87 korda; *vend* — 44; *veli* — 34; *õde* — 21; *poeg* — 15; *saks* — 15; *sõsar* — 11 jne. Seega, Jõh-Iis korpuses on nagu Kodavereski (Saarlo 2001: 284) *isa* levinuim paralleelsõna *ema*. Siiski, ligi pooltes, 99 värsirühmas ei ole *isa* paralleelsõnaks *ema*. Neist 26 rühmas on ta paralleelsõnaks *vend*, 20 rühmas *veli*. Parallelismiühendeid *isa—vend* (44 värsirühmas, vaid omavahelises seoses 14 korral) ja *isa—veli* (34 värsirühmas, vaid omavahelises seoses 10 korral) võiks tegelikult ka n-õ üheks lugeda, kuna nende funktsioon on sama. Mõlema parallelismiühendusega tähistatakse kodu⁸⁵ — tuntakse ära kodu, isa maja/õu ja venna värav, nt *sest oskasin isäni õvve, velje virveni verävä*⁸⁶; *Tütarida, varga'aida, isa aida algajuida, venna punna purgajuida*⁸⁷. Muidugi, kodu sfääris ja perekonna meespoolena ongi *isa* ja *vend* tähtsaimad tegelased. Muude *isa*-paralleelidega tähistatakse ka teisi mees-tegelasi (*isand—saks—kuningas*), *isa* esineb liitsõna osisena ka palju pulmalauludes (*isa-mees—peiu-poiss*).

eit osaleb 160 parallelismiühenduses (46 erinevas). Tema levinumad paralleelid on: *taat* — 102 korda; *audu* — 26; *ell* — 10; *vana* — 10; *tuua* — 9; *ise* — 5; *salme* — 5; *virb* — 5; *õde* — 5; *vend* — 4; *ema* — 3; *kand* — 3. Ilma *taadita* osaleb *eit* 68 (42 erinevas) parallelismiühenduses, enamasti on tema paralleelsõnad siis poeetilised sünonüümid (*hauđuja*, *hell*, *armas*, *tooja* jne), nt *ehk tood eidele emändä, audujale augutaja, toojale toogutaja*⁸⁸.

taat esineb ilma *eideta* parallelismiühendites vaid mõnel üksikul korral — 111 parallelismirühmast vaid üheksas. Neist kolmel korral on tema paralleel-

⁸⁴ “Tütarde tapja” H II 8, 747/9 (5).

⁸⁵ Vrd väljendiga *isakodu*.

⁸⁶ “Palve sakstele” H III 1, 93/4 (1).

⁸⁷ “Veimede vaatamine” H II 1, 417 (579).

⁸⁸ “Läksid kui isand, tulid kui kuningas” H II 8, 167/8.

sõna *isa*, nt *Isa* meil oidis iie metsa, *taati* kastas kaskemetsa⁸⁹; 2 korral *memm*, 1 korral *veli*.

Seega, nagu *isa—ema*, nii ka *eit—taat* on omavahel kõige püsivamalt ühendatud parallelismipaarid, moodustades kaksainsusliku mõiste “lapsevanemad”.

Kas ka teised perekonna (ja parallelismiühendite) liikmed moodustavad sama püsivaid ühendusi? Seda võiks eelkõige oodata ühendist *õde—vend*.

õde osaleb 78 parallelismiühendis (35 erinevat), neist koos *vennaga* 26 rühmas (11 erinevat), omavahelises seoses *vennaga* 15 rühmas. Koos *veljega* 21 rühmas (9 erinevat), omavahelises seoses 6 rühmas. *Õe* levinumad paralleelsõnad on: *vend* — 26 korda; *veli* — 20; *isa* — 18; *ema* — 17; *peiu* — 9; *eit* — 8; *sõsar* — 8; *laps* — 5 jne. On ilmne, et *vend* ja *veli* õe parallelismipaarilistena ei eristu eraldiarvestuses ülejäänust, koosarvestuses aga küll. Nii suurt vahet esinemuses siiski ei ilmne kui vanema põlvkonna (*ema-isa*) puhul. *Õde* ja *vend~veli* moodustavad samasuguse kaksainsuse kui *isa-ema*, esindades pere nooremat põlvkonda, nt *Õed* minu õvvesta õletid, veravast minu viskid *veljad*⁹⁰; *Ma olen musta eide moodu, ja siis musta taadi moodu, tõnu tõiseje õdeje, vilets venna palgedeie*⁹¹.

sõsar osaleb 34 parallelismirühmas (22 erinevas), tema levinumad paralleelsõnad on: *vend* — 13 korda; *isa* — 11; *õde* — 8; *veli* — 7; *ema* — 6; *eit* — 5; *käli* — 4 jne. Enamasti on *sõsar* osaline suuremates parallelismirühmades, mainimisväärselt on ta paaris *õega* kuuel korral, nt *Õekesed* ellakesed, *sõsari-kesed* sibulikesed⁹²; *Õde* ella, eks mina õõlnud, *sõsar* kallis, eks mina kielnud⁹³. *Sõsar* tundub olevat õe poeetilisevõitu sünonüüm.

vend esineb 116 parallelismiühendis (67 erinevas), tema levinumad paralleelsõnad on: *isa* — 48 korda; *õde* — 27; *ema* — 24; *sõsar* — 13; *eit* — 10; *taat* — 6; *kuning* — 5 jne. *veli* esineb 63 ühendis (32 erinevas), tema levinumad paralleelsõnad on: *isa* — 32 korda; *õde* — 21; *ema* — 15; *sõsar* — 7; *isa-mees* — 4; *oma-mees* — 4 jne. Üllatavaid paralleelsõnu ei ole. Koos esinevad kõige rohkem juba eespool käsitletud parallelismipaarid *isa—vend~veli*, *õde—vend~veli*. *Venna~velje* paralleelsõnade samasusest on näha, et nad tõesti asendavad üksteist. Nad esinevad ka koos ühes värsirühmas (siiski vaid ühel juhul) või ühes laulus kõrvutistes värsirühmades, nt *Küläpoisid*, *helläd velled*, *teopoisid*, *tõised vennad*⁹⁴; *Ehitelin vennikesta*, *ehitelin*, *kenitenin* [---] *veli* kõndis *kosjatieda*, *ajas neiu asja tieda*⁹⁵; *Nenda* ’p vieris *venna* pilli [---] *Velje* pill on vierusambi, *velje* kannel kaikusambi⁹⁶.

⁸⁹ “Soldatiks viidud” H II 1, 256/7 (374).

⁹⁰ “Ema haul” H II 37, 264/6 (10).

⁹¹ “Must valgete vahel” H II 1, 437 (600).

⁹² “Võine mets” H II 1, 454/5 (618).

⁹³ “Tütarde tapja” H II 1, 342/3 (497).

⁹⁴ “Orjade rada” H III 1, 206/9 (8).

⁹⁵ “Tütarde tapja” H II 1, 431/3 (597).

⁹⁶ “Laevasõit” H II 1, 319/20 (481).

Kõige kokkukuuluvamad tegelased regilauludes on isa ja ema (eit ja taat) ning neile paralleelse paarina (kuigi mitte nii produktiivsena) õde ja vend.⁹⁷ Nii *isa—ema (eit—taat)* kui ka *õde—vend—veli* on paarid ka nn päriselus ja tava-keeles. Kui esimestel on eesti tavakeeles (ka regilaulukeeles) hõlmav üldmõiste “vanemad”, siis teistel seda õieti pole (ühe pere laste tähistamiseks ei ole ühesõnalist mõistet⁹⁸). Teistest ühendustest saab esile tõsta isa ja venda, kes moodustavad üheskoos “materiaalse kodu” mõiste. Võrdluseks võib tuua tava-keelsed väljendid *isakodu, isamaa (vs emakeel)*. Ema ja õde sellega võrreldavat tegelaspaari ei moodusta. Regilaulude *õde—venna* ühendi vähene produktiivsus (võrreldes *isa—emaga*) tundub esmapilgul üllatav. Tegelikult tähistatakse nimetustega *õde* ja *vend* lisaks perekonnaliikmetele ka oma eakaaslasti, külatüdrukuid ja -poisse. Selles mõttes ei ole enam tegemist ühte kuuluvate tegelastega. Kui minategelane on noor külatüdruk, siis ta kuulub kokku ennekõike teiste külatüdrkutega. Külapoisid on nn vastaspool, vastassugupool – sõltuvalt kontekstist kas positiivne, ihaldatav või negatiivne, pilgata. Kui laulu teema jääb ühe külakogukonna piiridesse (ei vastandata *meie* ja *teiste* küla rahvast), siis on oma küla poisid ikkagi *teised*. Seetõttu ei olegi *õde—vend* nii püsivalt seotud kui isa ja ema.

Paralleelsõnauhenditest rääkides peatugem kõrvalepõikeks ka parallelismirühma mitte kuuluvatel üksikvärssidel, käesoleval juhul neil, milles esineb regilaulude tegelasi tähistavaid sõnu. Õieti on need seotud epiteedi-nimisõna ühendite temaga (pt 5.3.), kuid äramärkimist väärivad siin. Üksikvärssid on need värssid, mis ei osale parallelismirühmas, jäävad n-õ üle, kuid on sageli parallelismirühmaga seotud. Laulutegelasi sisaldavate üksikvärsside hulgas on suur osa pöördumisvärsside, üte hõlmab kas osa värssist või terve värssi. Just tervet värssi hõlmavad pöördumised pälvisidki minu tähelepanu, kuna nende osakaal on laulutegelaste paralleelsuhteid määrates silmatorkavalt suur. Teiseks on nad funktsionaalselt-vormiliselt petlikud: sama sõnastusega värssid kasutatakse kas pöördumiseks või tegelase kirjeldamiseks (nn tegelasvärssid, kus laulu tegelase nimetamiseks ja (epiteediga vms) kirjeldamiseks kulutatakse terve värss). Selles vallas olid produktiivsed laulutegelased *vend, veli* ja *eit*. Nii nt *vend* esineb 83 üksikvärssis, millest pöördumisvärsside on 40, nt *Minu ella vennakene, ihu kirves küüri mõeka, tie vestu vesiterava, tule tamme raiumaie, [---] Vend tuli tamme raiumaie*⁹⁹. *veli* esineb 50 üksikvärssis, millest pöördumisvärsside on 23 ja tegelasvärsside 12, nt *Minu veike veljekene, ihu kirves äili mõõka, tie tapper tuli-terava*¹⁰⁰; *Minu veike vellekene tegi saanida salusse, kena kirja kuusikusse*¹⁰¹. *eit* esineb 80 üksikvärssis, neist 41 pöördumisvärssis ja 13 tegelasvärssis, nt *Minu*

⁹⁷ Vrd K. Krohni tutvustatud parallelismi valitseva sarnasuse seadusega (vt Laugaste 1962: 34).

⁹⁸ Vrd *sisarukset* soome keeles, *siblings* inglise keeles.

⁹⁹ “Haned kadunud” H II 1, 325/8 (486).

¹⁰⁰ “Saani tegemine” H II 1, 383 (541).

¹⁰¹ “Saani tegemine” H II 37, 347 (14).

ella **eidekene** andis muile muuda tüüda, sulaselle suurta tüüda¹⁰²; Minu ella **eidekene**, andsid muile muuda tüüda, sulaselle suurta tüüda¹⁰³. Viimased näited pärinevad mõlemad laulu algusest – ja see toob ilmsiks funktsiooni põhjal vormelitäubi määramisel tekkivad raskused. Jõh-Iis materjali põhjal tundub, et üksnes vormeli leksikaalse koostise, sõnaühendi põhjal ei saa värsside funktsioone eristada.

4.2. Söömine-joomine

Kod korpuses on parallelismipaar *söö–joo* levinud sõnatüvedest moodustuv populaarsuselt kuues parallelismiühend.¹⁰⁴ Mõlemal sõnal on palju muid paralleelsõnu, kuid need ühendused on väheproduktiivsed. Söömine-joomine on Kod korpuses kõrvutatav parallelism, vanasõnades need tegevused seevastu nii kõrvutuvad kui ka vastanduvad (Saarlo 2001: 285–287).

Jõh-Iis korpuses on sõnatüved sama levinud: *söö* – 283 korda (34.; 3,2*); *joo* – 188 korda (65.; 3,1*). Nii parallelismitüvede kui parallelismipaarina on nad väga produktiivsed (vt Lisa 3); ühes parallelismirühmas esinevad nad 84 korda (3,4*), 63 laulus, 39 laulutüübis; ainult omavahelises seoses, paarina 38 korda (3,2*), 33 laulus, 23 laulutüübis.

söö osaleb 185 parallelismiühenduses (95 erinevat), muud paralleelsõnad on tunduvalt vähem produktiivsed, nt *vii* – 12 korda, *pane* – 11, *maga* – 11, *müü* – 10. *joo* osaleb 135 parallelismiühenduses (52 erinevat), kuid muud paarilised on tunduvalt vähem produktiivsed, nt *maga* –12 korda, *pane* – 11, *pida* – 10, *kand* – 8. Seega, nagu Kod korpuseski, moodustavad *söö–joo* püsiva parallelismiühenduse, muud seosed on tunduvalt vähem produktiivsed.

Jõh-Iis korpuses on *söö–joo* samamoodi kaksainsus, kõrvutatav parallelism nagu Kod lauludes. Mida söömise-joomisega tähistatakse? Parallelismiühendusena on tegemist nagunii üldistusega.

Üks sõnapaari tähendusvälju on teatavate füsioloogiliste vajaduste rahuldamine. Just lauludes sotsiaalsetest vastuoludest on üks põhiprobleeme kehv söök (perenaine *versus* sulane~ori~vaeslaps). Tänapäeva loogika kohaselt peaks tähtis olema just söögipuudus (veepuudust ei peaks olema), kuid lauludes on söömine-joomine nii seotud, et esinevad tihti koos. Nt laulutüübis “Kui ema teaks – tooks süüa”: *tuoks jo süüa tütterilla, tuoks juua jänunella*¹⁰⁵. Füsioloogiliste vajaduste rahuldamist rõhutab ka seotus magamisega (11 parallelismirühmas), nt *kui sa ei anna meile süüa, meile süüa, meile juua, maala meil une magada*¹⁰⁶. Muidugi võimaldab see ka teatavat paroodiat: *Süda haige süüa*

¹⁰² “Haned kadunud” H II 1, 480/3 (642).

¹⁰³ “Haned kadunud” H II 1, 390/4 (548).

¹⁰⁴ Sõnatüvi *söö* esineb 89 (40.); *joo* 60 korda (60.), parallelismiühendites koos esinevad 25 korda, 18 laulus, 13 laulutüübis; ainult omavahelises seoses 12 korda.

¹⁰⁵ H III 1, 249 (42).

¹⁰⁶ “Kubjas pakub taevas süüa” H III 1, 224/5 (21).

tarvis, kurk on kuiva **juua** tarvis, pia haige **magada** tarvis¹⁰⁷. Söömine-joomine on teatav hüve, küllus, mis ühtedel (rikastel) on ja teistel (vaestel) puudub, nt *Nüüd on sakste süüma aiga, junkurie juoma aiga, maa mieste magavus aiga, meie vaeste käima aiga*¹⁰⁸. Seda küllust kardavad valdajad muidugi kaduvat, süüdistades sellest osasaajaid (sulaseid jt) liigtarbimises, raiskamises jms, nt *Juo tuleb kodo suuri süüja, suuri süüja, suuri juoja, palju paigale panija*¹⁰⁹.

Söömisel-joomisel on kindlasti ka teatav rituaalse ühtsustunde tähendus, nagu pulmalauludes ja noorte meeste bravuuri kirjeldavates lauludes, nt *Sööme vennad, joome vennad, taas vennad tasa elame*¹¹⁰; *Ühes me seima, ühes me jeima, ühes me ööd magame, lõhki leivad lõikasime, poolest me palad panime*¹¹¹. Seos küllusega ja kõrtsiga viib loomulikult ka pillamise ja teatud ebamoraalsuse tähenduseni. Kui söömine-joomine-magamine on füsioloogiline heaolu, mida kõigil pole võimalik endale (küllaldaselt) lubada, siis sellega liialdamist (rõhutatult isegi selle omamist üldse) peetakse pillamiseks, kombelõtvuseks, nt *sääl me sõime, sääl me jõime, sääl mina ööd magasin, lindu lõuneni lebasin, pordu viidin poole päiva*¹¹²; *üeldi tütruku magaja, ja siis piia piima juoja, lesenaese leivasüüja*¹¹³.

Sõnapaari tähendust mõjutavad oluliselt ka need sõnad, mis sööki-jooki tähistavad. Järgnevalt esitan öeldisega *söö* või *joo* ühes värsis esinevad levinumad söökide-jookide nimetused (sihitise funktsioonis). Söödavate edetabel võiks olla: *sai* — 19 korda; *leib* — 10; *liha* — 9; *sig*a — 6; *ärg* — 6; *süda* — 5; *või* — 5; *kala* — 4; *obu* — 4 jne, populaarsemad joodavad on: *viin* — 14 korda; *tubak* — 7; *veri* — 6; *vesi* — 6; *õlu* — 6; *mesi* — 4; *piim* — 3 jne. Tähelepanuväärne on, et tihti ei nimetatagi otseselt, mida süüakse-juuakse, rohkem saab aimu laiema kontekstist, nt “Kaevul kosijas” palutakse oma loomi joota vms, või räägitakse merevee-kaevuvee maitsmisest-katsumisest jne. Ära märkimist leiavad väärtuslikumad toidud-joogid, nagu *sai* (mis on pidusöök ja ka kombelõtvuse söök), *leib* (mis on söögi sünonüüm), *viin* ja *õlu* (pidu ja kombelõtvus, seotud pulmade ja kõrtsiga), ning samuti sümboolsed söögid-joogid, nagu *liha*, *süda* ja *veri*. *Tubakas* on muidugi ainult nimeldasa joodav.

Näiteks paralleelismipaar *sai—viin* (koos *söömise-joomisega* 9 värsirühmas, üldse esinevad koos 25 paralleelismirühmas (14 erinevas, omavahelises seoses 7), 20 laulus, 9 laulutüübis) viitab kosjamotiividele, nt *siis oleks aiga ainel menna, virvekese viina juua, Salmekese saia süüa*¹¹⁴. *Viinad juotand vingurille, saidad süütand sapardille, koogid koerile jaganud*¹¹⁵; *tubakaie jõid sa toome,*

¹⁰⁷ “Kui ema teaks – tooks süüa” H III 1, 249 (42).

¹⁰⁸ “Peretütar magab, vaeslaps töö!” H II 1, 422 (586).

¹⁰⁹ “Oma ema ja võõrasema ootavad koju” H III 1, 247/9 (41).

¹¹⁰ “Ärge põue pistke!” H II 1, 305 (456).

¹¹¹ “Joome härra aida peale” H II 1, 245 (356).

¹¹² “Neiu kutsub poisid metsa” H II 1, 470 (635).

¹¹³ “Puhas poiss” H II 1, 490 (650).

¹¹⁴ “Piilun piimakambri” H II 1, 396/7 (551).

¹¹⁵ “Must võinuks muidu joosta” H II 1, 503/4 (666).

*viinatilka jõid sa virve, saiakakku sõid kanese*¹¹⁶. Saiasöömisel on üldse teatav moraaltuse, priiskamise tähendus, vrd nt *Saksanaine saiasööja, saiasööja, kohvijooja, palju paigale panija*¹¹⁷; *Minu püüdsid Püssi sepad, manitelid Maidle poisid, söödid saia Saka poisid, raha andsid Ratva poisid*¹¹⁸.

Regilauludes esinev tähendus viitab otseselt nn päriselule, sai pole talupoja-kultuuris olnud igapäevatoit, algselt oli see linna- ja laadakost, hiljem pidusööök (vt nt Troska ja Viires 1998: 361). Ka viina kasutamine on suhteliselt hiline nähtus, kõrtsikultuuriga seostuvale sotsiaalsele probleemile lisaks on viinal pidulik mõõde, seda kasutati lepingute kinnitamise tähistamiseks jne (Troska ja Viires 1998: 360).

viin osaleb 79 parallelismiühendis (42 erinevat), 56 laulus, 34 laulutüübis, tema levinumad paralleelsõnad on: *õlu* — 41 korda, *sai* — 25, *kali* — 8, *mõdu* — 8 jne. *sai* osaleb 49 parallelismiühendis (32 erinevat), 40 laulus, 28 laulutüübis, tema levinumad paralleelsõnad on: *viin* — 25 korda, *õlu* — 12, *kook* — 7, *kaup* — 4 jne. Nii et kui mitte arvestada viina püsivat paralleeli (alkoholi sümbolit) õlut, on *sai*—*viin* omavahel vägagi püsivalt seotud. Selline seos pais- tab olevat regilaulule omane, kuna üheski rahvaluule lühivormide andmebaasis ei ole *sai* ja *viin* omavahel seotud, vastupidiselt nt õlle ja viina kaksainsusele. Niisamuti TÜKKis, kus *õlu*—*viin* esinevad koos 55 lauses, enamasti paralleel- suhetes, samas *viin* ja *sai* vaid viies lauses, kusjuures nad ei ole omavahel seotud.

Seevastu *liha*—*veri* (12 värsirühmas (vaid omavahelises seoses 8), 11 laulus, 5 laulutüübis) viitab traagilistele situatsioonidele, olles seotud kas (mütoloogilise) tapmise, sõduritemaatika või perevägivallega. Nt *tuodi mulle süüessanna eneni anede lihada, tuodi mulle juuessanna eneni anede verda*¹¹⁹; *Lihad sul süüvad linna linnud, vere jõid Viru varesed, Arju akid kaevid aua*¹²⁰; *Ligi on lihani süüja, juures on vereni juoja, kõrves kontide kolaja. Liha süüb tema leiva ohta, vere juob tema viina ohta, luud kolaneb koera ohta*¹²¹.

liha osaleb 62 värsirühmas (41 erinevat), 50 laulus, 40 laulutüübis, tema levinumad paralleelsõnad on: *veri* — 12 korda, *kanamuna* — 11 (s.o liitsõnaga *sealiha*), *jõul* — 3 (s.o liitsõnaga *lihavõte*), *kala* — 3 jne. *veri* osaleb 45 parallelismirühmas (30 erinevat), 38 laulus, 25 laulutüübis, tema levinumad paralleelsõnad on: *liha* — 12 korda, *puna* — 6, *kärn* — 4, *alla-kulm* — 3 jne. Seega mõlemal sõnal on küll palju muid paralleele, kuid omavahel liituvad nad kõige püsivamalt.

liha ja *vere* seotus tuleneb loomulikult nn päriselust — tapmise saadus ongi liha ja veri (ja kondid); kuna liha on tahke, siis seda süüakse, veri on vedelik, seda juuakse (viimast küll päriselus kuigi sageli ei tehta).

¹¹⁶ “Ema nutab tütart” H II 1, 172 (240).

¹¹⁷ “Sulle saksa-, mulle maanaine” H II 8, 816 (8).

¹¹⁸ “Piilun piimakambrist” H II 1, 542/4 (710).

¹¹⁹ “Haned kadunud” H II 1, 325/8 (486).

¹²⁰ “Nekruti püüdmine” H II 1, 336/8 (494).

¹²¹ “Aitab aset teha” H II 1, 519/20 (689).

Pole küll ühtki vanasõna, kus mõlemad nimetatud sõnad sees oleks, kuid on küllaldaselt selliseid ütlusi. EÜ andmebaasis esineb *veri* 131 väljendis, neist 19s ka *liha*. Osas väljenditest sisaldub *verine liha*, kuid suurem osa on poeetilised “liha ja veri”, nt *liha kellegi lihast, veri kellegi verest, üks liha ja veri*. EKF andmebaasis on *veri* 434 ütluses, *liha ja veri* 11s, enamasti *verine liha*. Fraseoloogiasõnastik annab väljendile “liha ja veri” tähendused: 1) lihane laps, oma laps, veresugulane; 2) lahutamatu isik, lähedane; 3) maine, eluline, ehtne. Seega, paradoksaalselt on regilauludes sellel sõnapaaril suhteliselt otsene tähendus – tapajääkide realiseerimine –, millega rõhutatakse eriliselt situatsiooni traagilisust ja ebaloomulikkust.

Eespool esitasin levinumate söökide-jookide “edetabeli”. Populaarsemate jookide loendis leidub alkoholi sünonüüm (eestlaste jaoks), pea lahutamatu paar *õlu—viin*, mis on püsivalt seotud nii regilauludes kui ka tavakeeles. Järgnevalt tahaks aga peatuda ühel väärtuslikku sööki tähistaval parallelismipaaril *sealiha—kanamuna* (söömisega seotud 4 värsirühmas, üldse esinevad koos 11 värsirühmas, sh vaid omavahelises seoses 5 värsirühmas), nt *aida teeda käiesagi, sialiha söödessagi, kanamune katsudessa*¹²²; *sie süüb sialihada, katsub kanamunada, ja siis võtab võida-leiba*¹²³; sõnapaar võib esineda ka petliku headuse tähenduses: *Kas õlin sõenud võilu võida, võilu võida ja piilu piima, tigeada sialihada, kadeda kanamunada, kurja naese koorekernu?*¹²⁴.

sealiha ja *kanamuna* (esinevad vastavalt 18 ja 20 värsis, koos 11 värsirühmas) ei pruugi tähistada ainult toitu, s.t olla seoses söömise või söögiga. Näiteks sõnapaar *kana—muna* esineb iseseisvalt (ja mitte ainult liitsõnana) kiigelauludes, nt *Tulge kiige küla naised, tooge kanad, tooge munad, tooge aned audumasta, tooge pardid paaristikul! Kana jäi koju munele, kukk jäi kõrva kaagutama*¹²⁵. Kanamuna on regilauludes üldtuntud ehitusmaterjal¹²⁶, nt *pidin piagi tegema aida ju ani sulista, kammeri kanamunista, kelleri kena kivista*¹²⁷, millele võib lisanduda ka *sealiha*: *Ruugudesta, raagudesta, pisut pilliroogudesta, mere külmista kivista, mere valgesta vahusta, kattuse kanamunista, räästa sialihasta*¹²⁸; või osalisena kodu tunnismärkide kirjelduses: *küla meil aiseb köömelilla, küla väljad väävalilla, sõnikud sialihala, katuksed kanamunilla*¹²⁹.

Sealiha ja kanamunad on esiteks väga väärtuslikud toiduained (arvestades valkude ja rasvade kroonilist puudujääki talurahva söögis), teiseks on mõlemad olulised ka rituaalsetes talitustes, pühadetoiduna (vt nt Hiimäe 1998: 446–448).

¹²² “Paks perenaine” H III 1, 446 (12).

¹²³ “Peretütar inetu, vaeslaps ilus” H II 1, 513 (680).

¹²⁴ “Hädine hääl” H II 37, 715 (9).

¹²⁵ “Kiige toomine” H II 1, 281 (414).

¹²⁶ Selle tõenduseks on ERIA laulutüübi nr 2331 “Tule mulle!” üks redaktsioone saanud nimeks “Katus kanamunast”.

¹²⁷ “Miks ei mullu tulnud?” H II 1, 535/6 (702).

¹²⁸ “Miks ei mullu tulnud?” H II 37, 263/4 (8).

¹²⁹ “Ilus küla” H II 1, 489/90 (649).

Regilaulude üleskirjutamise ajal olid mõlemad juba tavalisemad, kättesaadavamad toidud, kuid siiski pigem külalistele pakutavad, mitte igapäevased (nt Moora 1991: 254); nende väärtus kandus hilisemassegi aega (vrd peekon ja kanamunad ennesõja-aegse Eesti Vabariigi ekspordiaartiklina, lõppriimiliste rahvalaulude tekste Teisest maailmasõjast jne) ja on tänapäevaks muutunud kolesterooli-pommidena ohtlike toiduainete sünonüümiks.

Heale toidule viidatakse ka kahes vanasõnatüübis ja kahes fraseologismis (nt EVS: *Hädaga peab kõik ära sööma: sealihad ja kanamunad*; EKF: *kõht on nii täis, ei lähe enam, olgu sealiha või kanamunad*); ning ka TÜKKis viidatakse ühes lauses nende kokkukuuluvusele: [---] *sest sealiha ja kanamunad teevad kurjaks* [---].

Igatahes tundub, et väärtusliku söögina seostuv *sealiha—kanamuna* on omandanud regilauludes stereotüüpse kokkukuuluvuse, ulatudes ka muudele, söögiga mitte seotud tähendusväljadele.

5. Sõnapaarid

Sõnapaarideks nimetan ühe värsi piires ühendatud sõnade paare. Eraldi on arvestatud kõrvutisi sõnapaare ning mitte kõrvutisi ehk potentsiaalseid sõnapaare. Sõnad on ühendatud formaalselt, sõna paiknemise järgi värsis (nt värsi 1. ja 2. sõna, 2. ja 4. sõna jne), paarideks ühendatud sõnad ei pruugi olla sisuliselt seotud. Sõnapaaride ühendamise eesmärk on kindlaks teha produktiivseid sõnaühendeid, mis pole seotud alliteratsiooni ega (värsisisesse) paralleelismiga.

Vaatluse alla tulevad kolm sõnaühendite liiki, vaadeldavaid näiteid olen käsitlenud ka Kod korpust analüüsid (Saarlo 2002): esiteks abiellumisega seotud väljendverbid (nt *naine—võt*), teiseks epiteedi-nimisõna ühendid (nt *hell vend, noor mees, vaene laps*) ning viimaks liitsõnad (*pere—mees, sõda—mees ja laul—kukk*) ja nende osistega toimuv värssides.

5.1. Naisevõtt

Kod korpuses on *naine—võt* väga levinud sõnatüvedest moodustuv produktiivne sõnapaar,¹³⁰ mille tähendus meenutab fraseologismi – erinevalt tavakeelest ja lühivormidest kasutatakse regilauludes seda ühendust pea alati abiellumise tähenduses (Saarlo 2002: 184–186). Jõh-lis korpuses esinevad sõnatüved sama palju ja pisut vähem: *naine* 502 korda (10.; 3,7*), *võt* 320 korda (29.; 2,5*); sõnapaarina aga pole ühendus nii produktiivne, edetabelisse ei pääse: ühes värsis esinevad sõnad 52 korral (*naine—võt* 22 korda ja *võt—naine* 30 korda) (2,4*). Sõnapaari tähendus on aga sama, abiellumine, naise(ks) võtmine, nt *Peiukene, poisikene, kui sina lähad naista võtma*¹³¹; *Võttin naise*

¹³⁰ Sõnatüvi *naine* esineb 137 (6.) ja *võt* 129 korda (18.), sõnapaarina ühes värsis 22 korda, (11.).

¹³¹ “Tütarde tapja” H II 1, 211 (313).

*noorukese*¹³². Ainult kolmes värsis ongi sõnapaaril muu tähendus, neist kahes naine võtab midagi teha:¹³³ *Naine võtt põlvista põdeda*¹³⁴; *naene ei võtnud naljatada*¹³⁵; ja ühes naine tõesti võtab midagi: *kas kõrjab kodune kaasa, maasta võtab naene vaene!*¹³⁶.

Muuseas, ka sõnapaar *naine*—*saa* käitub Jõh-Iis korpuses nagu Kodaveres, s.t vabamalt kui *naine*—*võt* (Saarlo 2002: 186–187). Sõnapaaride loendis esineb *saa*—*naine* 57 korda (ei kordagi pöördjärjestuses). 43 värsist, kus sõnatüved koos esinevad,¹³⁷ pole 24 värsi seotud abiellumisega: naine saab midagi või naisest saab midagi (4 laulus, 3 värsitüübis), enamus neist juhtumeist on laulutüübist “Naise tegemine”, milles kirjeldatakse naise kehaosade saamist käepärastest vahenditest, nt *Kust sain, kust sain naesel pea? Läksin küla kapsa-aeda, sealtki sain ju naesel pea*¹³⁸. või: *siis saab naine terve’esta, terve’esta, tuore’esta, priske’esta, punasesta*¹³⁹. Ülejäänud värsides on sõnapaar seotud abiellumisega: 11 värsis saab mees naise (abiellub), nt *Saagu sulle saksanaine, saagu mulle maanaine*¹⁴⁰; *Peaks mina saama kurja naise*¹⁴¹; neljas värsis saab naisisik kellegi naiseks, nt *Minust sai sulasme’e naine*¹⁴². Neljas värsis nimetatakse veel saajanaist (seotud küll pulmadega, kuid pole ise saadaval), nt *saun oli täisi saajenaisi*¹⁴³.

Seega, nagu Kodaveres (ja ERIAski) on Jõh-Iis korpuses *naine*—*võt* püsivalt seostunud sõnapaar, millel on ainult üks võimalikest tähendustest, abiellumine (mis on teataval moel ülekaneline), muid võimalusi (naine võtab midagi vms) praktiliselt ei kasutata. Seevastu sõnapaari *saa*—*naine* puhul kasutatakse rohkem võimalikke tähendusi: abiellumise puhul saab mees naise või keegi saab mehe naiseks, samas ka naised saavad midagi, kasvõi mõne kehaosa või terve jume.

Abiellumise tähenduses kasutatakse regivärsis veel mõningaid üldkeeles tavalisi väljendeid, nagu *mehele minema*, *mehele saama* jne. Sünonüümisõnastikust leiab selleteemalisest artiklist: **ABIELLUMA**, [---] **naise kohta**: mehele minema, tanu alla saama, mehele saama, <kellegi> naiseks saama, <kellelegi> oma kätt [ja südant] andma (kinkima); **mehe kohta**: koduväiks minema [---]. **NAIMA**,

¹³² “Põlvist põdema” H III 1, 84/6 (10).

¹³³ Vormelist *võtma* + *da*-infinitiiv vt Saarlo 2000: 136–137.

¹³⁴ “Pane see tütar minule!” H II 7, 857 (2).

¹³⁵ “Naine ei tahtnud naljatada” H II 1, 357 (511).

¹³⁶ “Joodik viskab sukad sõnnikule” H II 1, 487 (646).

¹³⁷ Sõnapaaride ja värside arvu erinevus tuleb värsisisest tüvekordest, nagu nt *saab saajainaine* (sõnapaarid: kõrvutine *saa*—*naine* ning ka potentsiaalne *saa*—*naine*), *Siis sai naine kui muudki naised*, *Kust sain kust sain naesel pea?* jne.

¹³⁸ “Naise tegemine” H III 1, 477/8 (6).

¹³⁹ “Põlvist põdema” H II 1, 241/2 (353).

¹⁴⁰ “Sulle saksa -, mulle maanaine” H II 8, 816 (8).

¹⁴¹ “Kuri naine rikub rehe” H II 1, 304 (454).

¹⁴² “Sulase naiseks” H II 1, 550 (719).

¹⁴³ “Piilun piimakambrist” H II 1, 435/7 (599).

naist võtma, kosima, altari ette viima, naiseks võtma, ära võtma [---]. NAITMA, mehele (paari) panema.

mine—mees esineb 23 värsis, 17 laulus, 14 laulutüübis, **lähe—mees** 18 värsis, 18 laulus, 11 laulutüübis,¹⁴⁴ kokku 41 värsis, 35 laulus, 25 laulutüübis (s.t ei esine samades lauludes ja laulutüüpides). Neist “mehele minnakse” 17 korral (*mine* 5, *lähe* 12 korral), nt *Ma lään kaugele mehele*¹⁴⁵; *kes läüb nuorelta mehele*¹⁴⁶; *kui Mari mehele meneb*¹⁴⁷ – seega kasutatakse sõnühendit abiellumise tähenduses suhteliselt vähem kui muudes seostes (“mees läheb” vms). See, et sõnühendit *lähe—mees* kasutatakse abiellumise tähenduses rohkem kui *mine—mees*, tuleneb loomulikult grammatilistest põhjustest, *lähe-* on tüveks enamikus verbi pöördelistes vormides, *mine-* käskivas kõneviisis jne.

saa—mees esineb 32 värsis, 28 laulus, 23 laulutüübis. Sõnapaari kasutamine on sarnaselt sõnapaariga *saa—naine* mitmekesine. 13 värsis on see seotud abiellumisega, sh kuues värsis saab naine mingi mehe, nt *sie saab mehe mielelise*¹⁴⁸; kolmes värsis saab naine mehele, nt *sie saab lesele mehele*¹⁴⁹; neljal juhul on tegemist teistsuguste konstruktsioonidega, nt *Siis saab noorik noortel miestel*¹⁵⁰; *Minust sai sulasme'e naine*¹⁵¹.

pane—mees esineb 3 värsis, 3 laulus, 3 laulutüübis. Kõik kolm juhtu on mehele panemisest: *meri mu mehele pannud*¹⁵²; *pane see tütar mehele*¹⁵³; *veel paremb mehele pannud*¹⁵⁴. Sõnapaari *mine—naine* ei esine Jõh-lis korpuses üldse, *lähe—naine* esineb 13 värsis – kõik räägivad sellest, et mees “läheb naist võtma” vms, ei leidu ühtki “läheb kellelegi naiseks”.

EVS andmebaasis esinevad *mees* ja *minema* 36 vanasõnatüübis, neist 15 tüübis räägitakse meheleminekust; *mees* ja *panema* on 17 tüübis (neist kaks mehelepanekut); *mees* ja *saama* on 69 tüübis, neist 14 tüübis räägitakse mehele saamisest, kahes mehe saamisest. EÜ andmebaasis ei ole ütlusi meheleminekust, üks ütlus on mehele panemisest, kaks mehele saamisest. EKF andmebaasis esinevad *mees* ja *minema* 44 ütluses, neist neli räägivad abiellumisest; mehele panemisest on 24 ütlust, kuid enamasti tähenduses ‘ära rikkuma, kaotama’ vms. *mees* ja *saama* on 65 ütluses, millest 43s on juttu mehele saamisest (aga mitte nt mehe saamisest). Kõnekeeles tavalised väljendid on seega tavalised ka rahvaluule lühivormides.

Kõik siin vaadeldud potentsiaalselt abiellumist tähistavad tavakeelsed sõnühendid on seda osaliselt ka regilauludes. Ainsana on siiski *võt—naine* üheselt,

¹⁴⁴ Sõnatüvede ühtlustamise käigus on tähenduselt sama sõna (*minema*) eri tüved *mine-* ja *lähe-* eraldatud alliteratsioonialüüsi silmas pidades.

¹⁴⁵ “Lähem kaugele mehele” H III 1, 411/2 (1).

¹⁴⁶ “Joodik joob kõik maha” H III 1, 203/5 (6).

¹⁴⁷ “Au ees, ise järel” H II 1, 309 (464).

¹⁴⁸ “Võta naine töölt” H II 1, 222 (325).

¹⁴⁹ “Võta naine töölt” H II 1, 222 (325).

¹⁵⁰ “Ema ei viinud vette” H II 1, 530/1 (699).

¹⁵¹ “Sulase naiseks” H II 1, 550 (719).

¹⁵² “Tütarde tapja” H II 1, 431/3 (597).

¹⁵³ “Pane see tütar minule!” H II 1, 277/8 (410).

¹⁵⁴ “Nooriku virkuseõpetus” H II 1, 394/5 (549).

muid keelelisi võimalusi eiravalt seotud üksnes abiellumisega, teised sõnaühendid kasutavad kõiki oma võimalusi, abiellumise tähendus ei ole alati isegi kõige eelistatum. Ja muidugi, sõnapaari *naine—võt* on ka arvuliselt kõige rohkem. Millest see tuleb? Naisevõtt on abiellumine mehepoolsest vaatenurgast – mees võtab naise, naine läheb mehele. Mehe roll on aktiivne, naise osa passiivne. Siin on otsene seos tavaelu reeglitega: just meespool astus abiellumise protseduuris esimese sammu, mees läks kosja, naine oli kositav. Naine oli saadav, läks mehe omandusse: vrd *mehele panema*, või ka *naima*, *naituma*. Väikseks lohutuseks on paralleelsed väljendid *saab naise* ja *saab mehe*, mis on mõlemad üsna ühes tähenduses: inimene saab endale teise poole, on see siis mees või naine.

5.2 Epiteedi-nimisõna ühendused

Kõrvutiste sõnapaaride loendi moodustamine annab muuhulgas hea ülevaate epiteedi-nimisõnade (võimalikest) ühendustest. Kod ja Jõh-Iis edetabeleid võrreldes leiab ilmselgeid erinevusi. Esiteks on Jõh-Iis edetabelis võimalikke epiteedi-nimisõna ühendusi vähem, teiseks on erinevusi ka sõnapaaride levimuses ja koostises. Nt Kod produktiivseimat paari *ell—veli* pole Jõh-Iis edetabelis üldse (sellele vastab *ell—vend*, 28.), Kod 2. sõnapaar *vaene—laps* on Jõh-Iis loendis 16. kohal, Kod paarile *neiu—noor* (16.) vastab Jõh-Iis paar *neitsi—noor* (44.).

5.2.1. Hellad vennad ja väiksed veljed

ell veli on Kod korpuse kõige produktiivsem sõnapaar,¹⁵⁵ mis on oma olemuselt regilaulupärane, puududes lühivormidest ja kirjakeelest (vt Saarlo 2002: 187–188). Jõh-Iis korpuses esineb *ell* 198 korda (57., 2,7*), *veli* 141 korda, mis on tunduvalt vähem, kui Kodaveres üldse. Levinum sõna on hoopis *vend* (242 korda, 41.).

ell esineb epiteedina 139 väärsis. Kes on Jõh-Iis hellad? *ell* on täiendiks põhisõnadele *eit* — 56 korda; *vend* — 44; *õde* — 12; *sõna* — 6; *veli* — 5; *mai* — 4; *ema* — 3; *lind* — 3; *memm* — 3; *neiu* — 2; *sukk* — 2; *isa* — 1; *lang* — 1; *taat* — 1. Jõh-Iis korpuses on muud “hellad” kui Kodaveres, eelkõige on see *eit*. Järgnevalt vaatlen lähemalt Jõh-Iis korpuse pereliikmete epiteete, et leida igale oma ja omaseim. Selleks olen ma kõigepealt eraldanud sõnapaaride loendist pereliikmete nimetustest moodustuvad sõnapaarid, et saada ülevaadet, milliste sõnadetüvedega need ühes väärsis on, seejärel noppinud välja omadussõnadega moodustatud paarid. Järgnevalt esitangi viimased iga pereliikme kohta ja vaatan neid väärsides lähemalt, otsustamaks, millised neist seostuvad omavahel sisuliselt, s.t moodustavad epiteedi-nimisõna ühendusi.

¹⁵⁵ Sõnatüvi *veli* esineb 194 korda (7.) ja *ell* 73 korda (50.), *ell veli* esineb 44 korda, olles produktiivsem kõrvutine sõnapaar (ja ka produktiivsem sõnapaar üldse).

vend esineb ühes värsis 208 eri sõnatüvega, neist märkimisväärsed omadussõnad (potentsiaalsed epiteedid) on: *ell* — 44 korda; *väike* — 15; *noor* — 6; *alb* — 4 jne. **ell vend** esineb 44 värsis, 36 laulus, 33 laulutübis. Neis kõigis on tegemist epiteedi-nimisõna ühendusega, nt *Itkin päivä, ellad vennad*¹⁵⁶, kuigi neljal juhul pole konstruktsioon nii ilmne, nt *Kellel, ellad, kellel, vennad, kellel kurdan kurvad mieled*¹⁵⁷; *Oh minu ellad eide vennad*¹⁵⁸. Enamasti on *hell vend* pöördumisvärssides, isegi kui ei pöörduta otseselt venna kui tegelase poole. Vaid kolmes värsis pole tegemist pöördumise, vaid tegelase kirjeldusega, nt *et mis põli hellal vennal*¹⁵⁹; *ellal vennal vemmeldada*¹⁶⁰. Levinud on värsisest kordust sisaldav konstruktsioon “X, X, hellad vennad” (tihti ka lisasilpidega värsi esimeses pooles), nt *Nendap, nendap, ellad vennad*¹⁶¹; *Küla meil, küla meil, ellad vennad*¹⁶². **väike vend** esineb 15 värsis, 13 laulus, 11 laulutübis. Enamasti on tegemist epiteedi-nimisõna ühendusega, nt *ja veike venna allikalle*¹⁶³; *laulab veiko vennakene*¹⁶⁴; vaid neljas värsis on *väike* seotud muu põhisõnaga, nt *vastu veike vennanaine*¹⁶⁵; *Minu venda veke lindu*¹⁶⁶. Kolmes värsis pöördutakse venna poole, nt *Oi minu veike vennakene*¹⁶⁷.

veli esineb ühes värsis 208 eri sõnatüvega, neist märkimisväärsed omadussõnad on: *väike* — 31 korda; *ell* — 5; *noor* — 5 jne. **väike veli** (31 värsis, 19 laulus, 16 laulutübis) esineb ainult epiteedi-nimisõna ühendusena (kahel korral pöördjärjestuses). Neist enamasti (26 korral) värsitüübis “minu väike veljekene”, nii pöördumisena kui ka nn tegelasvärssina (vt eestpoolt, pt 4.1.), nt *Minu veike veljekene*¹⁶⁸; *Minu veli veigukene*¹⁶⁹; kuid üksikutel juhtudel ka muudes värsitüüpides, nt *Veljekene veigukene*¹⁷⁰; *veike velje allikalle*¹⁷¹; *leidsin veike veljekese*¹⁷². *noor—veli* ja *ell—veli* on kõik epiteedi-nimisõna ühendused. Tundubki nii, et kui *venna* peamine epiteet on *hell*, siis *veli* on *väike*.

eit on ühes värsis 228 eri sõnaga, neist märkimisväärsamad omadussõnad on *ell* — 56 korda; *võõras* — 23; *võigas* — 12, *alb* — 3 jne – nagu näha, ei midagi üllatavat. Sealjuures *võõras* ei ole tegelikult õigupoolest epiteet, vaid pigem liitsõna osis: kõik *võõrast* sisaldavad värsitüübid esinevad kujul “võõras eit,

¹⁵⁶ “Venna otsija” H II 8, 816 (7).

¹⁵⁷ “Kellele kurdan?” H II 1, 253 (369).

¹⁵⁸ “Võta mulle naine!” H II 37, 711 (3).

¹⁵⁹ “Liisuvõtmine” H III 12, 69/72 (15).

¹⁶⁰ “Kodus ei raatsitud lüüa” H II 7, 714/5 (22).

¹⁶¹ “Joome härra aida peale” H II 1, 456 (620).

¹⁶² “Ilus küla” H II 1, 489/90 (649).

¹⁶³ “Ehted varastatud” H II 37, 333 (1).

¹⁶⁴ “Laulud töö õpitud” H III 1, 195/8 (1).

¹⁶⁵ “Kaugel mehel” H III 1, 559/60 (1).

¹⁶⁶ “Loomine” H III 12, 57/8.

¹⁶⁷ “Võta väike naine” H II 37, 711 (4).

¹⁶⁸ “Harja otsimine” H II 1, 467/8 (632).

¹⁶⁹ “Peig küüris kündma” H II 1, 220 (323).

¹⁷⁰ “Venna sõjalugu” H II 1, 576/8 (754).

¹⁷¹ “Ehted varastatud” H II 1, 389/90 (546).

¹⁷² “Haned kadunud” H II 1, 480/3 (642).

võigas eit”, “küsis võõras eit”, s.t sellega tähistatakse võõrasema. Epiteedi-nimisõna ühendit võib oletada sõnapaarist *ell—eit*, mis esineb 56 värsis, 43 laulus, 29 laulutüübis. 43 värsis on tegemist tõesti epiteedi-nimisõna ühendiga, nt *Eidekene ellakene*¹⁷³; *Meil on hella eidekene*¹⁷⁴. Valdav (41 juhul) on värsitüüp “(oh) minu hell eidekene”, nt *Minu ella eidekene*¹⁷⁵. Sellest värsitüübist 28 juhul on tegemist pöördumisega, ülejäänud kordadel nn tegelasvärsiga. Kümnes värsis on *ell* on nimisõna funktsioonis omadussõna, nt *eide vaeva*, *ella piima*¹⁷⁶. Vaid kolmel korral on keegi/miski muu hell, nt *Oh minu ellad eide vennad*¹⁷⁷; *Eit tegi mulle ellad sukad*¹⁷⁸. Viimane näide juhib tähelepanu tendentsile, et püsiva, stereotüüpse ühenduse korral võib epiteet oma tavapärase põhisõna asemel liituda sama värssi mõne teise sõnaga. Sama tendents ilmneb muide ka taadiga, kus taat teeb midagi targasti, mitte pole ainult ise tark.

taat on ühes värsis 106 eri sõnatüvega, kuid märkimisväärseid omadussõnu praktiliselt pole, nt *tark* — 15 korda; *võõras* — 13; *võigas* — 8. *tark—taat* on ühes värsis 15 juhul, 11 laulus, 10 laulutüübis. Epiteedi-nimisõna ühendusega on tegemist vaid kahes värsis, mõlemad on pöördumised: *oh minu tarka taadikene*¹⁷⁹; *taadikene targakene*¹⁸⁰. Ülejäänud värssides teeb taat midagi targasti, nt *taat ei targasta lubanud*¹⁸¹; *taat tegi mulle targad kingad*¹⁸²; *targuteleb taadikene*¹⁸³. Nagu *eide* puhul, pole *võõras* õieti *taadi* epiteet, vaid liitsõna täiend sõna moodi. Sõnapaar esineb kahes värsitüübis: “targutas võõras taat” ja “võõras taat, võigas taat”, mis mõlemad on paralleelid *eite* sisaldavatele värssidele, nt *Küsiteli võeras eite, targutelle võeras taati*¹⁸⁴.

õde on ühes värsis 129 erineva sõnatüvega, neist märkimisväärsed omadussõnad on vaid: *ell* — 12 korda; *madal* — 6; *noor* — 4; *tüva* — 3. *ell—õde* esineb 12 värsis, 11 laulus, 10 laulutüübis. Kõigis on tegemist epiteedi-nimisõna ühendusega, neist kaheksa värssi on pöördumised, nt *Õekesed hellakesed*¹⁸⁵; *Õde ella, eks mina õõlnud*¹⁸⁶; ülejäänud sisaldavad midagi muud, nt *õed ellad õhtarella*¹⁸⁷. *madal* esineb epiteedi-nimisõna ühendustes, kolmes värsis “minu õde madal”, kolmes värsis “õemes madaluke”. *noor* esineb epiteedi-nimisõna ühendustes, *hüva* pole ühelgi juhul *õega* sisuliselt seotud.

¹⁷³ “Kodus käimas” H III 12, 76 (22 II).

¹⁷⁴ “Jäta koju kolmed kombat!” H II 8, 161.

¹⁷⁵ “Veeteel viibinud” H II 37, 432/3 (12).

¹⁷⁶ “Memme vaev jääb maksmata” H II 37, 271/2 (5).

¹⁷⁷ “Võta mulle naine!” H II 37, 711 (3).

¹⁷⁸ “Eit tegi sukad, taat kingad” H II 1, 203/4 (301).

¹⁷⁹ “Kasvatus asjata – võõrasema hoolde” H II 8, 828/30 (18).

¹⁸⁰ “Kodus käimas” H III 12, 76 (22 II).

¹⁸¹ “Piilun piimakambri” H II 1, 542/4 (710).

¹⁸² “Eit tegi sukad, taat kingad” H II 1, 203/4 (301).

¹⁸³ “Haned kadunud” H II 1, 390/4 (548).

¹⁸⁴ “Ema haul” H II 37, 264/6 (10).

¹⁸⁵ “Taevanähtuste mõistatamine” H III 1, 234/5 (31).

¹⁸⁶ “Tütarde tapja” H II 1, 342/3 (497).

¹⁸⁷ “Hea kubjas teeb niidist piitsa” H III 1, 229/30 (27).

ema on 198 eri sõnatüvega ühes värsis, kuid märkimisväärseid omadussõnu praktiliselt pole: *ell* — 6 korda; *alb* — 3; *vana* — 3. **ell ema** on neljas värsis pöördumine, nt **Emakene hellakene**¹⁸⁸; ülejäänud kahes midagi muud: **ema poole**, **ella poole**¹⁸⁹. *alb* ei ole mitte ema, vaid peategelane emale (“halb olin mina emale”), *vana* esineb epiteedi-nimisõna ühendites.

isa on 209 eri sõnatüvega ühes värsis, kuid märkimisväärseid omadussõnu praktiliselt pole: *ale* — 4 korda; *all* — 4; *uus* — 4; *vana* — 4; *alb* — 3. Neist omadussõnadest on isa kohta käiv epiteet vaid *vana*, nt *Kust leisin vana isani?*¹⁹⁰; *vaevagu vanad isandad*¹⁹¹.

Perekonnaliikmete kohta käivaid epiteete vaadates selgus, et levinumad neist on kõigil suhteliselt samad: *hell*, *väike*, *noor*, *vana* jne, mida kasutatakse muidugi ka tegelasele vastavalt, neist universaalseim on *hell*. Silmatorkavalt sagedasi omadussõnu ja püsivaid epiteete on vaid *vennal-veljel* ja *eidel*, teistel on neid suhteliselt harva.

5.2.2. Noored mehed

Kod korpuses on sõnapaar *noor—mees* väga levinud sõnatüvedest moodustuv väga produktiivne¹⁹² sõnaühend (vt Saarlo 2002: 189–190). Jõh-lis korpuses on sõnatüved sama levinud: *mees* – 550 korda (8.; 3,7*) ja *noor* – 329 (27.; 3,7*), ühes värsis esinevad nad isegi pisut rohkem, 74 korral (4,1*). Kõrvutise sõnapaarina esineb *noor—mees* 66 korda (7.), pöördjärjestuses 10; potentsiaalse sõnapaarina *noor—mees* 2.

70 korral on tegemist epiteedi-nimisõna ühendiga: *noor—mees* 60 värsis, nt *kolmas nuttab nuari mehi*¹⁹³; pöördjärjestuses kuues värsis, nt *ajab üles mehe noore*: *Tõuse üles, miesi noori!*¹⁹⁴; neljas värsis on mingid muud seosed. Ülejäänud neljas värsis ei ole *noor* mehe epiteet, vaid räägitakse noorelt mehele minemisest, nt *kes lääb nuorelta mehele, keset kasvu kaasa'alle*¹⁹⁵.

noor on täiendiks veel teistelegi regilaulude tegelastele: *neitsi* — 49 korda; *naine* — 38; *poeg* — 27; *tütar* — 21; *neiu* — 17; *ärra* — 16; *vend* — 6; *veli* — 5; *õde* — 4. Nagu näha, on kõige püsivamalt epiteet *noor* seotud ikkagi mehega. Järgnevalt vaatan *noore*-ühendeid lähemalt.

noor neitsi – kõigil juhtudel on tegemist epiteedi-nimisõna ühendiga. 44 korda esineb sõnapaar värsitüübina “neitsi noor” (s.t pöördjärjestuses), tihti-

¹⁸⁸ “Neiu surm” H II 37, 334/5 (2).

¹⁸⁹ “Viltu” H II 37, 719/20 (16).

¹⁹⁰ “Vale surmasõnum” H II 8, 742/4 (3).

¹⁹¹ “Peeti pimedani” H II 1, 177/8 (251).

¹⁹² Sõnatüvi *noor* esineb 87 korda (38.) ja *mees* 148 korda (13.), *noor mees* esineb 29 värsis.

¹⁹³ “Meri õue all” H II 37, 323 (1).

¹⁹⁴ “Naine hommikul varane” H II 1, 471 (636).

¹⁹⁵ “Kaasa ei pane kasvama” H III 1, 202 (5).

peale pöördumisena, nt *Neitsikene noorukene*¹⁹⁶; ülejäänud viis värssi on teistsuguse struktuuriga, nt *Neli nuart neitsikest*¹⁹⁷; *sie õli noorte neitsikeste*¹⁹⁸.

noor naine – on samuti kõigil juhtudel epiteedi-nimisõna ühend; 25 juhul on ühend pöördjärjestuses, nt *enne ma jätan naese noore*¹⁹⁹; 13 korral tavalises järjestuses, nt *noortel naestel nalja lüüa*²⁰⁰.

noor poeg – kõigil juhtudel on tegu epiteedi-nimisõna ühendiga, 22 juhul pöördjärjestuses, pöördumistes, nt *Ei saa tõusta, poega noori*²⁰¹. Ülejäänud viiel juhul on sõnapaar tavalises järjestuses, kõik need kujutavad endast laulutüübist “Hiire pulmad” pärinevat värsitüüpi “nirgi nooremale pojale”.

noor tütar – kõik on epiteedi-nimisõna ühendid, kõik pöördjärjestuses, kõik pöördumised, nt *Mis sä itked, tütar nuori?*²⁰²; *Sinna pead sina, tütar noori*²⁰³; *Ei või tõissa, tütar noori*²⁰⁴.

mees esineb ühes värssis 375 eri sõnatüvega, neist omadussõnu (potentsiaal-seid epiteete) on aga vähe, nt *noor* – 78 korda; *meel* – 32; *vana* – 14; *vaene* – 13; *rikas* – 12; *pikk* – 8. *mees*—*meel* on vaid kaheksal korral epiteedi-nimisõna suhetes – nt “mees meeleline” või “mees meeletu” –, neist kuuel korral pöördjärjestuses, nt *kata miesta mielelista*²⁰⁵; *kie saab mehe mielelise* [---] *kie saab mehe mieletuma*²⁰⁶; kahel korral tavalises järjestuses, nt *mieletuma mehe juttu*²⁰⁷. Igall juhul tundub sõnaühend *mees*—*meel* olevat alliteratiivsel seosel põhinev, räägitakse mehe meelet jms, epiteedisuhe tuletub pigem alliteratiivsest assotsiatsioonist.

Igatahes on *noor* kõige levinum *mehe* epiteet, muid on suhteliselt vähem.

Võrdluseks, *vana*—*mees* on ühes värssis 14 korral (kõrvutised sõnapaarid *vana*—*mees* 12 korda, pöördjärjestuses 2, potentsiaalseid paare pole). Seegi on sarnane Kod korpusega: noormees on kahtlemata populaarsem tegelane kui vanamees (vt Saarlo 2002: 191). Samas ollakse Jõh-Iis lauludes vanamehe vastu heasoovlikum, õigemini, neutraalsem: 11 korral on vanamees neutraalne tegelane laulutüübis “Liiri-lõõri”, nt *Kus on see märg mänd, kus on see kuiv kuusk? Vanamees raius. Kus on see vanamees? Unnikulle uinus*²⁰⁸. Muidugi, siin võiks arutleda selle üle, miks selles laulutüübis on just vanamees see, kes kuuse raiub; mis temaga juhtub: tavaliselt sureb vanamees ära ja maetakse põllupeenra alla vms, ühesõnaga, ei midagi positiivset (vanamees pigem hääbub). Ülejäänud

¹⁹⁶ “Pea püsti, kael kenasti!” H II 1, 188 (277).

¹⁹⁷ “Meri õue all” H II 37, 323 (1).

¹⁹⁸ “Kolm metsa” H II 37, 709/11 (2).

¹⁹⁹ “Joodiku kojukutumine” H II 1, 377/8 (536).

²⁰⁰ “Sõstramäele” H II 7, 695 (21).

²⁰¹ “Ema haul” H II 1, 354/5 (507).

²⁰² “Haned kadunud” H III 1, 199/200 (4).

²⁰³ “Piilun piimakambrist” H III 1, 81/2.

²⁰⁴ “Ema haul” H II 1, 447 (612).

²⁰⁵ “Mees ja meri katta” H II 1, 231 (340).

²⁰⁶ “Hea ja kuri mees tulevad koju” H II 1, 388 (545).

²⁰⁷ “Ära usu poisit juttu!” H II 1, 265 (389).

²⁰⁸ H II 7, 696 (27).

lauludes võrreldakse ühes värsis vana ja noort meest (muidugi vana kahjuks): *Mis seal põesa tagana? Vana mees, vana kübara, vana kepitud kübara, vana sapitud sadula*²⁰⁹ ning teises pole tegemist vana mehega, vaid austatakse mehe vanemaid: *Ma tänan mehe isada, ma tänan mehe emada, austan mehe vane-mida*²¹⁰. Teiste regivärsitegelaste hulgas on vanu veel vähem, nt *ärä* — 8 korda; *neiu* — 6; *poiss* — 6; *moor* — 5; *isa* — 4.

Nii nagu Kod korpuses, on ka Jõh-Iis korpuses *noor* kõige levinum *mehe* epiteet. Ka teised noored tegelased on enam-vähem samad, mis Kodaveres: *neitsi*, *naine*, *poeg*, *tütar*, *neiu* jne. Nende nooruse rõhutamine on ka arusaadav, on ju need laulu minategelase eakaaslased, kes moodustavad talle kõige tähtsama kaaslaskonna. Noorele mehele (nagu ka hellale vennale) on suunatud suur osa lauludest, kuna tegemist on potentsiaalse abikaasaga. Tautoloogilisi ühendeid *noor neitsi* ja *neiu* kasutatakse lauludes, kus (ealiselt vanem) külatühiskond pöördub tütarlaste poole. Poegade ja tütarde noorust rõhutatakse lauludes, kus minategelase poole pöörduvad nende vanemad – isad ja emad, hellad eided ja targad taadid.²¹¹

5.2.3. Vaesed lapsed

Kod korpuses on *vaene*—*laps* üks produktiivsemaid²¹² sõnapaare, mille puhul ei ole päris arusaadav, kas tegemist on püsiva epiteedi-nimisõna ühenduse või liitsõnaga (orvu tähenduses). Jõh-Iis korpuses ei esine sõnad ühes värsis koos eeldataval arvul. Kõrvutise sõnapaarina esineb *vaene*—*laps* 47 korda (16.), potentsiaalse sõnapaarina 13 korda (pöördpaare ei ole). *laps* ja *vaene* on ühes värsis 57 korral, neist 46 korda *vaenelaps* (ka Jõh-Iis materjalis ei saa alati aru, kas see on “vaene laps” või “vaeslaps”), nt *ma tahan vahelt vaesta lasta*²¹³; *Meie kaksi vaestlasta*²¹⁴. 11 korda on kindlalt tegemist epiteedi-nimisõna ühendiga, täiend on lisatud mõnele liitsõnale, nt “vaene vaimulaps” vms, nt *Jäivad nälga vaesed lapsed, vaesed lapsed, lesed naesed, jäivad vaesed vaimulapsed, sulased jäid suuruseta*²¹⁵; *oh mina vaene põlgtud laps*²¹⁶. Ühel korral on vaene hoopis lapsevanem: *Mina vaene lastevangi, mina poigide emake*²¹⁷.

vaene esineb täiendina ka teiste regilaulutegelaste puhul, nt *mina* — 26; *vaim* — 19; *vald* — 14; *mees* — 13; *tütar* — 12; *naine* — 11 jne. *laps* on ühes värsis 216 eri sõnatüvega, neist levinuim ongi *vaene*. Järgmine omadussõna on *alb*, millega koos esineb üksnes *laps* kümme korda, alati epiteedi-nimisõna seoses,

²⁰⁹ “Vana ja noor kosilane” H II 3, 610 (160).

²¹⁰ “Tänu mehe vanemaile” H II 1, 424/5 (590).

²¹¹ Vrd Karksi regilaulude pöördumisvormelite liigitusega Ü. Tedrel (1964b).

²¹² Sõnapaar esineb 27 korda, kõrvutiste sõnapaaride seas 5., kõikide sõnapaaride seas 7. kohal.

²¹³ “Vahelt vaene” H II 1, 277 (409).

²¹⁴ “Kaks vaeslast” H II 1, 238 (350).

²¹⁵ “Ori taevas” H II 1, 349/51 (503).

²¹⁶ “Põlatu soldatiks” H II 8, 78 (1).

²¹⁷ “Vaene lastevang” H II 1, 421 (584).

tähenduses “mina alb laps” jms, nt *alva lapse laulusida*²¹⁸; *Mina eide alba lapsi*²¹⁹.

Levinuim *lapse* täiend on *vaene* ja vastupidi – *vaese* levinuim põhisõna on *laps*. Seega on regilauludes *vaene*–*laps* püsivalt ühendatud sõnaühend, mis on kas liitsõna või epiteedi-nimisõna ühend (võimalik, et epiteedi-nimisõna püsivast ühendusest tulenev liitsõna).

5.3. Liitsõnad

Kõrvutiste sõnaühendite loendi abil on võimalik jälgida liitsõnade osiste vahelisi seoseid. Mind on huvitanud küsimus, kas liitsõnade osised moodustavad värsis püsivaid ühendusi ka muus kontekstis? Kui liitsõna osised esinevad kõrvutiste sõnapaaride loendis, on põhjust eeldada kas liitsõnalist ühendust või epiteedi-nimisõna ühendit. Kui samad osised esinevad ühtlasi potentsiaalsete sõnapaaride loendis, siis on põhjust oletada ka muid seoseid. Siinkohal peab kordama, et sõnapaaride loendid on moodustatud formaalselt ja ei pruugi kajastada nn tegelikkust, loendis toodud paarid ei pruugi värsides olla sisuliselt seotud. Kod ja Jõh-Iis korpuste kõrvutiste sõnapaaride “edetabeleid” võrreldes (vt Lisa 4) võib näha, et Jõh-Iis valimis on palju rohkem liitsõnalisi sõnapaare, nt 9. *peremees*, 19. *õunapuu*, 38. *perenaine*, 39. *heinamaa*, 42. *käsivars*, 45. *peiupoiss*, 47. *sõjamees*.

Artikli Lisas 5 on esitatud Jõh-Iis korpuse levinuimad (arvatavad) liitsõnad, s.t kõrvutised sõnapaarid, mis võiks olla liitsõnad, nende osised pöördjärjestuses ja potentsiaalsete sõnapaaridena.²²⁰ Osa neist esinevad ainult kõrvutiste sõnapaaridena ja ka tegelikkuses esinevad vaid liitsõnadena, nt *õunapuu*, *täilaud*, *kuldtiib*. Aga näiteks liitsõna *heinamaa* potentsiaalne paar tuleb tüvekordust sisaldavast värsist “heinputk heinamaalt”; liitsõna *pilliroog* pöördjärjestuses paar esineb värsis “nii kui Rootsi roopill”; *peiupoiss* on liitsõna vaid neljas värsis, esinedes enamasti hoopis nimisõna ja sünonüümi ühendina “peiukene, poisikene”.

5.3.1 Peremees

Kod korpuses ei ole *pere*–*mees* kuigi levinud sõnaühend,²²¹ sõnapaar esineb üksnes liitsõnana (Saarlo 2002: 193–194). Jõh-Iis korpuses esineb kõrvutine sõnapaar *pere*–*mees* 60 korda (9.), pöördjärjestuses 24 korda; potentsiaalne sõnapaar *pere*–*mees* 24 korda, pöördjärjestuses 1 kord.

²¹⁸ “Laulud tööle õpitud” H III 1, 457/8 (5).

²¹⁹ “Halvad rõivad” H II 1, 558 (729).

²²⁰ Vrd Kod valimi liitsõna-tabeliga, Saarlo 2002: 200–201.

²²¹ Kõrvutine sõnapaar *pere*–*mees* esineb 8 korda, pöördjärjestuses 3 korda; potentsiaalne sõnapaar *pere*–*mees* 3 korda. Pöördjärjestuses ja potentsiaalsed paarid tulevad värsisisisest kordusest, tegelikult liitsõna *peremees* esineb 10 korral, 6 värsis.

pere ja *mees* on ühes värsis 36 korral,²²² 23 värssi põhinevad värsisisesel kordusel, mis koosneb põhisõnast ja selle deminutiivsest kordusest. Osa neist värssidest on pöördumisvärssid (nt mardilauludes), suurem osa kuuluvad paralleelvärsipaari “peremees, peremehike, perenaine, naisuke”. Ühes laulus on tegu lihtsa sõnakordusega *Peremies, peremies*²²³. 11 värssi liitsõnaga *peremees* esineb muudes värsitüüpides, nt *Lasti peremees põrgu tulla*²²⁴; *Peremehel peened mõtted*²²⁵. Ainult ühel korral moodustub sõnatüvedest muu kombinatsioon, “peremees + pere”: *tere peremies ja pere*²²⁶.

Seega, sõnapaar *pere—mees* käitub Jõh-Iis valimis samamoodi nagu Kodaveres, moodustades liitsõna, muud sõnapaaride loendis esinevad võimalused tulenevad värsisisesest tüvekordusest.

Võrdluseks võiks tuua sõnapaari *pere—naine*, mis ei ole üldse nii püsivalt liitsõnalisel seoses. Sõnatüved *pere* ja *naine* esinevad ühes värsis 45 korral. 34 värsis sisaldub liitsõna *perenaine*, nt *Mina aga petsin perenaise*²²⁷; neist 23 värssi sisaldavad liitsõna ja tüvekordust “perenaine, naisukene”, tihti on tegemist pöördumisega, sageli paralleelvärsipaariga koos *peremehega*. 11 värsis ei ole tegemist liitsõnaga, vaid värsitüüpidega “naine pere pidama” ja “pere ütles peksa naine”, nt *naisel ma pere pidasin*²²⁸; *Pere aga ütles: Peksa naist*²²⁹. Seega sõnapaari *pere—naine* puhul kasutatakse ka muid ühendeid peale liitsõna. Tekib küsimus, kas viimastel juhtudel pole tegemist alliteratsiooniühenditega *pere—pida* ja *pere—peks*. *pere—pida* esineb vaid neljas värsis, mis kõik pärinevad samast värsitüübist “naisega pere pidamine”. *pere—peks* esineb 16 värsis, millest seitse kuuluvad värsitüüpi “pere ütles peksa naine” ja ülejäänud (v.a üks värs) leiduvad kõik samades lauludes vastuseks peksmisettepanekule. Seega on ka *naisel* neis värssides sisuline tähtsus (mitte üksnes allitereerival sõnaühendil), ta ei ole suvaliselt asendatav tegelane.

Kokkuvõttes on nii *mees* kui *naine* perega sisuliselt äärmiselt seotud. Kui *mees* esineb samas värsis sõnaga *pere*, siis moodustub alati liitsõna *peremees*. Sama kehtib ka *naise* kohta, enamasti moodustub liitsõna *perenaine*, kuid siiski on ka võimalus, et liitsõna ei moodustata. See tähendab, et mees kuulub alati perekonda, naine võib aga ülejäänud perele ka vastanduda. Viimased näited on pärit lauludest, mida esitati noore abielumehe seisukohast. Sellisel juhul moodustavad perekonna mehe vanemad ning noor abielunaine on sisse toodud, võõras ja perele vastanduv.

²²² Sõnapaaride ja värsside arvu suur vahe tuleb värsisisesest kordusest.

²²³ “Hiir orasel” H III 12, 41 (31).

²²⁴ “Ori taevas” H II 1, 349/51 (503).

²²⁵ “Viltu” H II 37, 719/20 (16).

²²⁶ “Pulmamaja teretamine” H II 37, 716 (11).

²²⁷ “Sulase kättemaks” H II 1, 299 (445).

²²⁸ “Ting, hobu, naine” H II 37, 280 (12).

²²⁹ “Ting, hobu, naine” H II 37, 296/7 (8).

5.3.2. Sõjamees

Kod korpuses on *sõda—mees* suhteliselt haruldane sõnapaar²³⁰, mis moodustab peamiselt liitsõnu ja esineb vaid ühes laulutüübis “Venna sõjalugu” (Saarlo 2002: 194). Jõh-Iis korpuses on sõnapaar tunduvalt produktiivsem: kõrvutine sõnapaar *sõda—mees* esineb 32 korda, pöördjärjestuses 14 korda; potentsiaalne sõnapaar *mees—sõda* 1 kord.

sõda ja *mees* esinevad koos 39 värsis, neist liitsõna *sõjamees* tuleb ette 25 värsis, nt *sõame’e saapad jalassa*²³¹; *sõjameeste sõrmeluista*²³²; *sõsarad sõamehesta*²³³. 14 värsis ei ole sõnad seotud liitsõnaks, nt *Enam on sõjas meeste päida*²³⁴; *kas päästab mehe sõasta*²³⁵; *Meie mees, kes sõtta läks*²³⁶. Seega, sarnaselt Kod valimiga moodustuvad sõnatüved *sõda* ja *mees* enamasti liitsõnu, kuid tunduvalt rohkem on võimalikud ka muud seosed.

sõda—mees esineb Jõh-Iis korpuses kolmes laulutüübis, esiteks muidugi “Venna sõjaloos”, kus kirjeldatakse sõjast naasnud venna muutunud välimust (“see ei ole minu poeg/vend, vaid sõjamees” jne) ning sõjaõudusi (“enam on sõjas meeste päid kui on soos mättaid” vms); teiseks, laulutüübi “Harja otsimine” motiivis “Mõök merest” kirjeldatakse mõõga saamist (mõök on tehtud “sõjameeste sõrmeluudest”) ja sõjaõudusi (“enam on sõjas meeste päid...”). Kolmandaks esineb sõnapaar kahel korral laulutüübis “Ema ei viinud vette”, kus kirjeldatakse, keda oodati emal sündivat, ja loomulikult on oodatud meessoost järeltulijad (sh sõjamehed).

sõda esineb Jõh-Iis korpuses 184 korral (68.), ja on ühes värsis koos 104 eri sõnatüvega. Isikutest, keda koos *sõjaga* ühes värsis mainitakse, on *mees* esimene (üldse kõigist sõnatüvedest eelneb sellele vaid *olema*), järgneb *naine* 15 korda, *poeg* ja *sõsar* vaid kolm korda. *naine—sõda* esineb vaid laulutüübis “Venna sõjalugu”, enamasti ühetüübilises värsirühmas, küsimuse-vastuse vormis: “Kas on sõjas naine armas? Ei ole sõjas naine armas, vaid mõök on armas jne”. Vaid üks värss on erinev: kirjeldatakse sõjasõnumit ja arutletakse, kes sõtta läheb – jõutakse järeldusele, et mitte naised ei käi sõjas, vaid ikka mehed: *vähä on neid sõassa, kus õle naisija sõassa* [---] *Enam on neid sõassa, kus on miessi sõassa*²³⁷. Viimases näites avaldub kokkuvõtlikult sõnapaari tähendus: *sõda* on seotud meestega, muud seosed on vähesed ja pigem välis-
tavad – naised ei käi sõjas. Teemaatilisel on sõnapaaril võimalik esineda vaid vähestes laulutüüpides (motiivides), ikka sõjaga seotuna.

²³⁰ Kõrvutine sõnapaar *sõda—mees* 5 korda, pöördjärjestuses 6 korda; potentsiaalne sõnapaar *sõda—mees* 1 kord.

²³¹ “Venna sõjalugu” H III 1, 219/22 (17).

²³² “Harja otsimine” H II 37, 343/4 (11).

²³³ “Ema ei viinud vette” H II 1, 530/1 (699).

²³⁴ “Harja otsimine” H II 37, 343/4 (11).

²³⁵ “Venna sõjalugu” H II 1, 445/6 (610).

²³⁶ “Venna sõjalugu” H III 1, 519/20 (9).

²³⁷ “Venna sõjalugu” H II 1, 576/8 (754).

5.3.3. Laulukukk

Kod korpuses on sõnade *kukk* ja *laul* koosesinemisel ühes värsis selge vahe *laulukukel* ja *kuke laulmisel*²³⁸ (vt Saarlo 2002: 195). Jõh-lis korpuses on mõlemat sõnatüve tunduvalt vähem,²³⁹ ka nende koosesinemus on ootamatult väike: kõrvutine sõnapaar *laul—kukk* esineb 5 korda, pöördjärjestuses 3 korda, potentsiaalne sõnapaar *kukk—laul* 4 korda.

kukk ja *laul* esinevad ühes värsis 12 juhul, kordagi pole tegemist liitsõnaga “laulukukk”, vaid “kukk laulab”, nt *vahest kukk vara laulab*²⁴⁰; *õe lakkas laulas kukke*²⁴¹; *ütleb kuked laulamaie*²⁴². Ühel korral on tegemist kukelauluga: *Ära kuula kukke laulu*²⁴³.

Jõh-lis korpuses on tegemist ainult kuke laulmisega. Küll aga on kukk üks levinumaid lauljaid kui selliseid (vt eespool pt 3.3.), niisiis on nende sõnade ühendus suhteliselt püsiv, mis annab võimaluse/ajendi ka liitsõnade tekkimiseks.

6. Kokkuvõtteks

Regilaulutekstide sõnavara ja sõnaühendite uurimise kvantitatiivne meetod kätkeb endas regilaulude keele tundmaõppimisel mitmesuguseid võimalusi. Üks esimesi tingimusi stereotüüpia määramisel ongi sõnade ja sõnaühendite sageduse hindamine, milleks annavad võimaluse ühtlustatud sõnatüvedest lähtuvad, eri meetoditega (alliteratsiooni, parallelismi ja värsis paiknemise alusel) moodustatud sõnaühendite loendid. Silmas peab aga pidama, et need loendid on formaalsed, neis kokkukuuluvad sõnad ei pruugi sisuliselt seostuda regilaulude värsisides. Sõnaühendite sagedus annab üksnes eelduse oletada nende stereotüüpsust, tegelik hindamine tuleb siiski teha uurijal kvalitatiivse analüüsi käigus sõnaühendite tähendusi analüüsides.

Käesoleva artikli eesmärk oli ennekõike kasutada Kodavere regilauluvalimi peal katsetatud kvantitatiivset meetodit muul regilaulumaterjalil. Artikli kirjutamise ajal oli kõige käepärasem Jõhvi-lisaku “Vana kandle” arvutikäsikiri, millest valisin Kodavere valimi eeskujul J. Hurda kogude laulud. Artiklis võrdlesin Kodavere materjalis levinud sõnaühendite esinemust Jõh-lis lauludes, jälgides eelkõige leksikaalset stereotüüpia, s.t alliteratsiooni- ja parallelismiühendeid ja muid sõnapaare (väljendverbe, epiteedi-nimisõna ühendeid, liitsõnu ja nende osiseid). Lisaks kvantitatiivsele analüüsile võrdlesin ka sõnaühendite tähendusi kummaski korpuses.

Kahe korpuse sõnaühendite esinemust vaadeldes võib järeldada, et valdavalt on sõnade ja sõnaühendite levik suhteliselt sarnane, s.t Kod materjalis levinud

²³⁸ Vastavalt 5 ja 6 värsis.

²³⁹ Kod: *kukk* 25 korda, *laul* 119; Jõh-lis: *kukk* 43 (1,7*), *laul* 334 (2,8*).

²⁴⁰ “Löö silmad Sõela peale!” H II 8, 179.

²⁴¹ “Palve sakstele” H III 1, 93/4 (1).

²⁴² “Vana ja noor kosilane” H II 3, 610 (160).

²⁴³ “Löö silmad Sõela peale!” H II 8, 179.

sõnaühendid on seda ka Jõh-Iis materjalis. Samuti on sõnaühendid enamasti sama püsivad (nii nt on lapsed vaesed ja mehed noored nii Kod kui ka Jõh-Iis lauludes). Keelelistest ja ka muudest põhjustest tingitult on aga sõnaühendite esinemus kohati sootuks erinev. Kõige rohkem erinevusi tuli ilmsiks alliteratsiooniliste sõnaühendite esinemissageduses. Veel võib tuua näiteks Kod materjali põhjal otsustades regilaulule omasena tundunud epiteedi-nimisõna ühendi *hell veli*, mis Jõh-Iisaku materjalis on äärmiselt vähe levinud, seal asendab seda sõnaühendit hoopis *hell vend* (ja *veli* on hoopis *väike*). Niisamuti asendub üldkeeleski tavaline paralleelpaar *isa-ema* Jõh-Iis lauludes tihti *eide-taadiga*, kusjuures funktsionaalse sarnasuse kõrval on sõnapaaridel vormilisi erinevusi.

Artiklis analüüsitud Kod ja Jõh-Iis sõnaühendite tähendus on mõlemas korpuses sarnane. Regilaulude sõnaühendite tähendusi muude tekstikorpuste omadega võrreldes saab teha mõningaid üldisemaid kokkuvõtteid. Esiteks: vaadeldes regilaulude sõnaühendite seoseid tavakeele fraseologismidega, võib esmapilgul märgata sarnasusi, kuid lähemal uurimisel ilmnevad erinevused. Näiteks parallelismipaar *liha* ja *veri* esineb nii regilauludes kui tavakeeles, kuid selle tähendus on erinev: tavakeeles märgib see kujund esmajoones sugulast, regilauludes aga tähistab kriitilist ja ebaloomulikku situatsiooni. Abiellumisega seotud sõnapaarid *naist võtma* ja *mehele minema* jms on ka tavakeeles idiomatilised väljendverbid, kuid nende koostisosade kasutamisel on ka muid võimalusi (naine võtab midagi, mees läheb kuhugi jne). Regilauludes kasutatakse nii idiomatilisi väljendeid kui ka muid võimalusi, kuid erandlikult on sõnatüved *naine*—*võt* seotud üksnes idiomatiliselt, abiellumise tähenduses.

Teiseks: regilauludes stereotüüpsed sõnaühendid võivad kajastada ka regilaulude-aegset reaalsust. Nii näiteks alliteratsioonipaar *kiri*—*kinnas* ei leia sagedast kasutamist mitte üksnes alliteratiivse seose tõttu, vaid ka seetõttu, et kirjatud kinnastel oli ka nn päriselus oluline märgiline roll. Sõnapaaride *pere*—*mees* ja *pere*—*naine* erinev esinemine värssides (üksnes liitsõnana ning nii liitsõnana kui muudes seostes) võib kajastada sotsiaalset olukorda, kus (*pere*)mees kuulus alati perekonna hulka, naine võis (*miniana*) aga ülejäänud perele vastanduda.

Märkimisväärne on, et värsside leksikaalne koostis ei avalda nende funktsiooni. Nii ei saa formaalselt, epiteedi-nimisõna ühendite põhjal kindlaks määrata näiteks pöördumisvärse, kuna need võivad olla sarnased tegelasi kirjeldavate värssidega ja värsi funktsioon ilmneb alles kontekstist.

Kod materjali analüüsimisel esilekerkinud sõnaühendite võrdlus Jõh-Iis materjaliga õigustas ennast. Sarnasuste leidmine tõestas, et väljatöötatud meetod on usaldusväärne. Regilaulukorpuste sõnavara ja sõnaühendeid statistiliselt analüüsid on võimalik näha ühtset sõnavaralist tuuma ja sarnaseid sõnade ühendamiste tendentse. Erinevuste leidumine viitab aga sellele, et sama meetodiga on mõtet veel muudegi piirkondade regilaule läbi töötada.

Eri korpustes esinevad sarnase sageduse ja tähendusega stereotüüpsed sõnaühendid viitavad sellele, et nad võivad ka lauliku jaoks seotud ja seega laulude “tegemisel” olulised olla: kui kellelgi on midagi *käes*, siis need on *kindad*, kui

kindaid peab kirjeldama (kasvõi värsijalgade täitmiseks), siis on need loomulikult *kirjud*. Mingi sõna kasutamine loob assotsiatiivse seose teise sõnaga, millega ta “kokku kuulub”, sõnad ei ole värssi valitud üksnes juhuslikult ja/või regivärsi poeetilis-tehnilisi reegleid arvestades. Stereotüüpsed sõnaühendid ei ole üksnes laulude tüpologiseerimist segavad värssid (vrd Laugaste 1979: 19), vaid ütlevad midagi ka lauliku mõtlemise kohta laulu esitamise ajal.

Kasutatud kirjandus

- EKF = *Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas*. URL: <http://www.folklore.ee/justkui/>.
- ERIA = Ülo Tedre (toim.), *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. I–VI. Tallinn: Eesti Raamat 1969–1974. URL: <http://haldjas.folklore.ee/laulud/erla/index.html>.
- EVS = Vanasõnad. — *Eesti Ütlused. Andmebaas*. URL: <http://haldjas.folklore.ee/ri/date/robotid/leht1.html>.
- EÜ = Kõnekäänud ja fraseologismid. — *Eesti Ütlused. Andmebaas*. URL: <http://haldjas.folklore.ee/ri/date/robotid/leht3.html>.
- Hiiemäe, Mall 1998. Tähtpäevade aastaring. — *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 435–458.
- Kolk, Udo 1980. Regivärsi stereotüüpiast. — *Eesti rahvaluule žanriprobleemid. Töid eesti filoloogia alalt VII. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 528. Tartu, lk 25–46.
- Laugaste, Eduard 1962. Eesti regivärsi struktuuriküsimusi. — *Töid filoloogia alalt 1. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 117. Tartu, lk 25–70.
- Laugaste, Eduard 1979. Eesti regivärsi tüpologiseerimise alusest. — *Regivärss. Töid eesti filoloogia alalt VI. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, vihik 501. Tartu, lk 5–55.
- Leino, Pentti 1970. *Strukturaalinen alkusointu suomessa: folklorepohjainen tilastanalyysi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 298. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Moora, Aliise 1991. *Eesti talurahva vanem toit. 2. osa. Joogid, leib ja leivakõrvane*. Eesti Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut. Tallinn: Valgus.
- Ränk, Arvi 1996. *Etnograafiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Rüütel, Ingrid 1999. Varafolkloorsetelt vokaalžanridelt lauluni. III. — *Mäetagused*, nr 10, lk 90–105.
- Saarlo, Liina 1997. Regilaulude tükeldamisest. — *Maa ja ilm. Pro Folkloristica V*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 91–103.
- Saarlo, Liina 1999. Vormeliteooria ja regilaulude uurimine. — *Lohetapja. Pro Folkloristica VI*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 133–143.
- Saarlo, Liina 2000. Kodavere regilaulude vormelid. — “*Kust tulid lood minule...*” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 123–160.
- Saarlo, Liina 2000a. Valik vastuseid vormelite vallast — *Maa-alused. Pro Folkloristica VII*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 80–95.
- Saarlo, Liina 2001. Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet. — *Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 271–297.

- Saarlo, Liina 2002. Stüüvides stereotüüpiasse. — *Lemmeleht. Pro Folkloristica IX*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 181–201.
- Saarlo, Liina 2003. Korduvad kordused. — *Teekond. Pro Folkloristica X*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 150–170.
- Saarlo, Liina 2004. Põhi ja lõuna. Regilaulude piirkonnad Kodaveres. — *Regilaul – loodud või saadud?* Eesti Kirjandusmuuseum. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus. Tartu, lk 193–223.
- Tedre, Ülo 1964b. Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes. — *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV TA KKI, lk 52–84.
- Tesaurus*. URL: <http://ee.www.ee/Tesa/>.
- Troska, Gea ja Viires, Ants 1998. Sõogid ja joogid. — *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 345–366.
- TÜKK = *Tartu Ülikooli Eesti Keele Korpus*. URL: <http://www.cl.ut.ee/ee/corpusb/>.
- Väike murdesõnastik*. URL: <http://www.eki.ee/dict/vms/index.html.et>.
- Õim, Asta 1993. *Fraseoloogiasõnaraamat*. Tallinn: ETA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Õim, Asta. *Sõnonüümisõnastik*. Tallinn 1991.

Lisa 1. Kodavere ja Jõhvi-Iisaku korpuse 50 levinumat sõnattive.

	Kod		Jõh-lis	
1.	<i>on</i>	491	<i>on</i>	1972
2.	<i>mina</i>	259	<i>mina</i>	1431
3.	<i>ei</i>	238	<i>ei</i>	924
4.	<i>tule</i>	232	<i>see</i>	802
5.	<i>peal</i>	216	<i>saa</i>	780
6.	<i>see</i>	199	<i>tule</i>	739
7.	<i>veli</i>	194	<i>peal</i>	682
8.	<i>mu</i>	164	<i>mees</i>	550
9.	<i>maa</i>	162	<i>kui</i>	540
10.	<i>saa</i>	157	<i>naine</i>	502
11.	<i>ma</i>	152	<i>lähe</i>	473
12.	<i>lähe</i>	148	<i>mis</i>	467
13.	<i>mees</i>	148	<i>mu</i>	449
14.	<i>mis</i>	148	<i>maa</i>	435
15.	<i>kui</i>	147	<i>me</i>	429
16.	<i>naine</i>	137	<i>teha</i>	415
17.	<i>alla</i>	136	<i>tuua</i>	412
18.	<i>võt</i>	129	<i>siis</i>	397
19.	<i>teha</i>	127	<i>ja</i>	385
20.	<i>laul</i>	119	<i>pane</i>	363
21.	<i>neiu</i>	118	<i>ma</i>	355
22.	<i>ära</i>	114	<i>eit</i>	350
23.	<i>kodu</i>	113	<i>kodu</i>	350
24.	<i>me</i>	113	<i>alla</i>	339
25.	<i>siis</i>	111	<i>kus</i>	339
26.	<i>ema</i>	107	<i>laul</i>	334
27.	<i>kus</i>	107	<i>noor</i>	329
28.	<i>teine</i>	103	<i>kuld</i>	323
29.	<i>seal</i>	99	<i>võt</i>	320
30.	<i>obu</i>	98	<i>poiss</i>	312
31.	<i>pea</i>	94	<i>sina</i>	309
32.	<i>kuld</i>	92	<i>pea</i>	307
33.	<i>tuua</i>	91	<i>vii</i>	285
34.	<i>käsi</i>	88	<i>söö</i>	283
35.	<i>poiss</i>	88	<i>tütar</i>	274
36.	<i>and</i>	87	<i>laps</i>	255
37.	<i>laps</i>	87	<i>and</i>	249
38.	<i>noor</i>	87	<i>need</i>	249
39.	<i>pane</i>	87	<i>vesi</i>	245
40.	<i>söö</i>	87	<i>käsi</i>	243
41.	<i>tütar</i>	85	<i>vend</i>	242
42.	<i>vii</i>	85	<i>obu</i>	241
43.	<i>kes</i>	84	<i>päev</i>	240
44.	<i>kolm</i>	84	<i>ära</i>	235
45.	<i>isa</i>	81	<i>seal</i>	234
46.	<i>käi</i>	81	<i>ju</i>	233
47.	<i>nenn</i>	80	<i>teine</i>	230
48.	<i>sa</i>	77	<i>puu</i>	229
49.	<i>küla</i>	75	<i>isa</i>	225
50.	<i>ell</i>	73	<i>mine</i>	225

Lisa 2. Kodavere ja Jõhvi-Iisaku korpuse 50 levinumat 1) alliteratsioonitüve ja 2) alliteratsioonühendit.

1) Kod		Jõh-Iis		2) Kod		Jõh-Iis		
1.	<i>on</i>	217	<i>on</i>	936	<i>ei-on</i>	25	<i>ei-on</i>	86
2.	<i>ei</i>	145	<i>ei</i>	494	<i>veli-veli</i>	23	<i>tule-tunne</i>	55
3.	<i>veli</i>	106	<i>saa</i>	470	<i>mis-mina</i>	22	<i>on-on</i>	52
4.	<i>saa</i>	86	<i>mina</i>	357	<i>neiu-noor</i>	16	<i>see-saa</i>	45
5.	<i>kuld</i>	83	<i>kuld</i>	273	<i>tule-tunne</i>	15	<i>neitsi-noor</i>	44
6.	<i>maa</i>	83	<i>mees</i>	269	<i>ei-ei</i>	14	<i>siis-saa</i>	38
7.	<i>isa</i>	75	<i>eit</i>	252	<i>laps-lind</i>	13	<i>ell-eit</i>	37
8.	<i>and</i>	70	<i>see</i>	251	<i>kiri-kinnas</i>	12	<i>mis-mina</i>	36
9.	<i>laul</i>	70	<i>tule</i>	238	<i>on-on</i>	12	<i>naine-naine</i>	35
10.	<i>tule</i>	69	<i>kodu</i>	233	<i>teine-teine</i>	12	<i>sest-saa</i>	30
11.	<i>mina</i>	67	<i>maa</i>	231	<i>ehk-ei</i>	10	<i>peiu-poiss</i>	29
12.	<i>mis</i>	67	<i>alla</i>	224	<i>laps-laul</i>	10	<i>väike-veli</i>	29
13.	<i>obu</i>	67	<i>laul</i>	214	<i>me-mees</i>	10	<i>mees-mees</i>	28
14.	<i>teha</i>	67	<i>pane</i>	212	<i>mis-me</i>	10	<i>mis-me</i>	28
15.	<i>alla</i>	66	<i>noor</i>	206	<i>see-saa</i>	10	<i>oot-oot</i>	28
16.	<i>kodu</i>	64	<i>and</i>	200	<i>püss-püüa</i>	9	<i>vii-vesi</i>	28
17.	<i>teine</i>	63	<i>teha</i>	194	<i>et-ei</i>	8	<i>et-on</i>	27
18.	<i>söö</i>	61	<i>mis</i>	188	<i>isa-ema</i>	8	<i>nuti-noor</i>	26
19.	<i>käsi</i>	59	<i>kallis</i>	180	<i>kuld-kroon</i>	8	<i>pere-pere</i>	26
20.	<i>mees</i>	59	<i>kuula</i>	173	<i>mai-mina-mini</i>	8	<i>ei-ei</i>	25
21.	<i>ema</i>	58	<i>peal</i>	173	<i>mis-ma</i>	8	<i>varsti-vasta</i>	25
22.	<i>kolm</i>	55	<i>isa</i>	171	<i>seis-sein</i>	8	<i>eit-eit</i>	24
23.	<i>käi</i>	54	<i>naine</i>	169	<i>ukk-uni</i>	8	<i>mina-mõist</i>	24
24.	<i>noor</i>	54	<i>kui</i>	167	<i>võrk-võt</i>	8	<i>mees-meel</i>	23
25.	<i>kiri</i>	53	<i>obu</i>	167	<i>kaup-kaer</i>	7	<i>mina-mine</i>	23
26.	<i>suur</i>	52	<i>ell</i>	160	<i>kuula-kosta</i>	7	<i>naine-noor</i>	23
27.	<i>pea</i>	49	<i>kari</i>	156	<i>kõrts-külg</i>	7	<i>piht-peen</i>	23
28.	<i>see</i>	49	<i>käsi</i>	152	<i>naine-noor</i>	7	<i>seal-saa</i>	23
29.	<i>võt</i>	49	<i>ale</i>	150	<i>parem-pane</i>	7	<i>töö-teha</i>	23
30.	<i>me</i>	48	<i>poiss</i>	150	<i>seal-saa</i>	7	<i>saa-saa</i>	22
31.	<i>ära</i>	48	<i>siis</i>	148	<i>teha-ta</i>	7	<i>kohe-kosta</i>	21
32.	<i>kari</i>	47	<i>tuua</i>	145	<i>vene-veere</i>	7	<i>kus-kubjas</i>	21
33.	<i>laps</i>	45	<i>käi</i>	144	<i>äi-ämm</i>	7	<i>mina-mina</i>	21
34.	<i>kand</i>	44	<i>tuba</i>	144	<i>ell-ein</i>	6	<i>aja-ani</i>	20
35.	<i>pane</i>	44	<i>suur</i>	143	<i>isa-obu</i>	6	<i>kuld-koppel</i>	20
36.	<i>lind</i>	43	<i>aja</i>	135	<i>isa-üttele</i>	6	<i>pane-peal</i>	20
37.	<i>neiu</i>	43	<i>teine</i>	134	<i>ise-on</i>	6	<i>ainus-ale</i>	19
38.	<i>küla</i>	41	<i>söö</i>	131	<i>kaasa-kamber</i>	6	<i>ehk-on</i>	19
39.	<i>peal</i>	41	<i>õu</i>	130	<i>kinnas-käsi</i>	6	<i>ei-eit</i>	19
40.	<i>siis</i>	41	<i>kus</i>	129	<i>küla-kuula</i>	6	<i>laps-laul</i>	19
41.	<i>vii</i>	41	<i>pea</i>	128	<i>löö-laps</i>	6	<i>on-ori</i>	19
42.	<i>sõda</i>	40	<i>vesi</i>	128	<i>maks-mantel</i>	6	<i>ots-on</i>	19
43.	<i>kaks</i>	39	<i>kasva</i>	127	<i>naine-naine</i>	6	<i>viimane-välja</i>	19
44.	<i>poiss</i>	39	<i>kael</i>	126	<i>oh-ärts-ärta</i>	6	<i>mis-ma</i>	18
45.	<i>seal</i>	39	<i>küla</i>	126	<i>ohjad-õun</i>	6	<i>mis-mets</i>	18
46.	<i>kasva</i>	38	<i>ori</i>	125	<i>part-paju</i>	6	<i>need-neiu</i>	18
47.	<i>kus</i>	38	<i>ani</i>	124	<i>siis-saa</i>	6	<i>oma-on</i>	18
48.	<i>tuua</i>	38	<i>me</i>	124	<i>sõda-sõda</i>	6	<i>puri-puu</i>	18
49.	<i>mu</i>	37	<i>päev</i>	123	<i>sõda-sõna</i>	6	<i>vaata-vaata-vald</i>	18
50.	<i>naine</i>	37	<i>kiik</i>	122	<i>tuli-tuba</i>	6	<i>ale-alla</i>	17

Lisa 3. Kodavere ja Jõhvi-lisaku korpuse 50 levinumat 1) parallelismitüve ja 2) parallelismihendit.

1) Kod		Jõh-lis		2) Kod		Jõh-lis		
1.	ema	83	mees	242	ema-nenn	20	eit-taat	71
2.	laul	70	tule	225	isa-ema	19	tule-tunne	51
3.	mees	70	laul	218	üks-teine-kolm	17	mõist-kosta	44
4.	obu	69	obu	191	müü-kaup	13	üks-teine-kolm	39
5.	naine	62	söö	179	mees-kaasa	12	mees-naine	36
6.	veli	62	kuld	176	söö-joo	12	isa-ema	32
7.	isa	59	isa	167	tütar-laps-lind	12	söö-joo	32
8.	söö	55	eit	160	isa-veli	11	kuula-kosta	28
9.	maa	54	naine	157	vii-kand	11	alla-peal	27
10.	pea	54	kodu	156	iir-kass	10	kuld-õbe	27
11.	kuld	48	teha	151	kuu-päev	10	mees-poiss	26
12.	tule	47	maa	150	ema-audu	9	arm-kallis	24
13.	lind	46	pea	150	mina-tütar	9	kodu-maja	24
14.	käsi	45	tütar	145	tule-tunne	9	suur-lai	23
15.	joo	43	vesi	145	äi-ämm	9	peiu-poiss	22
16.	kiri	43	tuba	139	ärta-proua	9	öö-päev	22
17.	kand	41	pane	136	kurg-teder-vares-arak	8	itk-ale	21
18.	jalg	41	joo	135	mina-vene	8	kodu-õu	21
19.	vesi	41	poiss	135	otsi-katsu	8	suga-täi-laud	21
20.	küla	40	ema	132	sõda-kodu	8	mees-obu	20
21.	and	39	päev	131	tapa-ukk	8	tule-saa	20
22.	poiss	38	saa	125	õu-värav	8	saa-jääd	19
23.	tütar	38	kallis	124	kuula-kosta	7	tüdi-väsi	19
24.	veere	38	teine	123	küla-vald	7	viis-kuus	19
25.	kodu	37	ale	117	noor-uni	7	mees-kaasa	18
26.	päev	37	laps	113	obu-ratsu	7	meie-vald	18
27.	vii	37	käsi	111	ori-vaene	7	oot-vaata	18
28.	võt	37	suur	109	pikk-lai	7	pere-talu	18
29.	katsu	34	vii	109	suvi-talv	7	vii-kand	18
30.	neiu	34	taat	108	tee-maa	7	kivi-paas	17
31.	teha	34	õu	107	toim-lõim	7	meri-laine	17
32.	vene	34	mina	106	eit-taat	6	kõrge-kauge	16
33.	mina	33	kasva	105	kubjas-kilter	6	laul-lugu	16
34.	noor	33	tuua	104	maa-ase	6	lingu-lang	16
35.	sõda	33	kand	102	mees-naine	6	kii-las	15
36.	kasva	32	veere	100	mees-obu	6	kiik-laake	15
37.	kinnas	31	vend	100	peiu-kaasa	6	kubjas-kilter	15
38.	alla	30	alla	98	püss-võrk	6	naine-kaasa	15
39.	käi	30	kolm	97	püüa-võt	6	nut-ale	15
40.	nenn	30	ani	96	riit-katus-aken	6	põlv-elm	15
41.	peal	30	katsu	96	sõda-vaen	6	tuba-kamber	15
42.	saa	30	peal	96	sõna-kära	6	vii-pane	15
43.	sõsar	30	võt	95	tants-veere	6	õu-värav	15
44.	vald	30	jalg	94	tunne-loe	6	elt-kallis	14
45.	kivi	29	käi	94	võt-katsu	6	oida-kaitse	14
46.	kaasa	28	all	92	ärts-kuld-kroon	6	on-käi	14
47.	kari	28	puna	92	ätt-nenn	6	isa-vend	13
48.	suur	28	ärg	91	isa-ema-veli-sõsar	5	kukku-laul	13
49.	tunne	27	saks	90	jumal-maarja	5	mina-tütar	13
50.	laps	26	kari	89	kukku-laul	5	sees-peal	13

Lisa 4. Kodavere ja Jõhvi-lisaku korpuse 50 levinumat sõnapaari: 1) kõrvutised sõnapaarid, 2) mittekõrvutised e potentsiaalsed sõnapaarid, 3) kõik sõnapaarid.

1) Kod		Jõh-lis		2) Kod		Jõh-lis		3) Kod		Jõh-lis		
1.	<i>ell-veli</i>	44	<i>ei-on</i>	117	<i>veli-veli</i>	23	<i>kus-saa</i>	66	<i>ell-veli</i>	44	<i>see-on</i>	137
2.	<i>ei-on</i>	31	<i>see-on</i>	100	<i>on-on</i>	19	<i>on-on</i>	58	<i>ei-on</i>	36	<i>ei-on</i>	136
3.	<i>mu-on</i>	27	<i>kus-see</i>	89	<i>mis-mina</i>	17	<i>mina-eit</i>	49	<i>mu-on</i>	34	<i>kus-see</i>	103
4.	<i>mis-on</i>	24	<i>mis-on</i>	73	<i>tule-tunne</i>	17	<i>tule-tunne</i>	48	<i>kas-on</i>	27	<i>kus-saa</i>	93
5.	<i>vaene-laps</i>	24	<i>mina-ell</i>	70	<i>võt-naine</i>	15	<i>mina-kosta</i>	46	<i>mis-mina</i>	26	<i>kui-ei</i>	89
6.	<i>kas-on</i>	23	<i>kas-on</i>	69	<i>ei-ei</i>	14	<i>saa-saa</i>	46	<i>mis-on</i>	26	<i>pere-meess</i>	84
7.	<i>ema-nenn</i>	20	<i>noor-meess</i>	66	<i>ei-naine</i>	13	<i>ei-ei</i>	45	<i>vaene-laps</i>	24	<i>kui-on</i>	82
8.	<i>see-on</i>	20	<i>kui-ei</i>	65	<i>kus-seal</i>	13	<i>mõist-kosta</i>	42	<i>see-on</i>	23	<i>mis-on</i>	82
9.	<i>veli-ell</i>	20	<i>pere-meess</i>	60	<i>on-peal</i>	13	<i>see-saa</i>	40	<i>veli-veli</i>	23	<i>ei-mina</i>	80
10.	<i>kus-on</i>	19	<i>kui-on</i>	57	<i>tütar-lind</i>	13	<i>söö-joo</i>	40	<i>kui-on</i>	22	<i>see-mina</i>	80
11.	<i>kui-on</i>	18	<i>ju-tule</i>	56	<i>kui-and</i>	11	<i>on-teha</i>	39	<i>võt-naine</i>	22	<i>kas-on</i>	77
12.	<i>noor-meess</i>	18	<i>on-mina</i>	52	<i>see-laul</i>	11	<i>mis-saa</i>	38	<i>kus-on</i>	21	<i>mina-ell</i>	73
13.	<i>kus-see</i>	17	<i>ei-mina</i>	50	<i>see-mina</i>	11	<i>see-mina</i>	38	<i>on-on</i>	21	<i>on-mina</i>	71
14.	<i>mis-sa</i>	17	<i>mis-sa</i>	48	<i>tule-veli</i>	11	<i>see-on</i>	37	<i>ema-nenn</i>	20	<i>noor-meess</i>	68
15.	<i>mis-seal</i>	17	<i>kes-see</i>	47	<i>vii-maa</i>	11	<i>tule-kodu</i>	37	<i>veli-ell</i>	20	<i>on-on</i>	64
16.	<i>neiu-noor</i>	16	<i>vaene-laps</i>	47	<i>kus-jääd</i>	10	<i>kubjas-saa</i>	36	<i>tule-tunne</i>	19	<i>pere-naine</i>	64
17.	<i>ei-ma</i>	15	<i>laud-peal</i>	45	<i>mis-itk</i>	10	<i>oot-rahvas</i>	36	<i>ei-saa</i>	18	<i>tule-kodu</i>	63
18.	<i>kui-ei</i>	15	<i>siis-saa</i>	45	<i>mis-me</i>	10	<i>saa-naine</i>	36	<i>ei-tule</i>	18	<i>ju-tule</i>	61
19.	<i>ei-võida</i>	14	<i>õun-puu</i>	45	<i>oh-mina</i>	10	<i>vaata-rahvas</i>	36	<i>noor-meess</i>	18	<i>vaene-laps</i>	60
20.	<i>seal-saa</i>	14	<i>neitsi-noor</i>	44	<i>saa-naine</i>	10	<i>on-naine</i>	35	<i>see-mina</i>	18	<i>kus-on</i>	59
21.	<i>aud-peal</i>	13	<i>ei-saa</i>	43	<i>see-ei</i>	10	<i>mina-veli</i>	33	<i>kui-ei</i>	17	<i>saa-naine</i>	57
22.	<i>ei-saa</i>	13	<i>ell-eit</i>	43	<i>siis-küla</i>	10	<i>on-mets</i>	33	<i>kus-see</i>	17	<i>tule-tunne</i>	57
23.	<i>kui-ma</i>	13	<i>seal-saa</i>	43	<i>siis-sõda</i>	10	<i>pane-peal</i>	33	<i>mis-sa</i>	17	<i>kubjas-saa</i>	56
24.	<i>laps-lind</i>	13	<i>vii-mina</i>	43	<i>söö-joo</i>	10	<i>meess-meess</i>	31	<i>mis-seal</i>	17	<i>mis-saa</i>	56
25.	<i>seal-ma</i>	13	<i>kui-see</i>	42	<i>alla-peal</i>	9	<i>on-meess</i>	31	<i>on-tütar</i>	17	<i>mina-eit</i>	55
26.	<i>tütar-laps</i>	13	<i>kus-on</i>	42	<i>isa-ema</i>	9	<i>ei-mina</i>	30	<i>seal-saa</i>	17	<i>on-meess</i>	52
27.	<i>kiri-kinnas</i>	12	<i>see-mina</i>	42	<i>kus-need</i>	9	<i>kus-kubjas</i>	30	<i>neiu-noor</i>	16	<i>siis-saa</i>	52
28.	<i>kui-see</i>	12	<i>ell-vend</i>	41	<i>mai-mini</i>	9	<i>pere-naine</i>	30	<i>oh-mina</i>	16	<i>ei-saa</i>	51
29.	<i>meess-noor</i>	12	<i>või-on</i>	41	<i>meess-obu</i>	9	<i>see-meess</i>	30	<i>on-kodu</i>	16	<i>mis-mina</i>	51

Lisa 4. (Järg)

	1) Kod	
30.	<i>su-on</i>	12
31.	<i>ei-tule</i>	11
32.	<i>kes-on</i>	11
33.	<i>kui-lähe</i>	11
34.	<i>kui-tule</i>	11
35.	<i>laud-peal</i>	11
36.	<i>siis-lähe</i>	11
37.	<i>tule-mu</i>	11
38.	<i>tõus-üles</i>	11
39.	<i>või-on</i>	11
40.	<i>ein-maa</i>	10
41.	<i>kes-ei</i>	10
42.	<i>kes-mina</i>	10
43.	<i>kui-mina</i>	10
44.	<i>miks-su</i>	10
45.	<i>naine-noor</i>	10
46.	<i>oh-mai</i>	10
47.	<i>oh-mu</i>	10
48.	<i>üks-on</i>	10
49.	<i>ei-and</i>	9
50.	<i>kas-see</i>	9

	Jõh-lis	
	<i>üks-on</i>	41
	<i>küll-on</i>	39
	<i>mis-sina</i>	38
	<i>tule-vastu</i>	38
	<i>ei-tule</i>	37
	<i>tõus-üles</i>	35
	<i>kohe-kosta</i>	34
	<i>on-sõda</i>	34
	<i>pere-naine</i>	34
	<i>ein-maa</i>	33
	<i>kui-mina</i>	33
	<i>me-on</i>	33
	<i>käsi-vars</i>	32
	<i>mis-mina</i>	32
	<i>on-me</i>	32
	<i>peiu-poiss</i>	32
	<i>siis-on</i>	32
	<i>sõda-mees</i>	32
	<i>ja-siis</i>	31
	<i>mina-väike</i>	31
	<i>seal-mina</i>	31

	2) Kod	
	<i>on-mina</i>	9
	<i>on-naine</i>	9
	<i>on-seal</i>	9
	<i>saa-saa</i>	9
	<i>see-jääd</i>	9
	<i>see-need</i>	9
	<i>teine-teine</i>	9
	<i>ära-naine</i>	9
	<i>ei-söö</i>	8
	<i>ei-tõus</i>	8
	<i>kui-kodu</i>	8
	<i>kukku-poole</i>	8
	<i>kuld-proua</i>	8
	<i>kus-laul</i>	8
	<i>kus-saa</i>	8
	<i>laps-laul</i>	8
	<i>mu-veli</i>	8
	<i>oh-mini</i>	8
	<i>on-ema</i>	8
	<i>on-mees</i>	8
	<i>on-tee</i>	8

	Jõh-lis	
	<i>on-peal</i>	29
	<i>ei-eit</i>	28
	<i>mis-kubjas</i>	28
	<i>oot-no</i>	28
	<i>sõda-luu</i>	28
	<i>mina-vend</i>	26
	<i>pere-pere</i>	26
	<i>kui-on</i>	25
	<i>kuula-tule</i>	25
	<i>mina-mina</i>	25
	<i>sest-saa</i>	25
	<i>siis-naine</i>	25
	<i>vii-vesi</i>	25
	<i>ei-maa</i>	24
	<i>kui-ei</i>	24
	<i>mina-kodu</i>	24
	<i>mina-laul</i>	24
	<i>mis-me</i>	24
	<i>pere-mees</i>	24
	<i>aja-vesi</i>	23
	<i>eit-eit</i>	23

	3) Kod	
	<i>tule-kodu</i>	16
	<i>tule-mu</i>	16
	<i>ei-ma</i>	15
	<i>ei-see</i>	15
	<i>ei-võida</i>	15
	<i>kes-on</i>	15
	<i>on-kolm</i>	15
	<i>seal-ma</i>	15
	<i>teine-teine</i>	15
	<i>tule-veli</i>	15
	<i>tõus-üles</i>	15
	<i>ei-ei</i>	14
	<i>kui-tule</i>	14
	<i>kus-need</i>	14
	<i>on-peal</i>	14
	<i>aud-peal</i>	13
	<i>ei-naine</i>	13
	<i>kui-ma</i>	13
	<i>kus-seal</i>	13
	<i>laps-lind</i>	13
	<i>oh-mai</i>	13

	Jõh-lis	
	<i>see-saa</i>	51
	<i>seal-saa</i>	50
	<i>ei-tule</i>	49
	<i>kes-see</i>	49
	<i>mina-kodu</i>	49
	<i>mis-sa</i>	49
	<i>saa-saa</i>	49
	<i>ei-ei</i>	48
	<i>kus-mina</i>	48
	<i>tule-vastu</i>	48
	<i>kui-mina</i>	47
	<i>mina-kosta</i>	46
	<i>mis-sina</i>	46
	<i>mõist-kosta</i>	46
	<i>vii-mina</i>	46
	<i>laud-peal</i>	45
	<i>õun-puu</i>	45
	<i>üks-on</i>	45
	<i>ell-vend</i>	44
	<i>küll-on</i>	44
	<i>mina-vend</i>	44

CURRICULUM VITAE

Liina Saarlo

Sünniaeg ja -koht: 10. 02. 1974, Tallinn
Kodakondsus: Eesti
Keeled: Eesti, inglise, soome, vene
Aadress: Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel/fax: 7377 736/ 7377 706
E-post: liina@folklore.ee

Haridus

2000–2005 Tartu Ülikool, doktorantuur
2000 Tartu Ülikool, M.A. folkloristikas
1998 Tartu Ülikool, B.A. folkloristikas
1992 Haapsalu I Keskkool

Teenistuskäik

2002– Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi teadur
1995–2002 Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis
assistent ja grandiprojekti täitja.

Publikatsioonid regilaulude stereotüüpiast

1. **Varesest, sest vagast linnukesest.** — Janika Oras (toim.). *Vaga vares. Pro Folkloristica* IV. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1996, 93–103.
2. **Regilaulude tükeldamisest.** — Mall Hiimäe ja Janika Oras (toim.). *Maa ja ilm. Pro Folkloristica* V. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997, 91–103.
3. **Vormeliteooria ja regilaulude uurimine.** — Mall Hiimäe, Janika Oras ja Kadri Tamm (toim.). *Lohetapja. Pro Folkloristica* VI. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999, 133–143.
URL: <http://haldjas.folklore.ee/ri/pubte/ee/NT/Saarlo.htm>.
4. **Oral formulaic theory och runosångsforskning.** — *NordNytt. Metod.* Nr 75/76, 1999, 153–171.
5. **Valik vastuseid vormelite vallast.** — Mall Hiimäe ja Janika Oras (toim.). *Maa-alused. Pro Folkloristica* VII. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2000, 80–95.
6. **Kodavere regilaulude vormelid.** — Tiiu Jaago ja Ülo Valk (toim.). “Kust tulid lood minule...” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2000, 123–160.
7. **Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas.** — Tiiu Jaago ja Ülo Valk (toim.). “Kust tulid lood minule...” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2000, lk 161–184.
8. **Oral-formulaic theory and the studies on Estonian folk song.** — Tõnu Seilenthal (Redegit), Anu Nurk & Triinu Palo (Curaverunt). *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu, Pars VII. Dissertationes sectionum: Folkloristica & Ethnologia.* Tartu, 2001, 227–230.
9. **Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet.** — Tiiu Jaago ja Mari Sarv (toim.). *Regilaul – keel, muusika, poeetika.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2001, 271–297.
10. **Süüvides stereotüüpiasse.** — Mall Hiimäe, Kanni Labi ja Janika Oras (toim.). *Lemmeleht. Pro Folkloristica* IX. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, 181–201.
11. **Korduvad kordused.** — Mall Hiimäe ja Kanni Labi (toim.). *Teekond. Pro Folkloristica* X. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2003, 150–170.
12. **Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia.** — Tiiu Jaago (toim.). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2003, 13–25.
13. **Põhi ja lõuna. Regilaulude piirkonnad Kodaveres.** — Mari Sarv (toim.). *Regilaul – loodud või saadud?* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, 2004, 193–223.
14. **Lisandusi ja kõrnutusi. Kodavere ja Jõhvi-lisaku regilaulude leksikaal-sest stereotüüpiast.** — ilmub regilaulukogumikus “Ilumäel” 2005. a.

CURRICULUM VITAE

Liina Saarlo

Date and place of birth: 10. 02. 1974, Tallinn, Estonia
Citizenship: Estonian
Languages: Estonian, English, Finnish, Russian
Address: Estonian Literary Museum, Vanemuise Str. 42, 51003
Tartu, Estonia
Tel/fax: +372 7377 736/ +372 7377 706
E-mail: liina@folklore.ee

Education

2000–2005 University of Tartu, doctoral studies
2000 University of Tartu, M.A. in folklore
1998 University of Tartu, B.A. in folklore
1992 Haapsalu Secondary School No. 1

Professional career

2002– Estonian Literary Museum, Estonian Folklore
Archives, researcher
1995–2002 Estonian Literary Museum, Estonian Folklore
Archives, assistant

Publications on stereotypy of runo songs

1. **Varesest, sest vagast linnukesest.** — Janika Oras (ed.). *Vaga vares. Pro Folkloristica* IV. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1996, 93–103.
2. **Regilaulude tükeldamisest.** — Mall Hiiemäe ja Janika Oras (eds.). *Maa ja ilm. Pro Folkloristica* V. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997, 91–103.
3. **Vormeliteooria ja regilaulude uurimine.** — Mall Hiiemäe, Janika Oras ja Kadri Tamm (eds.). *Lohetapja. Pro Folkloristica* VI. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999, 133–143.
URL: <http://haldjas.folklore.ee/rl/pubte/ee/NT/Saarlo.htm>.
4. **Oral formulaic theory och runosångsforskning.** — *NordNytt. Metod.* Nr 75/76, 1999, 153–171.
5. **Valik vastuseid vormelite vallast.** — Mall Hiiemäe ja Janika Oras (eds.). *Maa-alused. Pro Folkloristica* VII. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2000, 80–95.
6. **Kodavere regilaulude vormelid.** — Tiiu Jaago ja Ülo Valk (eds.). “Kust tulid lood minule...” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2000, 123–160.
7. **Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas.** — Tiiu Jaago ja Ülo Valk (eds.). “Kust tulid lood minule...” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2000, lk 161–184.
8. **Oral-formulaic theory and the studies on Estonian folk song.** — Tõnu Seilenthal (Redegit), Anu Nurk & Triinu Palo (Curaverunt). *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu, Pars VII. Dissertationes sectionum: Folkloristica & Ethnologia.* Tartu, 2001, 227–230.
9. **Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet.** — Tiiu Jaago ja Mari Sarv (eds.). *Regilaul – keel, muusika, poetika.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2001, 271–297.
10. **Süüvides stereotüüpiasse.** — Mall Hiiemäe, Kanni Labi ja Janika Oras (eds.). *Lemmeleht. Pro Folkloristica* IX. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, 181–201.
11. **Korduvad kordused.** — Mall Hiiemäe ja Kanni Labi (eds.). *Teekond. Pro Folkloristica* X. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2003, 150–170.
12. **Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia.** — Tiiu Jaago (eds.). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt.* Tartu: Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2003, 13–25.
13. **Põhi ja lõuna. Regilaulude piirkonnad Kodaveres.** — Mari Sarv (eds.). *Regilaul – loodud või saadud?* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, 2004, 193–223.
14. **Lisandusi ja kõrvutusi. Kodavere ja Jõhvi-lisaku regilaulude leksikaal-
sest stereotüüpiast.** — will be published in “Ilumäel” in 2005.

**DISSERTATIONES FOLKLORISTICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS**

1. Anzori Barkalaja. Sketches towards a Theory of Shamanism: Associating the Belief System of the Pim River Khanties with the Western World View. Tartu, 2002. 184 p.
2. Татьяна Миннихметова. Радиционные обряды закамских удмуртов: Структура. Семантика. Фольклор. Tartu, 2003. 258 p.
3. Madis Arukask. Jutustava regilaulu aspektid. 19. sajandi lõpu setu lüro-eepiliste regilaulude žanr ja struktuur. Tartu, 2003. 305 p.
4. Tiia Ristolainen. Aspekte surmakultuuri muutustest Eestis. Tartu, 2004.